

JUGOSLOVENSKI PREGLED

*INFORMATIVNO DOKUMENTARNI
PRIRUČNIK O JUGOSLAVIJI*

NOVEMBAR 1961

11

JUGOSLOVENSKI PREGLED

GODINA V
Novembar 1961.

Urednički odbor

Predsednik NIKOLA MINČEV; *članovi*: dr JOŽE BRILEJ, BOŽIDAR ĐUROVIĆ, dr PAVLE KOVAČ, LJUBICA MIHIĆ, ANTE NOVAK VOJO RAKIĆ, STANA TOMAŠEVIĆ, dr TONE VRATUŠA

Glavni urednik BOŽIDAR ĐUROVIĆ

Izdavač

PUBLICISTIČKO-IZDAVAČKI ZAVOD »JUGOSLAVIJA«
BEOGRAD, Knez Mihailova 6

SADRŽAJ

STANOVNIŠTVO

Promene u strukturama stanovništva 1953—1961. 441—450

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

III plenum Centralnog komiteta Saveza
komunista Jugoslavije 451—455
Auto-put 1961. 455—458

PRIVREDA

Dinamika mesečne proizvodnje u industriji 459—465
Rudarstvo i industrija bakra 1957—1961. 465—468
Zaštita prava industrijske svojine 469—472

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Stručni ispiti radnika 473—474
Radničko sveučilište »Moša Pijade« u Zagrebu 474—476

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Međunarodni susreti fudbalskih klubova Prve
savezne lige 1945—1961. 477—482

SPOLJNA POLITIKA

Stavovi Jugoslavije o politici aktivne miroljubive
koegzistencije 483—487
Sastanak predsednika Tita, Nasera i Nehrua u Kairu 488
Poseta predsednika vlade Tanganjike Ćuliusa Njererea 488

PROMENE U STRUKTURI STANOVNIŠTVA 1953—1961.

Prethodni rezultati popisa stanovništva od 31. marta 1961. pokazuju da su u periodu 1953—1961. nastale znatne promene u veličini, kretanju i strukturama stanovništva. S obzirom na karakter prethodnih rezultata popisa,¹ ova informacija se ograničava na osnovna obeležja popisa stanovništva i najopširnije klasifikacije po tim obeležjima, vodeći računa o metodološkoj uporedivosti podataka ovog popisa (1961) i podataka prethodnog popisa stanovništva (1953).²

POL I STAROST

Ravnoteža u strukturi po polu, koja predstavlja osnovu normalne reprodukcije stanovništva, bila je u prošlosti više puta ozbiljno narušavana visokim ratnim gubicima, koji su više pogađali muško stanovništvo. Poslednji popis pokazuje da se u procesu uspostavljanja te ravnoteže došlo do odnosa od oko 95 muškog prema 100 ženskog stanovništva, što predstavlja izvesno poboljšanje u odnosu na stanje prema popisu 1953, kada je ovaj koeficijent iznosio 94.

Koeficijent maskuliniteta (broj muškog u odnosu na 100 ženskog stanovništva) i njegove promene u periodu 1953—1961. znatno se razlikuju po narodnim republikama. (Tabela 1.)

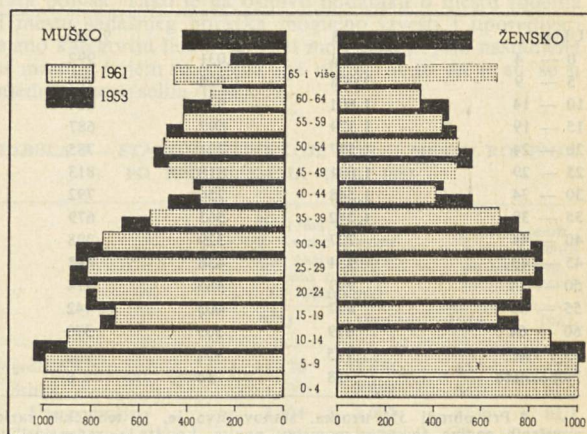
Područja na kojima živi više muškog nego ženskog stanovništva su i dalje jedino Kosmet i Makedonija. U ostalim republikama ovakav izuzetak čine pojedina relativno mlada industrijska naselja u kojima je koncentrisano pretežno muško stanovništvo kao što su Zenica i dr. Do opadanja koeficijenta maskuliniteta došlo je jedino u Makedoniji, jer je među iseljenim pripadnicima turske nacionalne manjine bilo više muškog nego ženskog stanovništva. Najveće pomeranje u pravcu uspostavljanja ravnoteže ostvareno je u Crnoj Gori (od 92,5 na 97,0), što je posledica priliva muške radne snage u ovu republiku, a delimično i vraćanja jednog dela muškog stanovništva koje je u vreme popisa 1953. bilo nastanjeno izvan Crne Gore (kolonisti, službenici, i dr.). Najnepovoljnija situacija u pogledu ravnoteže broja muškog i ženskog stanovništva ostaje i dalje u Hrvatskoj i Sloveniji, koje po privremenoj emigraciji

muškog stanovništva — a ne kompletnih porodica — predstavljaju tradicionalno emigraciona područja.

Migracija, međutim, nije najvažniji faktor koji utiče na strukturu po polu. Najznačajniju komponentu usklađivanja narušene strukture po polu predstavlja opšte-utvrđena zakonitost da se rađa više muške nego ženske dece. U periodu 1953—1960. za Jugoslaviju je taj odnos — krećući se između 106,3 i 107,0 živorođene muške na 100 ženske dece — bio relativno stabilan. S druge strane, viša stopa mortaliteta muškog stanovništva, koja je u periodu 1953—1960. u proseku iznosila 10,9 na 1.000, dok je istovremeno stopa mortaliteta ženskog stanovništva iznosila 10,4 na 1.000, stalno deluje usporavajuće na proces uspostavljanja ravnoteže u strukturi stanovništva po polu.

Promene u starosnoj strukturi ukazuju na sniženje nataliteta i opadanje mortaliteta, dok je na kontingent radno sposobnog stanovništva (od 15 do 64 godine) u izvesnoj meri uticao ulazak tzv. »krnjih generacija«, rođenih za vreme rata 1941—1945. (Grafikon 1).

GRAFIKON 1 — STANOVNIŠTVO PREMA STAROSTI 1961 I 1953*

* Pošto su podaci dati za petogodišta, a od jednog do drugog popisa je prošlo osam godina, poređenje piramida starosti stanovništva iz 1953. i 1961. pokazuje razliku koja daje samo približnu predstavu o gubicima stanovništva (umrli i iseljeni) u pojedinim grupama starosti u periodu između dva popisa.

TABELA 1 — STRUKTURA STANOVNIŠTVA PREMA POLU U 1953 I 1961 PO REPUBLIKAMA

	Stanovništvo (u hiljadama)						Broj muškog na 100 ženskog stanovništva	
	ukupno		muško		žensko			
	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961
Jugoslavija	16.937	18.538	8.205	9.029	8.732	9.510	94,0	94,9
Srbija	6.979	7.462	3.412	3.755	3.568	3.887	95,6	96,6
Uže područje	4.458	4.823	2.175	2.355	2.283	2.468	95,3	95,4
Vojvodina	1.713	1.856	824	905	889	951	92,6	95,1
Kosmet	808	963	413	495	396	468	104,3	105,9
Hrvatska	3.919	4.157	1.852	1.977	2.066	2.180	89,6	90,7
Slovenija	1.466	1.587	693	760	773	828	89,7	91,8
Bosna i Hercegovina	2.848	3.276	1.386	1.595	1.462	1.681	94,8	94,9
Makedonija	1.305	1.404	660	710	645	695	102,4	102,2
Crna Gora	420	472	202	232	218	239	92,5	97,0

¹ Do rezultata popisa stanovništva dolazi se u tri etape. Neposredno po izvršenom popisu objavljeni su »prvi rezultati popisa«, koji su sadržavali podatke o broju stanovnika i domaćinstava po republikama, srezovima, opštinama i za naselja sa 2.000 i više stanovnika. (Vidi: »Statistički bilten« br. 203 i 214, i prikaz u »Jugoslovenskom pregledu«, 1961, str. 203—208 (1—6). Pošto obrada popisa predstavlja obiman posao (samo za pregled potpunosti i logičnosti dobivenih podataka i priprema popisne građe za obradu na statističkim mašinama potrebno je preko 1,5 milion radnih časova), koji traje dve do tri godine, to se, radi privremenog zadovoljenja potreba za informacijama o kretanju i sastavu stanovništva, pribegava obradi jednog dela popisne građe (ovog puta su uzete popisnice iz 5% popisnih krugova), što omogućuje da se dobiju približni podaci koji se do završetka obrade koriste kao »prethodni rezultati popisa«. Tek kada se obrada u potpunosti završi (za popis stanovništva 1961, to će biti u 1963) objaviće se knjige podataka popisa koji se tretiraju kao »konačni rezultati popisa«.

² Poznato je da »prethodni rezultati« predstavljaju približne podatke, koji u zavisnosti od varijabiliteta i teritorijalnog rasporeda popisnih jedinica sa odgovarajućim svojstvom, mogu i znatnije odstupati od stvarnog stanja. Zbog toga su u uvodu »Statističkog biltena« br. 223, u kojem su objavljeni »prethodni rezultati«, navedene apsolutne i relativne greške sa kojima treba računati kao granicama mogućnosti odstupanja podataka od pravog stanja. Ako se, međutim, korišćenje ograniči na podatke o osnovnim strukturama stanovništva, ne ulazeći u detaljnije klasifikacije i raščlanjivanje po više obeležja, pouzdanost podataka uzorka se može smatrati dovoljnom (greške se, po pravilu, kreću od 1% do 5%) za stvaranje zaključaka o pravcima i glavnim karakteristikama promena nastalih u međuvremenu u stanovništvu. To, međutim, ne znači da podatke za 1961. kao ocene iz uzorka, ne treba primeniti i koristiti sa potrebnom rezervom.

Na decu staru do 5 godina (starosna grupa 0—4) otpalo je u 1953. godini 12,1% od ukupnog stanovništva, a u 1961. ova grupa (i pored toga što su u nju uključena deca do 5 godina i 3 meseca) predstavlja svega 10,9% od ukupnog stanovništva. Usled uključivanja »krnjih generacija« drugog svetskog rata u radno sposobno stanovništvo, i relativno malih promena u mortalitetu stanovništva u tom rasponu starosti, učešće lica od 15 do 64 godine u ukupnom stanovništvu opalo je od 63,5% u 1953. na 62,4% u 1961. Sniženje mortaliteta i produženje vek života odražavaju se u nešto povećanom učešću lica starih 65 i više godina. (Tabela 2.)

U strukturi prema starosti i polu značajnu ulogu sa gledišta reprodukcije stanovništva ima odnos broja muškog i ženskog stanovništva u odgovarajućim starosnim grupama. Po narodnim republikama postoje u tom pogledu znatne razlike. (Tabela 3.)

S obzirom da se rađa više muške nego ženske dece, da se mlade muško stanovništvo odraslo posle drugog svetskog rata relativno malo iseljavalo iz zemlje i da se mortalitet ženskog stanovništva nije znatno izmenio — u stanovništvu do 30 godina starosti postoji, gotovo na celoj teritoriji Jugoslavije, uravnotežena struktura po polu, odnosno viškovi muškog stanovništva. Prema tome, i pored relativno niskog opšteg koeficijenta maskuliniteta, za sklapanje braka u grupama mladih generacija postoji povoljna situacija, jer se manjkovi muškog stanovništva pojavljuju tek u starosnim grupama iznad 30 godina. Naročito nepovoljna situacija je u starosnim grupama od 35 do 49 godina, i to u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji. Viši mortalitet muškog stanovništva ima odraza u izrazito niskim stopama maskuliniteta u starosnoj grupi od 65 i više godina.

TABELA 2 — STRUKTURA STANOVNIŠTVA PREMA STAROSTI I POLU U 1953 I 1961

Starost godina*	Stanovništvo u 1961 (u hiljadama)			Struktura prema starosti (u procentima)					
	svega	muško	žensko	svega		muško		žensko	
				1953	1961	1953	1961	1953	1961
Ukupno	18.538	9.029	9.510	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
0 — 4	2.023	1.031	992	12,1	10,9	12,7	11,4	11,5	10,5
5 — 9	2.008	1.028	980	8,9	10,8	9,4	11,4	8,5	10,3
10 — 14	1.801	917	884	9,5	9,7	10,0	10,2	9,0	9,3
15 — 19	1.379	692	687	10,4	7,4	10,9	7,7	9,9	7,2
20 — 24	1.577	791	785	10,2	8,5	10,6	8,7	9,7	8,3
25 — 29	1.631	818	813	8,5	8,8	8,1	9,1	8,8	8,6
30 — 34	1.548	756	792	6,3	8,4	5,9	8,4	6,7	8,3
35 — 39	1.242	563	679	4,4	6,7	4,1	6,2	4,7	7,1
40 — 44	727	329	398	6,4	3,9	6,3	3,6	6,5	4,2
45 — 49	934	436	498	5,8	5,0	5,9	4,8	5,7	5,2
50 — 54	999	485	514	5,0	5,4	4,9	5,4	5,0	5,4
55 — 59	847	405	442	3,7	4,6	3,4	4,5	4,0	4,6
60 — 64	679	309	370	2,9	3,7	2,6	3,4	3,3	3,9
65 i više	1.125	457	668	6,0	6,1	5,2	5,1	6,7	7,0
Nepoznato	18	10	8	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1

* Pri obradi 5% uzorka, stanovništvo je, iz tehničkih razloga, grupisano prema kalendarskoj godini rođenja, a ne prema broju navršenih godina života u momentu popisa, kao što je urađeno prilikom obrade popisa 1953, a biće urađeno i prilikom obrade popisa 1961. Usled toga se u početnoj grupi starosti (0—4 godine) nalaze lica stara do 5 godina i 3 meseca (rođena od 1956. do 31. marta 1961, kada je vršen popis). U svim ostalim grupama nalazi se po pet godišta, ali je i tu donja i gornja granica pomerena za po tri meseca naviše. Sa gledišta uporedivosti sa podacima prema navršenim godinama života, ovo pomeranje valja imati u vidu kod prvog petogodišta (0—4 godine), dok kod ostalih to ne može doći do izražaja u većoj meri.

TABELA 3 — STRUKTURA STANOVNIŠTVA PREMA STAROSTI U 1961* PO REPUBLIKAMA

	Ukupno	0—4	5—9	10—14	15—19	20—24	25—29	30—34	35—39	40—44	45—49	50—54	55—59	60—64	65 i više	Nepoznato
Stanovništvo (u hiljadama)																
Jugoslavija	18.538	2.023	2.008	1.801	1.379	1.577	1.631	1.548	1.242	727	934	999	847	679	1.125	18
Srbija	7.642	743	801	724	534	618	693	689	563	312	393	423	364	293	481	10
Uže područje	4.823	413	491	448	326	390	451	456	376	199	250	278	243	190	303	8
Vojvodina	1.856	159	180	169	122	145	166	168	144	79	108	108	93	78	136	1
Kosmet	963	171	131	107	86	84	75	64	45	34	35	36	28	25	42	1
Hrvatska	4.157	378	387	374	293	336	351	338	289	177	242	270	224	182	310	4
Slovenija	1.587	148	150	139	126	128	132	129	108	63	92	96	86	71	118	1
Bosna i Hercegovina	3.276	493	433	359	268	332	300	253	168	104	126	134	109	84	111	2
Makedonija	1.406	195	176	155	122	119	117	104	88	56	62	56	47	34	74	1
Crna Gora	472	65	60	50	38	43	39	35	24	16	18	19	17	16	32	—
Broj muškog na 100 ženskog stanovništva																
Jugoslavija	95	104	105	104	101	101	101	96	83	83	88	94	92	84	68	117
Srbija	97	104	105	106	103	99	101	96	89	90	92	99	96	86	69	143
Uže područje	95	102	104	106	101	96	100	96	88	88	89	99	98	87	69	160
Vojvodina	95	101	103	106	104	104	105	96	88	88	93	94	91	84	66	75
Kosmet	106	112	112	111	109	110	100	101	103	99	102	112	96	90	81	120
Hrvatska	91	102	105	100	99	104	100	94	78	75	84	87	84	79	63	139
Slovenija	92	104	100	99	103	104	102	96	76	82	84	89	87	76	67	67
Bosna i Hercegovina	95	104	105	102	96	99	100	96	70	69	76	95	92	87	71	38
Makedonija	102	105	106	107	103	101	99	94	98	101	110	109	108	96	89	100
Crna Gora	97	108	106	104	107	105	100	93	91	80	79	91	89	81	76	—

* Podatke o odgovarajućem stanju u 1953. vidi: »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 168 (8).

BRAČNO STANJE

U proteklom periodu 1953—1961. sklapano je prosečno oko 160 hiljada brakova godišnje, ali su u strukturi stanovništva prema bračnom stanju nastale znatne promene. (Tabela 4.)

TABELA 4 — STRUKTURA STANOVNIŠTVA STAROG 15 I VIŠE GODINA PREMA BRAČNOM STANJU U 1953 I 1961

	1953		1961	
	u hiljadama	u procentima	u hiljadama	u procentima
Muško stanovništvo				
svega	5.572	100,0	6.052	100,0
neoženjeni	1.730	31,0	1.610	26,6
oženjeni	3.557	63,8	4.150	68,6
udovci	233	4,2	222	3,7
razvedeni	43	0,8	56	0,9
nepoznato	8,5	0,2	14	0,2
Žensko stanovništvo				
svega	6.205	100,0	6.654	100,0
neudate	1.501	24,2	1.326	19,9
udate	3.630	58,6	4.253	64,0
udovice	986	15,9	929	14,0
razvedene	79	1,1	129	1,9
nepoznato	7,9	0,2	16	0,2

Uz povećanje kontingenta muškog odnosno ženskog stanovništva starog 15 i više godina za po oko 450.000, broj oženjenih odnosno udatih se povećao za po oko 600.000, što predstavlja izuzetno visok porast. Učešće oženjenih povećano od 63,8% na 68,6% i udatih od 58,6% na 64%, odražava se u sniženju učešća neoženjenih od 31,0% u 1953. na 26,6% u 1961, odnosno neudatih od 24,2% na 19,9%, kao i u sniženju apsolutnog broja i procenta učešća udovaca i udovica. Jedino je broj razvedenih lica, a kod muškog stanovništva i procent njihovog učešća, u izvesnom porastu. Podaci o broju razvedenih u 1961. potvrđuju poznatu činjenicu da razvedeni muškarci stupaju u novi brak češće nego razvedene žene, usled čega je popisom nađeno dvostruko više razvedenih žena (oko 129.000) nego muškaraca (oko 56.000).

MIGRACIONA KRETANJA

Poređenje prvih rezultata popisa 1961. sa podacima o broju stanovnika pojedinih opština i naselja u 1953. pokazuje da su u periodu između dva popisa izvršena obimna kretanja stanovništva. Porast stanovništva gradskih naselja je znatno viši nego porast na seoskim područjima, gde je u znatnom broju opština došlo do opadanja ukupnog broja stanovništva.³

Prema prethodnim rezultatima popisa 1961, oko 63% stanovništva živi od rođenja neprekidno u istom mestu, a 37% se doselilo u sadašnje mesto boravka (bez obzira da li je mesto boravka seoskog ili gradskog karaktera) iz seoskog (26%) ili iz gradskog (7%) naselja. Najpokretljivije je stanovništvo Slovenije, gde se selilo oko 48% stanovništva (iako jedan deo tog stanovništva ponovo živi u mestu rođenja), a zatim dolazi Vojvodina, gde, uprkos kolonizaciji i posle prvog i posle drugog svetskog rata, ovaj procent iznosi oko 47%. Najmanje je pokretljivo stanovništvo Bosne i Hercegovine, gde je oko 73% stanovništva od rođenja neprekidno nastanjeno u istom mestu.

Preseljavanja stanovništva bila su naročito živa poslednjih godina. Prethodni rezultati popisa pokazuju da se u posleratnom periodu 6,8 miliona stanovnika bar jednom

selilo. Od toga se u sadašnje mesto boravka u toku poslednje dve godine (1959, 1960. i prvo tromesečje 1961.) doselilo oko 1,146.000 lica (16,9%), u trogodišnjem periodu pre toga (1956—1958) doselilo se oko 1,000.000 lica (19,7%), a u toku petogodišnjih perioda 1951—1956. i 1946—1951. doseljeno je oko 1,185.000 (17,4%), odnosno 1,071.000 (15,7%) lica. Na lica doseljena pre 1946. otpada 2,383.000 (35% stanovnika koji su se selili). Ako se ovi podaci linearno pretvore u približne godišnje kontingente doseljenih lica, izlazi da se posle 1958. u sadašnje mesto stanovanja doseljavalo preko 400.000 lica godišnje, u periodu 1956—1958. oko 330.000, a 1946—1955. oko 220.000 godišnje. Ovim, naravno, migraciona pokretljivost nije iskazana u potpunosti, jer se podaci odnose samo na doseljenje u sadašnje mesto stanovanja, tj. obuhvaćena je samo poslednja seoba, a ne i eventualne ranije seobe. (Tabela 5.)

Popisom stanovništva 1961. problem migracija je osvetljen iscrpnije nego ranijim popisima. Stoga se analiza podataka iz popisa 1961. može vršiti na bazi poređenja sa podacima ranijih popisa samo delimično. Pored toga, podaci iz obrade po uzorku pružaju u tom pogledu manje mogućnosti od onih koji će se dobiti upotrebom konačnih rezultata popisa. Tako je na osnovu podataka o mestu rođenja i mestu sadašnjeg boravka moguće izvesti i upoređivati samo kategoriju lica koja su u momentu popisa nastanjena u mestu u kojem su rođena (ne ulazeći u to da li su se u međuvremenu selila ili ne).

TABELA 5 — STANOVNIŠTVO KOJE ŽIVI U MESTU ROĐENJA PO REPUBLIKAMA 1953 I 1961

	Broj lica koja su u vreme popisa bila nastanjena u mestu rođenja (u hiljadama)		% nastanjenih u mestu rođenja od ukupnog stanovništva	
	1953	1961	1953	1961
Jugoslavija	11.110	11.654	65,7	62,9
Srbija	4.530	4.678	64,9	61,2
Uže područje	3.004	3.003	67,4	62,3
Vojvodina	951	1.084	55,5	54,1
Kosmet	575	672	71,2	69,8
Hrvatska	2.478	2.589	63,2	62,2
Slovenija	753	755	51,4	47,5
Bosna i Hercegovina	2.114	2.396	74,2	73,1
Makedonija	952	924	72,9	65,8
Crna Gora	283	312	67,4	66,1

S obzirom na porast stanovništva posle 1953. od oko 1,6 miliona lica, smanjenje broja lica koja stanuju u mestu u kojem su rođena znači istovremeno da je broj lica koja ne stanuju u mestu rođenja povećan za preko milion (od 5,827.000 na 6,894.000). Ovo takođe potvrđuje ranije zapažanje da je u poslednjih osam godina migraciona pokretljivost jugoslovenskog stanovništva bila veoma živa.

PISMENOST I ŠKOLSKA SPREMA⁴

Relativno visok procent nepismenog stanovništva predstavlja jedno od teških nasleđa prošlosti, čije rešenje po prirodi stvari ima dugoročan karakter. Na područjima pojedinih narodnih republika postoje velike razlike u stepenu pismenosti, kao i razlike između opismenjenosti muškog i ženskog stanovništva. (Tabela 6.)

Sniženje opšteg procenta nepismenih od 25,4% u 1953. na 21,1% u 1961. predstavlja ozbiljan korak u pravcu postizanja željenog nivoa pismenosti. Kod muškog stanovništva, koje je i u 1953. bilo na daleko višem stepenu pismenosti, sniženje procenta nepismenih je relativno manje (od 14,1% na 11,1%, ili za 3%) nego kod ženskog stanovništva (od 35,8% na 30,3%, ili za 5,5%).

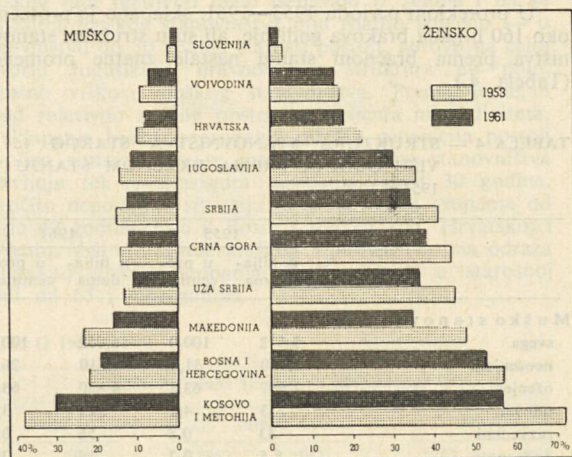
³ Vidi: »Prvi rezultati popisa stanovništva 1961«, »Jugoslovenski pregled«, 1961, str. 203—208 (1—6).

⁴ Vidi: prikaz pismenosti i školske spreme stanovništva prema podacima popisa 1953. i ranijih popisa, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 1—4 (1—4).

TABELA 6 — STANOVNIŠTVO STARO 10 I VIŠE GODINA
PREMA POLU I PISMENOSTI U 1961
PO REPUBLIKAMA

	Stanovništvo staro 10 i više godina (u hiljadama)			Procent nepismenih	
	svega	čita i piše	nepismeno	1953	1961
Ukupno (oba pola)					
Jugoslavija	14.508	11.445	3.064	25,4	21,1
Srbija	6.098	4.702	1.396	27,9	23,0
Uže područje	3.919	2.980	939	29,5	24,0
Vojvodina	1.517	1.348	169	12,9	11,2
Kosmet	662	374	287	54,8	43,5
Hrvatska	3.392	2.957	435	16,3	12,8
Slovenija	1.289	1.263	26	2,7	2,0
Bosna i Hercegovina	2.349	1.493	857	40,2	36,5
Makedonija	1.034	770	264	35,7	25,5
Crna Gora	347	260	86	30,1	24,9
Muško					
Jugoslavija	6.970	6.194	776	14,1	11,1
Srbija	2.965	2.623	342	14,5	11,5
Uže područje	1.896	1.699	196	12,9	10,4
Vojvodina	733	688	46	8,3	6,2
Kosmet	336	236	100	38,0	29,8
Hrvatska	1.587	1.476	110	9,3	7,0
Slovenija	609	598	11	2,5	1,8
Bosna i Hercegovina	1.122	910	212	21,8	19,3
Makedonija	520	438	82	23,3	15,7
Crna Gora	168	149	19	14,0	11,4
Žensko					
Jugoslavija	7.539	5.251	2.288	35,8	30,3
Srbija	3.133	2.079	1.054	40,5	33,6
Uže područje	2.024	1.281	743	44,9	36,7
Vojvodina	784	660	124	17,0	15,8
Kosmet	326	138	187	72,1	57,5
Hrvatska	1.805	1.480	325	22,4	18,0
Slovenija	680	665	15	2,8	2,2
Bosna i Hercegovina	1.228	583	645	57,0	52,5
Makedonija	515	332	182	48,3	35,4
Crna Gora	179	112	67	44,5	37,6

Sa 100.000 (29,8%) nepismenog muškog stanovništva i 187.000 (57,5%) nepismenog ženskog stanovništva, Kosmet se izdvaja kao najslabije opismenjeno područje u zemlji. Na Kosmetu je, međutim, od 1953. do 1961. postignuto najjače smanjenje procenta nepismenosti, i to naročito kod ženskog stanovništva (od 72,1% na 57,5%, ili za 14,6%). Veoma nepovoljnu situaciju u pogledu pismenosti ima i Bosna i Hercegovina, gde je još uvek nepismena oko petina (19,3%) muškog i preko polovina (52,5%) ženskog stanovništva. Za razliku od Kosmeta, gde su za ovih osam godina znatno sniženi procenti nepismenih, u Bosni i Hercegovini je procent nepismenog muškog stanovništva sni-

GRAFIKON 2 — PROCENT NEPISMENOG STANOVNIŠTVA
PO REPUBLIKAMA 1953 I 1961

žen samo za 2,5%, a ženskog za 4,5%, što je manje od opšteg proseka sniženja nepismenih u zemlji. Izrazita promena u pogledu učešća nepismenih u ukupnom stanovništvu zapaža se u Makedoniji (kod muškog od 23,3% na 15,7%, a ženskog od 48,3% na 35,4%), što je dobrim delom posledica iseljavanja jednog dela nepismenog stanovništva turske narodnosti.

U Sloveniji, koja se u pogledu pismenosti nalazi na nivou zapadnoevropskih zemalja, kao i u Hrvatskoj i Vojvodini koje se izdvajaju kao područja relativno visokog stepena pismenosti, ostvareno je 1953—1961. takođe znatno sniženje procenta nepismenog stanovništva.

S obzirom da je redovno školovanje najsigurniji put za postepenu likvidaciju nepismenosti, problem nepismenih će postojati dok se u potpunosti ne ostvari postojeća obaveza pohađanja osnovne škole i dok ne izumru starije generacije nepismenih na čije se opismenjavanje vanrednim postupcima (analfabetskim tečajevima, individualnim naporima, i sl.) ne može računati. Prema tome, sa gledišta sniženja stope nepismenosti najnepovoljnija je situacija ako ostaju nepismena deca koju je trebalo ne samo opismeniti nego im i omogućiti da steknu osnovno obrazovanje putem redovnog pohađanja osnovne škole. Situacija konstatovana prilikom popisa 1953. nije se mogla smatrati zadovoljavajućom, jer je i u najmlađim generacijama (deca od 10—14 godina koja je trebalo da završe 4 razreda osnovne škole, odnosno da pohađaju razrede od 5—8, i omladina od 15—19 godina koja je trebalo da završi osnovnu školu) zabeležen relativno visok procent nepismenih. Prethodni rezultati popisa stanovništva 1961. ukazuju da u tom pogledu danas postoji daleko povoljnija situacija, pa prema tome i perspektiva za ostvarenje potpunog opismenjavanja. (Tabela 7.)

TABELA 7 — NEPISMENOST NAJMLAĐIH GENERACIJA U 1953 I 1961 PO REPUBLIKAMA

	Procent nepismenog stanovništva u starosnoj grupi											
	10 — 14 godina						15 — 19 godina					
	svega		muško		žensko		svega		muško		žensko	
	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961
Jugoslavija	11,5	4,4	8,0	2,9	15,2	5,9	12,8	6,4	6,6	3,2	19,1	9,7
Srbija	10,1	3,6	7,4	2,8	12,8	4,5	13,2	5,7	6,5	3,2	20,1	8,2
Uže područje	8,0	2,6	5,5	2,0	10,5	3,2	11,6	3,6	4,5	1,9	18,9	5,3
Vojvodina	5,2	1,6	5,2	1,4	5,3	1,8	4,8	2,5	4,1	1,6	5,5	3,3
Kosmet	26,0	11,1	17,8	8,2	35,6	14,3	36,9	18,2	21,0	10,3	54,3	26,8
Hrvatska	5,2	1,5	4,5	1,4	5,9	1,5	5,5	2,0	3,5	1,6	7,6	2,4
Slovenija	0,9	1,0	1,1	0,9	0,8	1,1	1,1	0,4	1,3	0,4	0,9	0,3
Bosna i Hercegovina	24,5	10,4	14,0	5,4	35,4	15,5	22,2	16,1	10,3	6,1	34,4	25,9
Makedonija	13,2	4,0	11,9	3,1	14,6	4,0	18,6	6,0	12,1	3,7	25,4	8,3
Crna Gora	6,4	3,6	4,4	2,3	8,5	4,9	8,5	3,9	2,3	1,8	14,6	6,1

Dok je u 1953. bilo nepismeno 8,0% muške dece stare 10—14 godina, u 1961. se taj procent smanjio na 2,9%. Kod ženske dece ostvaren je impozantan napredak sniženjem procenta nepismenosti od 15,2% u 19:3 na 5,9% u 1961. Relativno sličan napredak postignut je i kod omladine od 15 do 19 godina, koja je u 1953. ostajala nepismena u 6,6% slučajeva kod muških, odnosno u 19,1% kod ženskih, a 1961. su ti procenti sniženi na 3,2% i 9,7%.

Najznačajniji napredak ostvaren je na Kosmetu, gde je u 1953. bilo nepismeno 17,8% odnosno 35,6% dece stare 10 do 14 godina, a u 1961. ovi procenti iznose 8,2% i 14,3%. Isti takav napredak postignut je u Bosni i Hercegovini i u Makedoniji. Kod omladine od 15 do 19 godina relativno je znatno snižen procent nepismenih, ali situacija na Kosmetu i u Bosni i Hercegovini još uvek nije zadovoljavajuća, jer je tu preko četvrtina ženske omladine ostala nepismena.

Razvoj sistema i mreže škola pozitivno se odrazio na školovanost stanovništva, što pokazuju podaci o školskoj spremi stanovništva. Lica bez školske spreme bilo je u 1953. preko 5,6 miliona, ili 42,1% od ukupnog stanovništva starog 10 i više godina. Do popisa 1961. znatno je poraslo učešće lica koja su završila škole različitih nivoa, počev od četvororazrednih osnovnih, pa do fakulteta i visokih i viših škola. (Tabela 8.)

TABELA 8 — STANOVNIŠTVO STARO 10 I VIŠE GODINA PREMA ŠKOLSKOJ SPREMI U 1953 I 1961

Školska sprema	1953		1961	
	u hiljadama	u procentima	u hiljadama	u procentima
Svega	13.381	100,0	14.508	100,0
Bez školske spreme*	5.632	42,1	4.758	33,0
Završena 4 razreda osnovne škole	6.161	46,0	7.019	48,3
Završena (8 god.) osnovna škola	556	4,2	1.143	7,8
Škole za kvalifikovane radnike (niže stručne spreme)	531	4,0	855	5,9
Škole za srednji stručni kadar	191	1,4	319	2,2
Gimnazija	154	1,2	176	1,2
Fakulteti, visoke i više škole	81	0,6	213	1,5
Nepoznato	75	0,5	24	0,1

* U grupu bez školske spreme svrstana su i lica koja su završila 1 do 3 razreda osnovne škole. Prema oceni 5% uzorka popisa 1961. takvih lica ima oko 1.306.000. Prema tome, na lica bez ijednog razreda osnovne škole otpada oko 3.452.000, ili 23,8% stanovništva starog 10 i više godina (u 1953. bez ikakve škole je bilo 4.092.644 lica, ili 33% stanovništva starog 10 i više godina.)

Porast broja lica sa završena 4 razreda osnovne škole od 6,2 na preko 7 miliona, više nego udvostručen broj lica sa osmogodišnjom osnovnom školom, gotovo trostru-

čen broj lica sa fakultetom, visokom ili višom spremom, kao i znatna povećanja broja lica sa završenim školama za kvalifikovane i visokokvalifikovane radnike, odnosno sa školama za srednji stručni kadar, predstavljaju značajan napredak u školovanosti stanovništva, koji je ostvaren u toku svega osam godina.

Prethodni rezultati popisa stanovništva 1961. pokazuju, međutim, da u pogledu stepena školovanosti postoje još veoma velike razlike među narodnim republikama. (Tabela 9.)

Najpovoljnija je situacija u Sloveniji, gde svega 10,3% lica starih 10 i više godina nije završilo nikakvu školu, gde je 48,2% završilo četiri razreda i 24,1% osam razreda osnovne škole. Slovenija daleko prevazilazi ostala područja i po procentu lica sa školom za kvalifikovane i visokokvalifikovane radnike i lica sa srednjom stručnom školom. U pogledu kadrova sa fakultetom, visokom ili višom školom najpovoljnija je situacija u užoj Srbiji (ne treba, međutim, gubiti iz vida da na to utiče Beograd, koji je tu uključen), zatim u Hrvatskoj i Sloveniji.

Kao područja veoma niskog stepena školovanosti stanovništva izdvajaju se Kosmet i Bosna i Hercegovina, gde je preko 50% stanovništva bez školske spreme. Relativno povoljna situacija je u Hrvatskoj i Vojvodini, gde na lica bez škole otpada manje od četvrtine stanovništva, dok se Crna Gora, Makedonija i uže područje Srbije u pogledu lica bez školske spreme nalaze u istoj grupi, sa oko 35% takvih lica.

EKONOMSKA STRUKTURA

Razvoj industrije i drugih privrednih i neprivrednih delatnosti u periodu 1953—1961. odrazio se u znatnoj meri na podelu stanovništva prema aktivnosti. Promene koje su u tom pogledu nastale nose pečat uključivanja viškova radne snage iz poljoprivrede u razne grane nepoljoprivrednih delatnosti. Kao posledica smanjenja uticaja poljoprivrednog stanovništva (koje ima relativno visok procent učešća u aktivnom stanovništvu) na opštu stopu ekonomske aktivnosti stanovništva, ova stopa, i pored izvesnog sniženja nataliteta (što deluje u pravcu povišenja stope aktivnosti, jer se smanjuje broj dece, a time i izdržavanog stanovništva), pokazuje tendenciju opadanja (od 46,3% u 1953. na 45,1% u 1961).⁵ (Tabela 10.)

Pad učešća aktivnog muškog stanovništva u ukupnom muškom stanovništvu (od 63,0% u 1953. na 59,5% u 1961) u neposrednoj je vezi sa povećanjem broja penzionera i drugih lica koja su u međuvremenu prešla iz aktivnog stanovništva u kategoriju lica sa ličnim prihodom (čije je učešće usled toga povećano od 3,0% na 3,9%), kao i sa sve dužim i širim školovanjem stanovništva, usled čega se i sve veći deo omladine iznad 15 godina nalazi u izdržavanom stanovništvu, jer se do završetka školovanja ne uključuje u aktivno zanimanje.

TABELA 9 — STANOVNIŠTVO STARO 10 I VIŠE GODINA PREMA ŠKOLSKOJ SPREMI U 1961 PO REPUBLIKAMA

	Svega stanovništvo staro 10 i više godina (u hilj.)		Bez školske spreme		4 razreda osnovne škole		Završena osnovna (8 god.) škola		Škola za kvalifikovane radnike		Škole za srednji stručni kadar		Gimnazija		Fakulteti, visoke i više škole		Nepoznato	
	u hilj.	%	u hilj.	%	u hilj.	%	u hilj.	%	u hilj.	%	u hilj.	%	u hilj.	%	u hilj.	%	u hilj.	%
Jugoslavija	14.508	4.758	32,8	7.019	48,3	1.143	7,9	855	5,9	319	2,2	176	1,2	213	1,5	24	0,2	
Srbija	6.098	2.082	34,1	2.949	48,4	394	6,5	337	5,5	141	2,3	86	1,4	97	1,6	12	0,2	
Uže područje	3.919	1.358	34,6	1.870	47,7	237	6,0	209	5,3	96	2,6	65	1,7	74	1,9	9,1	0,2	
Vojvodina	1.517	358	23,6	845	55,7	125	8,2	118	7,8	34	2,3	17	1,1	18	1,2	2,2	0,1	
Kosmet	662	366	55,2	233	35,3	32	4,9	11	1,6	10	1,5	3,7	0,6	5,1	0,8	...	...	
Hrvatska	3.392	827	24,4	1.885	55,6	253	7,4	246	7,2	75	2,2	43	1,3	57	1,7	5,5	0,2	
Slovenija	1.268	133	10,3	621	48,2	310	24,1	141	10,9	42	3,2	16	1,2	21	1,6	4,9	0,4	
Bosna i Hercegovina	2.349	1.232	52,4	871	37,1	86	3,7	94	4,0	31	1,3	14	0,6	19	0,8	1,2	0,1	
Makedonija	1.034	359	34,7	527	51,0	77	7,5	25	2,4	21	2,1	11	1,1	13	1,2	...	...	
Crna Gora	347	126	36,2	166	48,0	23	6,6	13	3,6	8,9	2,6	5,2	1,5	5,0	1,4	...	...	

⁵ O kretanju stopa aktivnosti u periodu 1921—1953 vidi: »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 409 (13).

TABELA 10 — UKUPNO STANOVNIŠTVO PREMA POLU I AKTIVNOSTI U 1953 I 1961

Pol	Aktivnost*	1953		1961	
		u hiljadama	u procentima	u hiljadama	u procentima
Ukupno	Svega	16.937	100,0	18.538	100,0
	aktivna lica	7.849	46,3	8.354	45,1
	lica sa ličnim prihodom	542	3,2	690	3,7
	izdržavana lica	8.546	50,5	9.495	51,2
Muško	Svega	8.205	100,0	9.029	100,0
	aktivna lica	5.169	63,0	5.370	59,5
	lica sa ličnim prihodom	245	3,0	349	3,9
	izdržavana lica	2.791	34,0	3.310	36,6
Žensko	Svega	8.732	100,0	9.510	100,0
	aktivna lica	2.680	30,7	2.985	31,4
	lica sa ličnim prihodom	297	3,4	341	3,6
	izdržavana lica	5.755	65,9	6.184	65,0

* Po metodologiji popisa stanovništva, aktivnim licima se smatraju sva ona lica koja imaju bilo koje zanimanje, uključujući i ona koja svoje zanimanje privremeno ne vrše (nezaposleni, na odsluženju vojnog roka, lišeni slobode, i sl.). Porodični penzioneri, uživaoci invalidnine, rentijeri i uživaoci imanja, kao i sva druga lica čiji prihodi ne proističu iz vršenja nekog zanimanja, svrstana su u grupu nazvanu lica sa ličnim prihodima. U izdržavana lica su uključena deca, daci, studenti, domaćice, još nezaposlena lica, lica nesposobna za rad, i sl.

Kod ženskog stanovništva se uočava drugačiji proces. Učešće ženskog aktivnog stanovništva postepeno raste (sa 30,7% na 31,4%) zbog šireg uključivanja ženske radne snage u razne grane delatnosti i zbog toga što žene u nekim slučajevima zamenjuju mušku radnu snagu koja je napustila poljoprivredu. Momenat šireg i dužeg školovanja, spomenut kod muškog stanovništva, deluje, verovatno, u nešto manjoj meri, i to kompenzirajući porast procenta aktivnog ženskog stanovništva. (Tabela 11.)

Promenom učešća pojedinih kategorija izmenjen je i odnos između aktivnog stanovništva u širem smislu (aktivna i lica sa ličnim prihodom) i izdržavanog stanovništva. Dok je u 1953. na izdržavano stanovništvo otpalo 50,5% od ukupnog stanovništva, sada je taj procent nešto viši i iznosi 51,2%. Odnos između aktivnog i izdržavanog stanovništva (tabela 11) pokazuje povećano opterećenje aktivnog stanovništva, izdržanim jer, dok je u 1953. na 100 aktivnih dolazilo 102, u 1961. dolazi 105 izdržanih lica. Znatne razlike koje u vezi s tim postoje među narodnim republikama dolaze naročito do izražaja pri poređenju broja izdržanih na 100 aktivnih (poslednje dve kolone u tabeli 11).

TABELA 11 — STANOVNIŠTVO PREMA AKTIVNOSTI U 1961 PO REPUBLIKAMA

	Ukupno stanovništvo (u hiljadama)	Aktivna lica		Lica sa ličnim prihodom		Izdržavana lica	
		u hiljadama	% učešća u ukupnom stanovništvu	u hiljadama	% učešća u ukupnom stanovništvu	u hiljadama	broj izdržanih na 100 aktivnih*
							1953 1961
Jugoslavija	18.538	8.354	45,1	690	3,7	9.495	102 105
Srbija	7.642	3.611	47,3	238	3,1	3.793	95 99
Uže područje	4.823	2.464	51,1	148	3,1	2.211	82 85
Vojvodina	1.856	810	43,7	76	4,1	969	102 109
Kosmet	963	337	34,9	14	1,5	612	192 174
Hrvatska	4.157	1.988	47,8	202	4,9	1.968	93 90
Slovenija	1.587	779	49,1	121	7,6	687	82 76
Bosna i Hercegovina	3.276	1.273	38,8	82	2,5	1.921	125 142
Makedonija	1.404	544	38,7	26	1,8	836	138 147
Crna Gora	472	161	34,0	21	4,4	290	147 159

* Prilikom računanja broja izdržanih lica na 100 aktivnih uzeta su aktivna lica u širem smislu, tj. uključujući i lica sa ličnim prihodom.

* Poljoprivredno stanovništvo je i u 1953. i 1961. određeno prema privrednoj delatnosti. Uključena su sva aktivna lica koja svoje zanimanje (bez obzira da li je ono poljoprivredno ili ne, dakle i knjigovode, veterinari, mehaničari, i dr. na poljoprivrednim gazdinstvima) obavljaju u poljoprivredi kao vrstu delatnosti (uključujući i ribarstvo.) Od lica van delatnosti (koja privremeno ne vrše svoje zanimanje, jer se nalaze na odsluženju vojnog roka, i sl.) uključena su ona koja su, do prestanka vršenja zanimanja, obavljala zanimanje iz grupe »poljoprivrednici« (poljoprivrednici, ribari, lovci, šumski radnici, uzgajivači šuma i poljoprivredne poslovođe). Ove dve grupe čine aktivno poljoprivredno stanovništvo, koje uzeto zajedno sa licima koja ono izdržava predstavlja ukupno poljoprivredno stanovništvo, ili kraće: »poljoprivredno stanovništvo«.

Najpovoljnija situacija je svakako u Sloveniji, gde na 100 aktivnih dolazi 76 izdržanih lica. Broj izdržanih na 100 aktivnih u uožj Srbiji (85) niži je nego u Hrvatskoj (90), ali se pri poređenju ne sme gubiti iz vida da je u Sloveniji i Hrvatskoj ovaj odnos formiran na bazi visokog stepena zaposlenosti stanovništva (aktivni poljoprivrednici čine u Sloveniji svega 37,5%, a u Hrvatskoj 54,3% od ukupnog aktivnog stanovništva), dok je u Srbiji to odraz relativno visokog učešća poljoprivrednog stanovništva, za koje je poznato da ima relativno visoku stopu aktivnosti, ali daleko niži dohodak po jednom aktivnom licu. Aktivno stanovništvo Kosmeta, Crne Gore, Makedonije i Bosne i Hercegovine visoko je opterećeno izdržanim stanovništvom (142 do 174 izdržavana na 100 aktivnih lica).

U menjanju ekonomske strukture stanovništva najviše je izmenjeno poljoprivredno stanovništvo.⁶ Učešće poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu opada prosečno godišnje za 1,3% (aktivno i izdržavano, uzeto zajedno). U apsolutnom izrazu poljoprivredno stanovništvo je smanjeno od 10,3 miliona u 1953. na 9,3 miliona u 1961, odnosno za preko 10%. Ako se uzme da preko polovinu prirodnog priraštaja stanovništva daje poljoprivredno stanovništvo i da je ono za ovih osam godina smanjeno za oko milion lica, izlazi da je u tom razdoblju iz poljoprivrednog stanovništva otišlo oko 1,8 miliona lica, što znači prosečno 200—250 hiljada godišnje. (Tabela 12.)

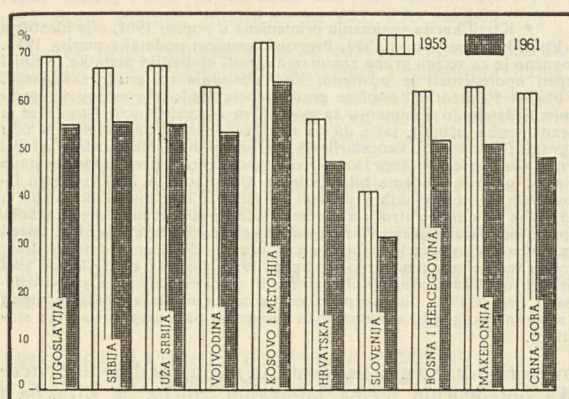
TABELA 12 — POLJOPRIVREDNO STANOVNIŠTVO U 1953 I 1961 PO REPUBLIKAMA

	Poljoprivredno stanovništvo (u hiljadama)		% učešća u ukupnom stanovništvu	
	1953	1961	1953	1961
Jugoslavija	10.316	9.365	60,9	50,5
Srbija	4.657	4.254	66,7	55,7
Uže područje	2.994	2.643	67,2	54,8
Vojvodina	1.078	994	62,9	53,6
Kosmet	585	616	72,4	64,0
Hrvatska	2.210	1.963	56,4	47,2
Slovenija	603	501	41,1	31,6
Bosna i Hercegovina	1.770	1.705	62,2	52,0
Makedonija	818	716	62,7	50,9
Crna Gora	258	227	61,5	48,1

Najveće sniženje poljoprivrednog stanovništva zabeleženo je u uožj Srbiji, gde je i apsolutni broj smanjen za preko 350 hiljada, ili za oko 12%. Na ovo je svakako u znatnoj meri uticala koncentracija stanovništva u Beogradu

(čije je stanovništvo nepoljoprivredno, a poraslo je od 469 na 617 hiljada, ili za oko 150 hiljada). Relativno je najviše sniženo poljoprivredno stanovništvo Crne Gore (od 61,5% na 48,1%, odnosno za 13,4%). Sniženje učešća poljoprivrednog stanovništva Slovenije za daljih 10% (od 41,1% na 31,6%) ima naročit značaj, jer smanjenje od 100 hiljada lica predstavlja za poljoprivredno stanovništvo, koje je u 1953. brojalo 603.000 lica, redukciju za oko 17%, što nije ostvareno ni u jednoj drugoj republici. Smanjenje broja poljoprivrednog stanovništva u Vojvodini za skoro 100 hiljada, posmatrano u svetlu činjenice da je Vojvodina u periodu između dva popisa privukla znatan broj lica koja su se tamo doselila iz drugih narodnih republika, navodi na zaključak da nepoljoprivredne delatnosti Vojvodine više privlače stanovništvo iz drugih krajeva nego poljoprivreda.

GRAFIKON 3—PROCENT POLJOPRIVREDNOG I STANOVNIŠTVA PO REPUBLIKAMA 1953 i 1961

Što se tiče aktivnog poljoprivrednog stanovništva, ono je reducirano u još jačoj razmeri (10%) nego ukupno poljoprivredno stanovništvo (9%). Činjenica da sniženje broja aktivnog poljoprivrednog stanovništva za preko pola miliona lica nije izazvalo znatnije promene u odnosu između broja aktivnog i izdržavanog poljoprivrednog stanovništva, kao ni u strukturi po polu kod aktivnog poljoprivrednog stanovništva, pokazuje da je stanovništvo koje je napustilo poljoprivredu stvarno predstavljalo viškove čiji odlazak je izazvao relativno mala pomeranja unutar poljoprivrednog stanovništva. (Tabela 13.)

Kosmet je jedino područje na kojem je u periodu 1953—1961. povećan broj aktivnog poljoprivrednog stanovništva (od 206 na 240 hiljada, ili za 16,5%). Pošto je, međutim, u međuvremenu poraslo i aktivno stanovništvo u nepo-

ljoprivrednim delatnostima, to je, i pored povećanja broja aktivnog poljoprivrednog stanovništva, njegovo učešće u ukupnom aktivnom stanovništvu opalo od 76,6% u 1953. na 71,2% u 1961. godini.

Na svim ostalim područjima broj aktivnog poljoprivrednog stanovništva je opao, i to, relativno uzevši, najviše u Sloveniji (za 17,7%), zatim u Crnoj Gori (15,2%), Makedoniji (14,5%), Vojvodini (11,9%), užoj Srbiji (11,1%), Hrvatskoj (10,0%) i Bosni i Hercegovini (7,0%).

U strukturi poljoprivrednog stanovništva odnos između veličine aktivnog i izdržavanog stanovništva izmenjen je neznatno: dok je 1953. aktivno činilo 51,9% od ukupnog poljoprivrednog stanovništva, 1961. ono sa 51,6% ima gotovo isto učešće. Sa izuzetkom Kosmeta, sva ostala područja pokazuju lagan pad stope aktivnosti u poljoprivrednom stanovništvu.

Smanjenjem broja aktivnog poljoprivrednog stanovništva uz ostvareno povećanje broja zaposlenih u nepoljoprivrednim delatnostima, bitno je sniženo učešće aktivnog poljoprivrednog stanovništva u ukupnom aktivnom stanovništvu. Dok je u 1953. učešće od 68,3% davalo radnoj snazi još naglašeno poljoprivredni karakter, smanjenje toga učešća za deset procenata (na 57,8%) predstavlja krupan korak u pravcu preovlađujućeg učešća nepoljoprivrednog stanovništva.

Učešće aktivnog poljoprivrednog stanovništva u ukupnom aktivnom stanovništvu najviše je sniženo u Crnoj Gori (13,2%), jer je u međuvremenu broj radnika i službenika, koji predstavljaju glavninu nepoljoprivrednog stanovništva, povećan za oko 50%. Visokim sniženjem učešća u Sloveniji (za 13,0%), gde je već u 1953. poljoprivredno aktivno stanovništvo činilo samo polovinu (50,5%) ukupne radne snage, udeo poljoprivrednog aktivnog stanovništva se svodi gotovo na jednu trećinu (37,5%). Promena strukture u Makedoniji (sniženje za 12,9%) uslovljena je razvojem nepoljoprivrednih delatnosti, ali i strukturom iseljenog stanovništva turske narodnosti, u kojem je preovlađivalo poljoprivredno stanovništvo. Najmanje je izmenjen odnos na Kosmetu, ali pri tome ne treba gubiti iz vida da je učešće poljoprivrednog aktivnog stanovništva smanjeno za 5,4%, i pored toga što je samo poljoprivredno aktivno stanovništvo istovremeno povećano (za 16,5%).

Žensko aktivno poljoprivredno stanovništvo je nešto povisilo svoje učešće u ukupnom aktivnom poljoprivrednom stanovništvu. Vojvodina je jedino područje gde nastala promena ima suprotan pravac (učešće ženskog aktivnog stanovništva je sniženo od 33,9% u 1953. na 30,4% u 1961), jer je uključivanje u poljoprivredu doseljenog muškog stanovništva verovatno omogućilo da se ženska radna snaga delimično zameni muškom. Najveće pomeranje učešća aktivnog ženskog stanovništva ostvareno je na Kosmetu (od 18,4% na 29,2%), što odražava postepenu

TABELA 13 — POLJOPRIVREDNO AKTIVNO STANOVNIŠTVO PREMA POLU PO REPUBLIKAMA U 1953 I 1961

	Aktivno poljoprivredno stanovništvo (u hiljadama)						Procenat učešća aktivnog poljoprivrednog stanovništva				Udeo ženskog stanovništva u aktivnom poljoprivrednom stanovništvu (u procentima)	
	svoga		muško		žensko		u ukupnom poljoprivrednom stanovništvu		u ukupnom aktivnom stanovništvu			
	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961		
Jugoslavija	5.360	4.825	3.198	2.781	2.162	2.044	52,0	51,5	68,3	57,8	40,3	42,4
Srbija	2.485	2.262	1.496	1.322	990	939	53,4	53,2	73,5	62,6	39,8	41,5
Uže područje	1.745	1.552	974	826	771	727	58,3	58,7	74,8	63,0	44,2	46,8
Vojvodina	534	470	354	328	181	143	49,5	47,3	68,7	58,0	33,9	30,4
Kosmet	206	240	168	170	38	70	35,2	39,0	76,6	71,2	18,4	29,2
Hrvatska	1.199	1.080	700	580	500	499	54,3	55,1	64,2	54,3	41,7	46,2
Slovenija	355	292	183	149	172	143	58,9	58,3	50,5	37,5	48,5	49,0
Bosna i Hercegovina	842	783	505	468	337	315	47,6	45,9	69,6	61,5	40,0	40,2
Makedonija	373	319	245	204	128	115	45,7	44,6	70,1	58,7	34,3	36,1
Crna Gora	105	89	69	58	36	31	40,7	39,3	68,5	55,3	34,3	34,8

promenu stava prema uključivanju žene u rad izvan kuće i zatvorenog dvorišta. Relativno skromno povećanje učešća ženskog aktivnog u ukupnom aktivnom poljoprivrednom stanovništvu, koje se kreće do 2% (sa izuzetkom Kosmeta, gde iznosi 10,8%, i Hrvatske, sa 4,5%), pokazuje da je muško stanovništvo koje je napustilo poljoprivredu predstavljalo viškove radne snage, jer bi se inače njihovo zamenjivanje nužno odrazilo na uključivanje većeg broja ženskog stanovništva — domaćica u poljoprivrednim domaćinstvima — u aktivno poljoprivredno stanovništvo, a kroz to i na izmenu strukture aktivnog poljoprivrednog stanovništva po polu.

Dok se broj poljoprivrednog stanovništva smanjio i njegovo učešće u ukupnom stanovništvu opalo, naglo se povećao broj stanovništva zaposlenog u industriji, rudarstvu, saobraćaju, građevinarstvu i drugim nepoljoprivrednim delatnostima, kao i njegovo učešće u ukupnom stanovništvu (tabela 14).

Najjači porast aktivnog i ukupnog stanovništva pokazuje industrija sa rudarstvom, čija se radna snaga od 1953. do 1961. gotovo udvostručila (porasla je za oko 87%). Gotovo srazmerno (za 84%) poraslo je i ukupno stanovništvo koje zavisi od industrije i rudarstva, a kroz to je neznatno izmenjen i odnos između aktivnog i izdržavanog stanovništva koje zavisi od tih delatnosti, jer dok su u 1953. na 100 aktivnih zaposlenih u svim delatnostima dolazila 134 izdržavana, u 1961. je taj broj snižen na 130. Znatn porast ostvaren je kod lica koja rade u delatnostima svrstanim u grupu »druge delatnosti«, što je najviše posledica razvoja zdravstvene i socijalne, kulturno-prosvetne, naučne i komunalnih delatnosti, dok je broj zaposlenih u državnoj upravi i pravosuđu u istom periodu snižen. Porast zaposlenih u građevinarstvu, saobraćaju i trgovini sa ugostiteljstvom kreće se između 40.000 i 80.000, a učešće svake od tih delatnosti u ukupnom aktivnom stanovništvu je povećano za oko 0,7%. Neznatan porast zanatstva nije u srazmeri sa opštim porastom aktivnog stanovništva, usled čega je učešće lica koja rade u zanatstvu smanjeno od 4,4% na 4,3%. Ista situacija je sa porastom grupe »van delatnosti«, čije je učešće u ukupnom aktivnom stanovništvu sriženo od 11,7% na 11,2%.

PROFESIONALNA I SOCIJALNA STRUKTURA

Promene u ekonomskoj strukturi i porast školovanosti stanovništva izazvali su promene i u profesionalnoj strukturi stanovništva. (Tabela 15.)

Opadanje broja i učešća poljoprivrednog aktivnog stanovništva, analizirano na osnovu promena u ekonomskoj

TABELA 15 — AKTIVNO STANOVNIŠTVO PREMA GRUPAMA ZANIMANJA U 1953 I 1961

Grupe zanimanja*	Aktivno stanovništvo			
	u hiljadama		struktura u procentima	
	1953	1961	1953	1961
Ukupno	7.849	8.270	100,0	100,0
Poljoprivrednici	5.361	4.738	68,3	56,7
Rudari, industrijski i zanatski radnici	1.310	1.732	16,7	20,7
Saobraćajno osoblje	165	228	2,1	2,8
Trgovinsko osoblje	131	226	1,7	2,7
Osoblje usluga	186	341	2,3	4,1
Osoblje zaštite	125	128	1,6	1,6
Finansijsko-kancelarijski i srodni službenici	297	293	3,7	3,5
Rukovodno osoblje	52	94	0,7	1,1
Stručnjaci i umetnici	222	490	2,9	5,9

* Klasifikacija zanimanja primenjena u popisu 1961. nije identična sa klasifikacijom popisa 1953. Pregrupisavanjem podataka popisa 1953. moguće je za većinu grupa zanimanja izvesti uporedive podatke. Najniži stepen uporedivosti je postignut kod poslednje tri grupe zanimanja. U obradi 5% uzorka popisne grupe popisa 1961. nije vršeno upoređivanje podataka o zanimanju sa podatkom o kvalifikaciji (što će se u obradi popisa učiniti), tako da su neka zanimanja koja treba da uđu u grupu finansijskih, kancelarijskih i srodnih službenika, ušla u grupu stručnjaka i umetnika (npr. knjigovode sa srednjom spremom su svrstane zajedno sa knjigovodama bilansistima). Usled toga u 1961. u grupi finansijskih, kancelarijskih i srodnih službenika ima manje lica nego u 1953, dok je u grupu stručnjaka i umetnika svrstan i jedan deo lica koja zapravo spadaju u grupu finansijskih i kancelarijskih službenika. Pored toga, prema klasifikaciji zanimanja u popisu 1961. grupa rukovodnog osoblja je šire otvorena nego u popisu 1953, što ima za posledicu veći porast broja lica u ovoj grupi nego što bi to bio slučaj da je grupa definisana kao u 1953. Sastav pojedinih grupa zanimanja može se videti iz »Sistematskog spiska zanimanja« (materijal Saveznog zavoda za statistiku).

strukturi, odražava se na identičan način i kod poljoprivrednika opredeljenih prema zanimanju. Slična je situacija i kod grupe zanimanja »rudari, industrijski i zanatski radnici« i vrste delatnosti »industrija i rudarstvo«, s tim što su razlozi podudarnosti različiti. Dok su poljoprivreda kao delatnost i poljoprivrednici kao zanimanje uglavnom podudarni, dotle u rudarstvu i industriji radi znatan broj lica koja po zanimanju ne spadaju u grupu »rudari, industrijski i zanatski radnici« (to su stručnjaci, finansijski i kancelarijski službenici, osoblje zaštite, itd.), međutim, koncentracija se postiže time što se u ovoj grupi zanimanja nalaze i proizvodne zanatlije i odgovarajući radnici koji rade u zanatstvu kao vrsti delatnosti. Znatn porast zabeležile su grupe zanimanja »trgovinsko osoblje« i »osoblje usluga«, čiji se broj gotovo udvostručio.

TABELA 14 — STANOVNIŠTVO PREMA DELATNOSTIMA U 1953 I 1961

Delatnosti	Ukupno stanovništvo*				Aktivno stanovništvo			
	u hiljadama		struktura u %		u hiljadama		struktura u %	
	1953	1961	1953	1961	1953	1961	1953	1961
Svega	16.937	18.538	100,0	100,0	8.391	9.044	100,0	100,0
Poljoprivreda i šumarstvo**	10.277	9.455	60,8	51,0	5.241	4.783	62,5	52,9
Industrija i rudarstvo	1.463	2.694	8,6	14,5	625	1.166	7,4	12,9
Građevinarstvo	531	772	3,1	4,1	206	289	2,5	3,2
Zanatstvo	836	860	4,9	4,6	366	386	4,4	4,3
Saobraćaj	495	702	2,9	3,8	186	245	2,0	2,7
Trgovina i ugostiteljstvo	537	651	3,2	3,4	219	303	2,6	3,4
Druge delatnosti***	1.319	1.809	7,8	9,9	586	858	7,0	9,4
Van delatnosti (aktivna lica koja privremeno ne vrše svoje zanimanje i lica sa ličnim prihodom)	1.479	1.594	8,7	8,6	980	1.014	11,7	11,2

* Izdržavano stanovništvo grupisano prema delatnosti izdržavaoca i dodato aktivnom.

** Ova grupa se razlikuje od poljoprivrednog stanovništva prema usvojenoj definiciji, jer sadrži i šumarstvo, a ne sadrži poljoprivrednike koji ne vrše zanimanje (jer izvršavaju vojnu obavezu i sl.) pa su svrstani u grupu »van delatnosti«.

*** U ovoj grupi se nalaze sledeće vrste delatnosti: lične usluge, komunalne delatnosti, državna uprava i pravosuđe, kulturno-prosvetna i naučna delatnost, zdravstvena i socijalna delatnost, bankarstvo i osiguranje i ostale delatnosti.

Veoma značajno je smanjenje kategorija »pomažući članovi porodice«, među koje se ubrajaju lica koja nisu vlasnici sredstava za proizvodnju, niti su u radnom odnosu, već rade na imanju ili u zanatskoj radnji nekog od članova domaćinstva u kojem žive, ne primajući za ovaj rad platu ili nagradu u novcu, već samo izdržavanje u naturi. Ovaj zaostao oblik, karakterističan za patrijarhalne odnose kakvi su vladali do oslobođenja u Jugoslaviji, a koji je još u 1953. predstavljao najbrojniju kategoriju, postepeno se gubi. »Pomažući članovi porodice« u poljoprivrednim domaćinstvima nisu vezani za posed na način na koji je vezan sopstvenik imanja (»samostalan bez radnika« ili »poslodavac«), i oni se, ako predstavljaju višak radne snage, veoma lako odvajaju od poseda i zapošljavaju van poljoprivrede, gde, ostvarujući novčanu nagradu za rad, imaju daleko povoljnije uslove nego na posedu kojim ne mogu da raspolažu. Izvestan deo »pomažućih članova«, nasledivši imanja na kojima su radili, ili postavši vlasnici imaju na osnovu deobe prešao je u »samostalne bez radnika«. Prema tome, može se shvatiti zašto je ta kategorija, za svega osam godina, smanjena za oko 350 hiljada.

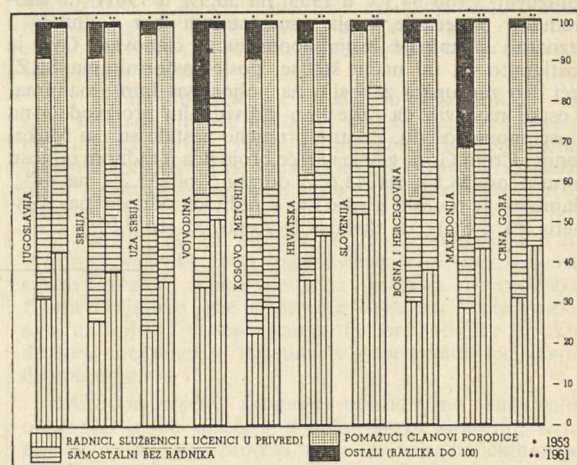
Proces društveno-ekonomskog razvoja, koji se karakteriše razvojem društvenog upravljanja i samoupravljanja, reorganizacijom seljačkih radnih zadruga i uvođenjem novih oblika kooperacije, izgradnjom novih kapaciteta i otvaranjem novih radnih mesta, izazvao je znatne promene i u socijalnom sastavu stanovništva. Posmatrajući aktivno stanovništvo s obzirom na produkcionu odnos prema sredstvima za proizvodnju, vidi se da je najviše porasla kategorija radnika i službenika, koja je u međuvremenu postala najbrojniji deo radne snage, a u uslovima samoupravljanja i glavna poluga daljeg ekonomsko-društvenog razvoja. (Tabela 16.)

TABELA 16 — AKTIVNA LICA PREMA POLOŽAJU U ZANIMANJU U 1953 I 1961

Položaj u zanimanju	Aktivna lica				Broj izdržanih na 100 aktivnih	
	1953		1961		1953	1961
	u hiljadama	u %	u hiljadama	u %	1953	1961
Svega aktivna lica	7.849	100,0	8.354	100,0	108	104
Radnici i službenici	2.352	30,0	3.504	41,9	132	133
Članovi SRZ i proizvođačko-prerađivačkih zadruga	593	7,6	10	0,1	114	150
Samostalni bez radnika	1.912	24,4	2.218	26,6	198	171
Poslodavci	57	0,7	31	0,4	172	155
Pomažući članovi porodice	2.804	35,6	2.452	29,4	20	18
Učenici u privredi	130	1,7	106	1,3	4	1

Povećanje broja radnika i službenika za preko 52% predstavlja vanredno brz razvitak ove kategorije, ostvaren uz istovremeno znatno menjanje strukture i učešća ostalih

GRAFIKON 4 — STRUKTURA AKTIVNOG STANOVNIŠTVA PREMA POLOŽAJU U ZANIMANJU 1953 I 1961

kategorija aktivnog stanovništva. Podatak o broju članova SRZ i proizvođačko-prerađivačkih zadruga u 1953. nema potrebnu analitičku vrednost, jer se odnosi na momenat kada su SRZ upravo bile u fazi reorganizacije. Iz kategorije članova SRZ u 1953. jedan deo je kasnije uključen u »samostalne bez radnika«, a drugi se zaposlio i uključio u radnike i službenike. Zato, kao i usled deobe i usitnjavanja poljoprivrednog poseda broj »samostalnih bez radnika« je u 1961. veći nego što je bio u 1953. Poslodavci, koji su u 1953. predstavljali veoma malu kategoriju, reducirani su u 1961. na svega 0,4% od ukupnog aktivnog stanovništva.

Broj učenika u privredi je u 1961. niži nego u 1953. jer se kvalifikacija sve više stiče pohađanjem škola za kvalifikovane radnike i takva lica se prilikom popisa tretiraju kao učenici (daci), a ne kao učenici u privredi.

Ako se, radi jednostavnije analize, učenici u privredi grupišu sa radnicima i službenicima, a poslodavci i članovi SRZ, kao veoma male kategorije, izostave, dobijaju se svega tri kategorije: lica u radnom odnosu (radnici, službenici i učenici u privredi), privatni sopstvenici sredstava za proizvodnju (»samostalni bez radnika«, bez poslodavaca) i pomažući članovi porodice (koji nisu ni sopstvenici sredstava za rad niti primaju platu). Na osnovu toga se vidi koliko su se izmenili odnosi među ovim kategorijama u pojedinim narodnim republikama. (Tabela 17.)

Najveći udeo lica u radnom odnosu (63,7%) ostvaren je u Sloveniji, gde je istovremeno najniže učešće sopstvenika (20,1%) i pomažućih članova porodice (15,5%). Iza Slovenije dolazi Vojvodina, gde lica u radnom odnosu čine 50,9% od ukupnog aktivnog stanovništva, a pomažući članovi 17,4%, ali je udeo sopstvenika znatno veći (30,8%) nego

TABELA 17 — AKTIVNA LICA PREMA POLOŽAJU U ZANIMANJU U 1953 I 1961 PO REPUBLIKAMA

	Radnici, službenici i učenici u privredi				Samostalni bez radnika				Pomažući članovi porodice			
	1953		1961		1953		1961		1953		1961	
	u hiljadama	u %	u hiljadama	u %	u hiljadama	u %	u hiljadama	u %	u hiljadama	u %	u hiljadama	u %
Jugoslavija	2.482	31,7	3.610	43,2	1.912	24,4	2.218	26,6	2.804	35,7	2.452	29,4
Srbija	879	26,0	1.389	38,5	847	25,0	975	27,0	1.368	40,5	1.217	33,7
Uže područje	553	23,7	879	35,7	590	25,3	632	25,6	1.122	48,1	940	38,1
Vojvodina	266	34,1	413	50,9	178	22,9	244	30,1	141	18,1	139	17,2
Kosmet	60	22,5	98	29,1	78	29,1	99	29,4	105	39,0	137	40,6
Hrvatska	669	35,8	929	46,7	493	26,4	561	28,2	607	32,4	476	23,9
Slovenija	367	52,1	497	63,7	136	19,4	150	19,3	182	25,8	121	15,5
Bosna i Hercegovina	367	30,3	486	38,2	296	24,5	341	26,8	476	39,3	435	34,2
Makedonija	154	28,8	237	43,6	91	17,1	140	25,7	120	22,5	164	30,1
Crna Gora	48	31,2	71	44,1	50	32,6	50	31,1	52	34,0	39	24,2

u Sloveniji. Za Vojvodinu je karakteristično da je 1953—1961. ostvarila u najvećem obimu povećanje udela radnika i službenika (od 34,1% u 1953. na 50,9% u 1961) uz istovremeno povećanje broja »samostalnih bez radnika« i neznatno smanjenje broja »pomažućih članova«. Ovo je postignuto na taj način što se, posle rasformiranja SRZ, veći deo zadrugara zaposlio na poljoprivrednim imanjima, a ostali nastavili da rade kao individualni proizvođači na sopstvenom posedu. Znatne promene nastale su i u Makedoniji i Crnoj Gori, gde je učešće broja lica u radnom odnosu poraslo od 28,8% na 43,6%, odnosno od 31,2% na 44%. Najmanje je poraslo učešće lica u radnom odnosu na Kosmetu (za 6,6%) i u Bosni i Hercegovini (za 7,9%).

Privatni sopstvenici sredstava za rad znatnije su podigli procent učešća u ukupnom stanovništvu jedino u Makedoniji (od 17,1% na 25,8%) i Vojvodini (od 22,9% na 30,1%). Ovo povećanje je nastupilo posle reorganizacije seljačkih radnih zadruga.

Kategorija pomažućih članova porodice bitno je snizila svoje učešće u aktivnom stanovništvu u Sloveniji (od 25,8% na 15,5%), užoj Srbiji (od 48,1% na 38,1%), Crnoj Gori (od 34,0% na 24,2%) i Hrvatskoj (od 32,4% na 23,9%), a povećala ga jedino u Makedoniji (od 22,5% na 30,1%) i neznatno na Kosmetu (od 39,0% na 40,6%).

M. B.

III PLENUM CENTRALNOG KOMITETA SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE

U Beogradu je 27. novembra 1961. održan III plenum Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije.¹ Referat »Aktuelna pitanja dalje idejno-političke i organizacione izgradnje Saveza komunista Jugoslavije«, koji je po odluci Izvršnog komiteta podnet ovom Plenumu, bio je rezultat dužeg proučavanja i svestranih diskusija u organima CK SKJ i centralnih komiteta republika, kao i izvršenih analiza u većem broju organizacija, opštinskih i sreskih komiteta SK.

Posle uvodne reči generalnog sekretara Saveza komunista Jugoslavije Josipa Broza Tita, u diskusiji na Plenumu učestvovali su: Grujo Novaković, Rista Antunović, Zvonko Brkić, Vidoe Smilevski, Janez Vipotnik, Dragi Stamenković, Uglješa Danilović, Edo Jardas, Mika Tripalo, Risto Džunov, Voja Leković, Josip Cazi, Dušan Petrović, Boris Zihelr, Krsto Popivoda, Milan Vukasović i Edvard Kardelj.

Plenum je na kraju usvojio zaključke koje je predložio sekretar CK SKJ Aleksandar Ranković.

Otvarajući III plenum CK SKJ, Josip Broz Tito je konstatovao da je u proteklom periodu uloga Saveza komunista svestrano ostvarivana, ali da je zadatak Plenuma više da ukaže na razne slabosti koje su došle do izražaja u radu Saveza komunista, nego da iznosi uspehe koji su postignuti.

Ukazujući na potrebu sagledavanja nedostataka koji se ispoljavaju u sadašnjim uslovima rada Saveza komunista, J. B. Tito je naglasio: »Ja to govorim, drugovi, zbog toga što je u toku poslednjih nekoliko godina kod nekih komunista, i to u prvom redu kod nekih na rukovodećim mestima, nekako otupila ona partijnost, svijest i odgovornost za svoje postupke, zbog čega je dolazilo, i sve češće dolazi, od izvjesnih skretanja, i to, opet kažem, naročito kod komunista koji su se nalazili na raznim odgovornim mestima bilo u privredi, bilo u administraciji i drugdje. Ukazujući na te nedostatke, ovaj će Plenum, po mom mišljenju, imati veliki značaj za dalji pravilan rad i razvitak članova Saveza komunista.«

Pošto je istakao da je idejno vaspitanje jedan od najvažnijih zadataka Saveza komunista i ukazao na pogrešna shvatanja prema kojima se u sadašnjim uslovima smanjuje njegova uloga, J. B. Tito je rekao: »Mijenjaju se zadaci Saveza komunista, ali njegova uloga, uloga idejnog vaspitanja i usmjeravanja mora upravo u periodu decentralizacije i samoupravljanja još više doći do izražaja, jer su danas uslovi za rad složeniji nego ranije...«

U referatu »Aktuelna pitanja dalje idejno-političke i organizacione izgradnje Saveza komunista« počlo se od toga da su već razrađeni teorijski stavovi i dati principijelni odgovori na suštinska pitanja u vezi sa ulogom, karakterom i načinom delovanja Saveza komunista u sistemu socijalističke demokratije, pa se o zadacima i okvirima samog referata, pored ostalog, kaže sledeće: »Nije sada reč o formulisanoj nove uloge Saveza komunista, jer je to načelno učinjeno na VI i VII kongresu, već o uočavanju naraslih potreba, znatno proširenih objektivnih mogućnosti i povećanih zahteva za osposobljavanje Saveza komunista za što efikasnije ostvarivanje svoje uloge u društvenim procesima koji su u toku.«

Radi svestranijeg sagledavanja objektivnih društvenih uslova u kojima sada deluje Savez komunista, u referatu su naglašeni sledeći momenti:

— značajni rezultati ostvareni su u izgrađivanju društvenog samoupravljanja čiji je mehanizam razrađen, stabilizovan i prilično uhodan; sa snažnim privrednim razvitkom povećala se i materijalna baza organa društvenog samoupravljanja, a time i njihova efektivna prava i društvena odgovornost;

— duboke promene u društveno-ekonomskim odnosima koje sobom nosi uvođenje sistema neposredne raspodele dohotka prema radu; procesi izazvani promenama u sistemu društvene raspodele dejstvuju u sve širim razmerama i postepeno zahvataju sve sfere ekonomskog i društvenog života;

— suštini takvih odnosa koji se uspostavljaju u društveno-ekonomskoj bazi jugoslovenskog društva, odgovara stalno jačanje samoupravljanja građana u političkom životu i njihovo sve masovnije učešće u Socijalističkom savezu, koji je postao »bitan faktor političke strukture društva, nezamenjiv instrument neposredne socijalističke demokratije.«

»Ako nabrojene promene posmatramo kao celinu, očigledno je da ulazimo u jednu novu situaciju, u fazu zamašnih i dubokih procesa u razvoju socijalističkih odnosa u našem društvu putem sve šireg, svakodnevnog, stvarnog učešća radnih ljudi u rešavanju svih društvenih pitanja, putem stalnog proširivanja prava i slobode čovekove ličnosti.«

Polazeći od toga u referatu se naglašava da u procesu socijalističke demokratije društva, značaj idejno-političkog delovanja Saveza komunista ne slabi, već stalno raste. To se obrazlaže i sledećim: »Slobodniji odnosi u proizvodnji i raspodeli i slobodniji oblici političkog života naglašavaju značaj svesnog subjektivnog faktora da bi se obezbedio što skladniji socijalistički razvitak i snažan tempo razvoja. Dejstvo objektivnih procesa ne može se apsolutizovati, niti se smemo prepustiti stihiji ako želimo da izbegnemo razne deformacije i poremećaje u razvitku. Decentralizacija u upravljanju društvenim poslovima čini neophodnim stalno vođenje računa o osnovnim tendencijama i pravcu socijalističkog kretanja društva, idejno jedinstvo komunista u svim krupnim, principijelnim pitanjima i jedinstveno usmeravanje svesne društvene akcije...«

»Bez obzira na sav dalekosežni značaj i širinu njihovog dejstva, promene u odnosima raspodele i izgradnja celog sistema ne mogu ukinuti objektivne protivrečnosti koje se rađaju na tlu našeg razvika i organski proizilaze iz same ekonomske strukture društva. One će i dalje delovati u jednom ili drugom vidu, većom ili smanjenom snagom, različito u pojedinim oblastima. One niču iz zaostalosti, različitog stepena ekonomske razvijenosti pojedinih rejona, nejednakog položaja pojedinih proizvodnih grana, objektivnih razlika u položaju pojedinih delova radničke klase, između pojedinih slojeva i kategorija stanovništva itd. Delovanje objektivnih protivrečnosti oseća se na jedan ili drugi način u svakoj društvenoj oblasti, u svakoj komuni, u svakom kolektivu. To neminovno vrši pritisak na svest i način mišljenja ljudi. Na toj osnovi niču i razni politički i idejni problemi...«

»Socijalistički savez je postao institucija našeg političkog sistema i najšira javna tribina, a svi građani imaju neotuđivo pravo da kao članovi SSRNJ učestvuju i direktno utiču na rešavanje društvenih poslova. Prirodo i unutrašnjem razvitku Saveza komunista odgovaraju drukčija merila. Zato što se članovi Saveza komunista odlikuju ne samo stepenom socijalističke svesti, društvene aktivnosti i odgovornosti, već i idejnim jedinstvom koje izražava njihove jedinstvene poglede na razvitak socijalizma.«

»Sve to navodi na zaključak da se uporedo sa snažnim razvojem neposrednog demokratizma povećavaju odgovornost i zadaci Saveza komunista kao idejno-političkog faktora i vodeće snage društva i to u opštem usmeravanju društvenih kretanja, u što dubljem pronicanju u suštinu društvenih procesa, u sagledavanju i analiziranju idejnih i političkih problema koji izviru iz svakodnevne prakse, u borbi za podizanje nivoa socijalističke svesti članova SKJ i svih radnih ljudi, u zalaganju da najprogresivnija

¹ Vidi: »Savez komunista Jugoslavije«, »Jugoslovenski pregled« 1959, str. 137—146 (17—26) i »VII kongres Saveza komunista Jugoslavije«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 157—162 (19—24).

mišljenja postanu njihovo ubedenje i svojina, u aktivnom i borbom odnosu protiv svih antisocijalističkih pojava i tendencija, protiv svih vidova deformacija i pokušaja zloupotrebe naše socijalističke demokratije. Zadaci komunista postaju složeniji, pred njih se postavljaju viši zahtevi.»

U referatu se zatim naglašava *potreba za bržim i doslednijim saobražavanjem metoda delovanja Saveza komunista novostvorenim uslovima.*

»Pomenute promene koje su u poslednje vreme izvršene i koje su u toku u oblasti društveno-ekonomskih odnosa i političkog života znatno su proširile objektivne mogućnosti i veoma aktuelizirale potrebu da se stil, metod i oblici delovanja organizacija, rukovodstava i članstva SKJ saobražavaju savremenim društvenim uslovima i to sve šire, punije i doslednije. Ukoliko dalje odmiče proces razvijanja neposrednog demokratizma u ekonomskom i političkom životu, utoliko sve više dobijaju u snazi i značaju načelni stavovi o mestu, ulozi i načinu delovanja Saveza komunista koji su formulisani na VI i VII kongresu i u našem Programu...«

»Ako su do pre nekoliko godina, zbog manje razvijenih objektivnih uslova, mogli negde komiteti i organizacije SK da budu opterećeni elementima starog načina rada, na sadašnjem stepenu razvitka društvenih odnosa svaka sporost u razvijanju njihovog metoda delovanja značila bi zaostajanje za potrebama društvenog razvitka. Zadržavanje ili sporo prevazilaženje formi i metoda rada — koji su nekada bili nužni, a sada nedovoljni i zastareli — imali bi za posledicu da širina aktivnosti i idejno-politički uticaj komunista budu znatno ispod objektivnih mogućnosti za delovanje, a mnoge snage komunista ostale bi zapretane i nedovoljno iskorišćene. Više od toga, takve organizacije bi svojim načinom rada mogle da usporavaju i narušavaju razvitak neposrednog socijalističkog demokratizma.«

»... U daljem izgrađivanju metoda rada organizacija i foruma SKJ postaje osnovno: obezbediti da komunisti budu usred svih društveno-političkih i idejnih kretanja i da prema njima imaju aktivan odnos, a da pri tome — načinom svog delovanja — svim snagama podstiču razvijanje suštine i oblika socijalističke demokratije...«

U referatu se podvlači da će se sva osnovna pitanja daljeg razvitka Saveza komunista potpunije sagledati i uspešnije rešavati u skladu sa sadašnjim društvenim kretanjima ako se *polazi sa stanovišta da je Savez komunista organizacija aktivnih i odgovornih društveno-političkih radnika.*

»Zadaci i obaveze komuniste kao društveno-političkog radnika ne mogu se u svoj punoći sagledati iz ugla osnovne organizacije kojoj pripada i »konkretnih zaduženja« koje u njoj dobija. Težište idejno-političke i društvene aktivnosti komunista nalazi se tamo gde se izgrađuje i ostvaruje politika, tamo gde se odlučuje o sticanju i raspodeli dohotka i drugim društvenim poslovima, dakle u samoupravnim organima, u Socijalističkom savezu i drugim društveno-političkim organizacijama. Kao samostalan i odgovoran društveno-politički radnik, komunista svoju ulogu najbolje izvršava ne mimo i izvan samoupravnih tela već javnim delovanjem i aktivnim uticanjem unutar svih oblika socijalističke demokratije.«

»Ovakav prilaz, takođe, podrazumeva da se zadaci komunista kao društveno-političkih radnika ne mogu u potrebnoj širini sagledati samo iz ugla radnog mesta, profesije kojoj pripadaju ili stambene zajednice u kojoj žive. U usmeravanju praktične društveno-političke i idejne aktivnosti komunista treba, više nego do sada, polaziti od komune, sa stanovišta najvažnijih problema u komuni i društvenih procesa koji se u njoj razvijaju... Naravno, da bi komunista sa uspehom i pouzdanim merilima delovao u svakodnevnom životu komune, neophodno je da ima šire vidike, da stalno ima pred očima celinu društvenog kretanja u zemlji, da polazi od interesa zajednice kao celine, da se sažiljava sa politikom Saveza komunista u celokupnom unutrašnjem razvitku i u oblasti međunarodnih odnosa.«

Sa stanovišta uloge koju komunisti imaju kao društveno-politički radnici u sadašnjoj fazi razvijanja socijalističkih

društvenih odnosa, u referatu se razmatraju aktuelna pitanja koja su od naročitog značaja za dalju idejno-političku i organizacionu izgradnju Saveza komunista.

1. Promene u društveno-ekonomskom i političkom životu nameću *potrebu intenzivnije idejno-političke aktivnosti komunista i daljeg jačanja njihovog idejnog jedinstva*, što treba da se ispoljava — kako se konstatuje u referatu — u stalnom izgrađivanju jedinstvenih stavova o svim osnovnim pitanjima daljeg kretanja društva, sve novijim problemima koje izbacuje na površinu socijalistička praksa, i to svuda tamo gde komunisti deluju — u radnom kolektivima, u okviru komune, na području širih zajednica.

U tom sklopu, referat se osvrće na to kako su komunisti i njihove organizacije prišli ostvarivanju zadataka u vezi s promenama u sistemu raspodele dohotka. Konstatuje se da su komunisti prednjačili u ovom radu, ali da se aktivnost nekih organizacija SK često ograničavala na objašnjavanje opštih intencija, suštine i značaja promena u sistemu, a manje bila usmerena na analizu konkretnih društveno-političkih i idejnih problema koji se javljaju u procesu razrade i primene principa neposredne raspodele u određenoj društvenoj sredini.

Pošto su navedene neke karakteristične tendencije koje otežavaju doslednu primenu principa raspodele prema radu i katkad narušavaju socijalističke odnose u pojedinim kolektivima u privredi i neprivrednim delatnostima, u referatu se kaže:

»Borba za neprestano unapređivanje sistema neposredne raspodele dohotka predstavlja trajni zadatak komunista i svih progresivnih snaga našeg društva. Tu neće biti završenih procesa, ni konačnih, idealnih rešenja, već će se stalno tražiti sve bolja, adekvatnija merila raspodele. Produbljanje socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa ne može ići samo od sebe, niti se može jednostavno uvesti zakonskim propisima. Za njih se treba boriti istrajnom i svesnom društvenom akcijom, neprekidnim dejstvom društveno-političkih organizacija i društvenih organa i, u svemu tome, povećanom aktivnošću i uticajem komunista kao društveno-političkih radnika. U ovom procesu potrebno je više stvaralačkog napora u traženju konkretnih rešenja u svakom kolektivu, a manje čekanja na rešenje sa strane i »dopunske propise«.

Iz svega što je rečeno proizilazi da su, u vezi sa razvijanjem socijalističkih odnosa raspodele, za komuniste najvažnija sledeća dva pravca aktivnosti:

prvo, stalna borba za produbljanje demokratizma, za razvijanje demokratskih normi u rešavanju svih pitanja u vezi s raspodelom, uz istovremenu borbu protiv svih birokratskih i malograđansko-anarhističkih shvatanja i postupaka koji taj proces otežavaju i usporavaju;

drugo, aktivno zalaganje komunista kao društveno-političkih radnika za socijalističku sadržinu svakog konkretnog rešenja na liniji što doslednijeg primenjivanja principa raspodele prema radu.«

U ovom delu referata ukazuje se i na aktuelnost nepomirljive idejne borbe komunista na dva fronta: protiv birokratske stihije i sitnoburžoaske, malograđanske stihije. O obavezama komunista u vezi s tim kaže se, pored ostalog:

»Razumljivo je što takvih pojava ima, a njihove razmere nisu takve da bi mogle naneti ozbiljnu štetu razvitku ako je stalno prisutna smišljena i otvorena idejna i praktično-politička akcija usmerena na njihovo prevazilaženje. A članovima i organizacijama SK ne može biti svojstveno da se pasivno i pomirljivo odnose prema takvim pojavama i uticajima.

Takođe, nespojivo je sa karakterom i ulogom SKJ da njegove organizacije u svojim redovima tolerišu pojedince koji se svojim shvatanjima i javnom delatnošću suprotstavljaju duhu Programa, idejnim osnovama i politici Saveza komunista. Savez komunista ne može u svojim redovima dozvoliti nikakve elemente koalicije sa shvatanjima tuđim marksizmu i smeru našeg socijalističkog razvitka. Program SKJ nije nikakva »srednja linija« između birokratsko-dogmatskih i anarholiberalističkih pogleda i

tendencija, već je čitavom svojom sadržinom negacija i jednih i drugih, i svih ostalih nesocijalističkih i antimarksiističkih shvatanja. To je bilo potrebno istaći zbog toga što se, ovde-onda, na Program SKJ pozivaju i oni pojedinci čije su ideje, pogledi i praktični postupci direktno protivni revolucionarnoj i socijalističkoj sadržini Programa.»

Borba mišljenja i atmosfera slobodne i javne diskusije — navodi se u referatu — odmaćili su se u političkom i idejnom životu, u oblasti teorije, naučnoistraživačkog rada, kulturnog i umetničkog stvaralaštva. »Takvu atmosferu žive i intenzivne borbe mišljenja, slobodnog stvaralaštva i diskusije treba i dalje stimulirati i negovati. Ali, za komuniste to uvek znači i obavezu da jasno i određeno definišu idejne pozicije, da se zalažu za svoja marksistička uverenja i da se odlučno i javno, snagom naučne istine, suprotstavljaju antimarksiističkim i nesocijalističkim shvatanjima. Bez takvog odnosa omogućavala bi se idejna konfuzija, pa bi i pod firmom marksizma mogla da dobijaju, a ponekad i dobiju, pravo građanstva razna antimarksiistička, birokratska, malograđanska, pa i buržoaska shvatanja.»

Dalje se ističe da u sadašnjim uslovima društvenog razvika narastaju zahtevi za podizanje idejnog nivoa komunista i konstatuje se da je u radu na ideološko-političkom i društveno-ekonomskom obrazovanju komunista i ostalih građana, postignut poslednjih godina znatan napredak, ali da se treba »još upornije zalagati da se prevaziđe često upadljiv nesklad između onoga što rad na ideološkom obrazovanju pruža i onog što zahtevaju sve veće potrebe idejne i političke akcije.»

»Sva pitanja u vezi sa podizanjem idejnog nivoa komunista, sa unapređenjem njihove idejne aktivnosti i, u tom sklopu, ideološkog obrazovanja, treba da budu u centru pažnje opštinskog komiteta kao celine. Na ovaj posao ne može se gledati kao na poseban kolosek i »sektor«, a briga i odgovornost za pitanja iz ove oblasti ne mogu se »preneti« samo na institucije za obrazovanje, na pomoćna tela i »zadužene« drugove. Od aktivnog odnosa opštinskih komiteta mnogo zavisi opšte usmeravanje i dejstvo idejne aktivnosti komunista, kao i sadržaj i kvalitet rada na njihovom idejnom uzdizanju.»

2. Referat je dalje poklonio posebnu pažnju razmatranju pitanja vezanih za *unapređivanje kvaliteta članstva SK i negovanje lika komunista*. O tome je rečeno i sledeće:

»U sadašnjim uslovima rada stalno se povećavaju uloga i odgovornost komunista kao pojedinaca, kao ličnosti sa određenim ličnim kvalitetima i idejno-političkim uticajem koji on vrši kao društveno-politički radnik.»

»Moralno-politička svojstva člana Saveza komunista kao aktivnog i odgovornog društveno-političkog radnika mogu danas uspešno da se izgrađuju i neguju samo njegovim aktivnim javnim delovanjem usred svakodnevne složene borbe radnih ljudi za razvijanje socijalističkih društvenih odnosa.

Komunista ne može društvenim problemima prilaziti samo sa stanovišta usko shvaćenog interesa profesije kojoj pripada, radnog kolektiva u kome radi, uže sredine u kojoj živi, već u traženju rešenja svakog konkretnog pitanja treba da ima pred očima širi društveni interes. On mora da bude dosledan pobornik protiv profesionalne začaurenosti, cehovskog duha i lokalističke uskogrudosti.»

»... Član SKJ mora delovati kao komunista svuda: na radnom mestu, u svom kolektivu, na sastanku društvenog organa, u Socijalističkom savezu, u čitavoj javnoj delatnosti i svakodnevnom životu.»

Ukazujući na izvesne negativne pojave i deformacije, u referatu se naglašava da je »naročito štetno ako su nosioci birokratskih postupaka, određenih privilegija i nedemokratske prakse pojedini članovi SKJ, pogotovo ako obavljaju javne i rukovodeće funkcije u privredi, državnoj upravi i drugim oblastima života».

»Principijelna i nepomirljiva borba za suzbijanje takvih pojava mora da bude trajan zadatak svih članova, organizacija i rukovodstava Saveza komunista. Ona treba da bude konkretna i svakodnevna i to pre svega u redovima

komunista, usmerena protiv svih pojava i postupaka koji mogu da naruše i usporu razvitak socijalističke demokratije, protiv svih ostataka birokratizma, privilegija i svih vidova nedemokratske prakse, protiv pokušaja zakidanja prava i vredanja dostojanstva radnog čoveka, ignorisanja njegovih mišljenja i gušenja društvene kritike, protiv slučajeva rasipništva i bezbrižnog odnosa prema društvenim sredstvima, protiv svih postupaka u privrednim i drugim organizacijama koji ne vode računa o socijalističkim društvenim normama u odnosima među ljudima, protiv svega što je nehumano i nemoralno. Idejno-politički i moralni ugled Saveza komunista kod radnih ljudi predstavlja za nas neprocenjivu snagu i dragocenu vrednost. Zato se ne može dozvoliti da se iza tog ugleda sakrivaju i da ga narušavaju bilo kakvi nedemokratski i nesocijalistički postupci pojedinaca koji su izgubili osnovna svojstva komunista. Ljudima sa takvim deformacijama nema mesta u Savezu komunista.»

U vezi s tim, ukazano je i na značaj daljeg produbljivanja demokratizma u unutrašnjem životu Saveza komunista, što treba da bude praćeno podizanjem odgovornosti i jačanjem svesne discipline članova SKJ.

3. O izgrađivanju kriterijuma i politici prijema u Savez komunista u referatu se, pored ostalog, kaže:

»... Polazna osnova u izgrađivanju merila za prijem u SKJ treba da bude činjenica da je Savez komunista organizacija aktivnih i odgovornih društveno-političkih radnika, koji svoju aktivnost zasnivaju na naučnom socijalizmu. Drugim rečima, Savez komunista je najsvesniji idejni faktor društva i politički organizam u koji se dobrovoljno udružuju ljudi, koje povezuje idejno jedinstvo i koji samim ulaskom u Savez komunista preuzimaju na sebe veće obaveze i veće odgovornosti, ne tražeći za sebe nikakve privilegije. Takođe, prilikom određivanja kriterijuma za prijem u SKJ treba imati pred očima sve veće zahteve koje pred komuniste postavlja sadašnji i budući razvitak socijalističkih društvenih odnosa, o čemu je ranije bilo reči.»

»Ako se pođe od uloge koju Savez komunista ima u sadašnjim uslovima, kao i od zahteva i obaveza koji se nameću komunistima, očigledno je da proces proširivanja redova Saveza komunista treba da teče mirnije, smišljenije i postupnije. To znači da svaka osnovna organizacija treba da se svestranije upozna sa kvalitetima i celokupnom društveno-političkom aktivnošću drugova koji se predlažu za prijem, da temeljnije razmatra opravdanost svakog predloga i da prijem vrši uz bolje pripreme, bez neopravdane užurbanosti.

Polazeći od potrebe daljeg jačanja idejnog jedinstva, odgovornosti i discipline u redovima Saveza komunista, od potrebe podizanja idejnog nivoa i kvaliteta članstva SK, opštinski komitet treba da ima veću ulogu u izgrađivanju politike i kriterijuma za prijem u Savez komunista, da stalno prati ovaj proces i da pruža u tome i neposrednu pomoć pojedinim organizacijama.»

4. Posebno mesto u referatu posvećeno je razmatranju uloge i načina rada *osnovnih organizacija, aktiva i drugih formi aktivnosti Saveza komunista*.

»Smisao organizacionih formi u Savezu komunista je, pre svega, u tome da što više doprinesu osposobljavanju komunista kao društveno-političkih radnika za njihovo što uspešnije javno i neposredno delovanje unutar radnih kolektiva, društvenih organa i društveno-političkih organizacija. Sa te polazne osnove treba prići razmatranju aktuelnih organizacionih problema i traženju najboljeg puta za njihovo rešavanje.»

O objektnom položaju i ulozi osnovne organizacije u sadašnjim uslovima delovanja komunista u referatu se, pored ostalog, kaže:

»... Osnovna organizacija je preuska da bi se u njenom okviru iscrpljivala i ograničavala delatnost komunista, iako je uloga osnovne organizacije i dalje značajna u orijentisanju i pripremanju komunista za svakodnevnu aktivnost.»

»U određivanju smera i načina delovanja osnovnih organizacija važno je usklađivati potrebe da komunista kao društveno-politički radnik ima, istovremeno, aktivan

odnos i prema problemima u svom radnom kolektivu i prema problemima koji postoje u određenim oblastima života komune. Zato su neophodna odlučnija nastojanja da se prevazilazi postojeća zatvorenost osnovnih organizacija u uže okvire i šematska podela »nadležnosti«. Kao što se osnovna organizacija u preduzeću mora stalno interesovati za društveno-političku aktivnost svojih članova van preduzeća, u životu komune, tako i teritorijalna organizacija ne može da bude ravnodušna za aktivnost svojih članova u kolektivima u kojima rade. Stilu rada osnovnih organizacija treba da bude svojstveno neprekidno praćenje i sagledavanje svih obaveza i svih vidova društveno-političke aktivnosti komunista.«

»Komunisti se u osnovnoj organizaciji upoznaju sa opštom linijom Saveza komunista i stavovima rukovodećih partijskih organa i iz toga izvlače konkretne zaključke za svoj rad; osnovna organizacija ih drži u kursu najvažnijih društveno-političkih i idejnih problema u komuni i na užem području, podstiče, prati i analizira njihovu društvenu aktivnost, pomaže im u izgrađivanju i ujednačavanju merila i stavova o važnijim pitanjima, signalizira na pojedine negativne pojave i pokreće komuniste na borbu za njihovo suzbijanje; ona stimulira i podržava njihov rad na ideološkom obrazovanju, stara se o izvršavanju statutarnih obaveza, vodi računa o prijemu u SK itd. Drugim rečima, u osnovnoj organizaciji treba da se raspravlja, pre svega, o onim pitanjima koja su zajednička i obavezna za sve komuniste bez obzira na vrstu i prirodu njihove društvene delatnosti.«

U referatu se ukazuje da **uporedo sa delovanjem osnovnih organizacija**, sve više dobijaju u značaju aktivni i drugi oblici okupljanja i aktivnosti komunista.

»...Elastično stvarani, zavisno od potreba i namene, aktivni okupljanja komunista po srodnosti problema kojima se bave u svakodnevnom društvenom radu, omogućavaju temeljitije sagledavanje određenog pitanja i pomažu u izgrađivanju jasnih stavova o njegovoj društveno-političkoj i idejnoj suštini...«

»Potrebe za efikasnijim delovanjem komunista kao društveno-političkih radnika zahtevaju da se pokloni znatno veća pažnja razvijanju, afirmisanju i unapređivanju sadržaja rada aktiva. Ako se po formi i metodu znatno razlikuju od osnovne organizacije, sastanci aktiva treba u pogledu pružanja pomoći komunistima da imaju istu snagu i isti značaj kao i sastanci osnovne organizacije.«

»Ukupnost i uzajamno dopunjavanje uloge i dejstva svih spomenutih oblika okupljanja komunista — i osnovne organizacije, i raznovrsnih aktiva i drugih povremenih i pomoćnih oblika — obezbeđuje veću širinu i organizacionu elastičnost u delovanju Saveza komunista. To je najbolji put ka prevladavanju organizacione uskosti i postojećeg raskoraka između zatvorenosti osnovnih organizacija i razgranate aktivnosti komunista u sve bujnijem društvenom životu. Time se omogućava pružanje stalne i efikasnije pomoći komunistima u njihovoj složenoj aktivnosti koju razvijaju kao društveno-politički radnici. Time se lakše postiže da se komunisti orijentišu na najvažnije zadatke na području svog društvenog delovanja.«

Referat se zatim osvrnuo na sledeća konkretna organizaciona pitanja: mogućnost stvaranja osnovnih organizacija u ustanovama (to ocenjuje i donosi konkretne odluke opštinski komitet SK na osnovu analize prilika i potreba u svakoj određenoj celini); organizaciono postavljanje teritorijalnih organizacija i organizacija u preduzećima, broj članova u osnovnoj organizaciji i dr.

5. U posebnom delu referata razmatraju se neka pitanja *sadržine i stila rada opštinskih komiteta Saveza komunista*. Naglašava se da njihova uloga, odgovornost i samostalnost u delovanju stalno rastu i da od smera i načina njihovog rada mnogo zavisi i opšta aktivnost komunista u komuni.

Insistirajući da se sadržina i metod rada ovih komiteta što doslednije saobrazuje izmenjenim društvenim uslovima i novim potrebama, u referatu se ističe:

»...Osnovna orijentacija u radu komiteta treba da je sračunata na to da sistem društvenog samoupravljanja što

bolje funkcioniše, da se samoupravna tela što uspešnije osposobljavaju za samostalnu delatnost. Uticajna i idejno-politička snaga komiteta, organizacija i članova Saveza komunista sada se izražavaju najviše u tome da sve probleme društvenog značaja iznose na javne tribine, a ne da ih vraćaju u komitete. To, naravno, podrazumeva aktivan odnos komiteta prema svim važnijim društvenim problemima...«

Dalje se obrazlaže aktuelnost i značaj zahteva za unapređivanje kolektivnog rada opštinskog komiteta kao celine, pa se, u vezi s tim, sugerira da u opštinskim i nižim komitetima ne bi ubuduće trebalo birati sekretarijate komiteta. U sreskim komitetima bi se zadržali sekretarijati, ali se ne bi obrazovali po »predstavničkom« kriterijumu, što znači da se za članove sekretarijata sreskih komiteta ne bi, po pravilu, birali ljudi prema političkim funkcijama koje vrše.

U ovom delu referata se takođe upozorava da ubrzan ritam i složeni problemi političkog i društvenog života zahtevaju više racionalnosti u svakodnevnom radu političkih rukovodstava i organizacija, više metodičnosti i ekonomisanja s vremenom (u pripremanju raznih konferencija, savetovanja i dr.).

6. U razmatranju *aktuelnih pitanja kadrovske politike* referat je, pored ostalog, konstatovao da su se u intenzivnom društveno-političkom radu dalje razvili politički kadrovi, da je poboljšan sastav opštinskih i sreskih komiteta i rukovodstava drugih političkih organizacija, da se veliki broj novih, mladih aktivista afirmisao u društveno-političkom radu, da je u Savezu komunista, naročito poslednjih godina, **sa uspehom** vršeno obnavljanje svih izbornih tela, itd.

S obzirom na uvođenje principa rotacije na izbornim funkcijama u organima vlasti, koje se predviđa predstojećom ustavnom reformom, u referatu se predložava da će to delovati da i društveno-političke organizacije, u osnovi, usvoje taj princip, koji se, naravno, ne može primenjivati na isti način kao u državnim organima, već u skladu sa specifičnim uslovima i potrebama svake organizacije.

»...Proces stalnog obnavljanja sastava političkih rukovodstava, koji i sada postoji, dobiće trajnije i šire osnove i snažno će uticati na njihovu aktivnost i razvijanje demokratskih metoda u radu. Time će se na prirodan način obezbediti da se kadrovi ne zadržavaju suviše dugo na istim funkcijama, jer to, pored ostalog, vodi jednostranosti u njihovom razvitku, vodi rutinerstvu i prakticismu u poslu.«

Pominje se činjenica da u političkim rukovodstvima ima sve više mladih ljudi sa stečenim stručnim kvalifikacijama, što zahteva stalnu brigu i neophodnu pomoć u raznim vidovima kako se ne bi dozvolilo da ovi kadrovi zaostanu u svom stručnom razvoju.

Referat se takođe zalaže da se sa još više upornosti nastave nastojanja u smislu pružanja potrebne pomoći političkim aktivistima koji su prekinuli školovanje, da steknu određene kvalifikacije.

ZAKLJUČCI III PLENUMA CENTRALNOG KOMITETA SAVEZA KOMUNISTA JUGOSLAVIJE

Treći plenum Centralnog komiteta SKJ, posle reči druga Tita, i svestrane diskusije, odobrava referat o aktuelnim pitanjima dalje idejno-političke i organizacione izgradnje Saveza komunista Jugoslavije koji je po odluci Izvršnog komiteta podnet na današnjoj sednici. S obzirom na značaj i aktuelnost pitanja koja su u referatu i diskusiji iznošena, Plenum preporučuje svim organizacijama i komitetima Saveza komunista sledeće:

— da neodložno pristupe radu na upoznavanju članova Saveza komunista Jugoslavije sa materijalima Plenuma, uz najširu diskusiju, o osnovnim problemima iznetim u referatu, vodeći računa o konkretnim problemima i zadacima organizacija;

— da predstojeće opštinske i sreske konferencije Saveza komunista posvete naročitu pažnju zadacima koji proističu iz materijala Trećeg plenuma CK SKJ, kao i predlozima i sugestijama koje će proizaći sa sastanaka osnovnih organizacija, aktiva, savetovanja i drugih oblika rada.

Treći plenum CK SKJ stavlja u zadatak Organizacionopolitičkom sekretarijatu da razmotri predloge i sugestije o nekim praktičnim organizacionim pitanjima o kojima je bilo reči u diskusiji.

Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije očekuje da će predstojeća aktivnost Saveza komunista, usavršavajući

vanjem metoda rada, pravilnim sagledavanjem problema i zadataka, novim sugestijama i predlozima, veoma mnogo doprineti daljoj idejno-političkoj i organizacionoj izgradnji Saveza komunista.

Treći plenum je posebno razmotrio neka aktuelna međunarodna pitanja, posvećujući pri tome posebnu pažnju značaju i rezultatima XXII kongresa KPSS. Iako Plenum kritički ocenjuje izvesne stavove, naročito one koji se odnose na ocenu socijalističkog razvika Jugoslavije i politike Saveza komunista, Centralni komitet SKJ smatra da je Kongres po sadržini svoga rada i osnovnim težnjama i odlukama značajan doprinos napretku socijalizma i da će imati pozitivan uticaj ne samo na međunarodni radnički pokret i na odnose između socijalističkih zemalja, već i na razvoj međunarodnih odnosa u pravcu učvršćenja mira.

AUTO-PUT 1961.

Nastavljajući izgradnju Auto-puta bratstva i jedinstva Ljubljana—Đevdelija,¹ omladina Jugoslavije je u 1961, u zajednici sa 18 građevinskih preduzeća, izgradila 138,293 km modernog asfaltno-betonskog kolovoza na delu od Grdelice do Skopja, čime je u potpunosti i 16 dana pre date obaveze izvršila preuzeti zadatak.

Na taj način Skopje odnosno čitava Makedonija povezuju se putem sa savremenim kolovozom sa Beogradom, a preko njega i sa ostalim krajevima zemlje. Do kraja 1961. na Auto-putu Beograd—Đevdelija izgrađene su deonice uz učešće Narodne omladine: Paraćin—Skopje u dužini od 280 km, Negotino—Demir Kapija u dužini 18 km i Udovo—državna granica u dužini od 30 km (ukupno 328 km). Očekuje se da će se u toku 1962. i 1963. izgraditi preostale deonice, tako da će koncem 1963. ovaj deo Auto-puta od Beograda do Đevdelije biti izgrađen i pušten u saobraćaj na celoj svojoj dužini od 580 km.

Učesnicima ove najveće ovogodišnje omladinske radne akcije u zemlji, koja je otpočela 1. aprila i završila se 13. novembra, predsednik Tito je, na velikom mitingu u Skopju povodom puštanja u saobraćaj ovog dela Auto-puta, odao puno priznanje, ističući da je «naša omladina i u ovoj godini, kao i uvek do sada, ispunila očekivanja naroda naše zemlje i obećanje koje je dala da će na vreme izvršiti zadatak koji je pred nju postavljen».

Ovogodišnja deonica predstavlja najdužu, a u izvesnom smislu i najtežu od svih koje su na Auto-putu građene u toku poslednje četiri godine (1958. izgrađeno je 79 km, 1959. godine 110 km, i 1960. godine 82 km). Naročite teškoće pricinjavale su graditeljima kiše, koje su obilno padale u prvim mesecima izvođenja radova.

IZVRŠENI RADOVI. Da bi se izvršio ovogodišnji zadatak bilo je potrebno obaviti i sledeće glavne radove:

— izvršiti 2,230.000 m³ zemljanih radova (ovde nisu uračunati radovi izvršeni na »petljama«²);

— izgraditi 273 objekta raspona manjeg od 5 m i 80 objekata raspona većeg od 5 m (od toga 64 objekta raspona između 5 i 30 m i 16 objekata raspona većeg od 30 m). U red najvećih objekata spadaju most preko Južne Morave kod Mominog Kamena (dugačak 230 m), zatim vijadukti u Predejanama i Vladičinom Hanu (dugački po oko 200 m) itd.

¹ Vidi: »Omladinske radne akcije«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 61—65 (7—10), »Auto-put 1958«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 437—438 (41—42), »Auto-put 1959«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 419—422 (79—82), »Auto-put 1960«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 505—507 (61—63).

² Veze Auto-puta sa sporednim putevima.

— izgraditi dva tunela: u Manojlu (dužina 333 m) i u Kržnicama kod Vladičinog Hana (dužina 328 m, dok su oba široki po 8,60 m, a visoki 6,10 m);

— ugraditi oko 10.700 m³ betona, kamena i čelika u potporne zidove, uglavnom na području Grdeličke klisure;

— ugraditi oko 200.000 tona bitumeniziranog šljunka i asfalt-betona;

— postaviti 138,293 km asfaltnog kolovoza, što iznosi 1,025.256 m² asfaltne površine;³

— izgraditi 8 »petlji« i to kod: Predejana, Vladičinog Hana, Vranjske Banje, Vranja, Ristovca, Bujanovca, Preševa i Kumanova.

Zbog posebne konfiguracije zemljišta, i težih uslova gradnje (klizavost terena, mogućnost većeg sleganja ugrađenog materijala, opasnost od bujica i erozije, itd.) na jednom delu trase znatni radovi obavljani su tokom 1960. godine, što je omogućilo blagovremeno postavljanje kolovoza u ovoj godini. To se odnosi na deo Auto-puta od Grdelice do Vranja (dužina 50,634 km), gde se u 1960. radilo na pripremi i zemljanim radovima, kao i izradi objekata raspona manjeg od 5 m. Tada je od ukupnih radova koje je trebalo obaviti na ovom potezu izvršeno sledeće: skidanje humusa 48%, iskopi zemlje svih kategorija 37%, izrada nasipa 35%, izgrađeno 219 objekata manjeg raspona od 5 m ili 58% od ukupnog broja, izrada potpornih zidova 43%, jedan tunel dužine 42 m, itd.

Među značajnije i teže zadatke, čije je izvršenje zahtevalo ulaganje maksimuma napora spadaju, pre svega, Grdelička klisura sa svoja 22 km trase, stalno ugrožavana od bujica i vodotokova (sa leve strane u Grdelici ima 66, a sa desne strane 77 većih bujica, koje se redovno pojavljuju), zatim Bujanovačka močvara (pod teškim radnim uslovima izgrađeno je oko 5.000 m odvodnih kanala i u trasu ugrađeno oko 100.000 m³ peska i šljunka iz Morave), dalje Skopska močvara (ugrađeno 50.623 m³ peska i šljunka) itd.

Na svim ovogodišnjim radovima omladinske radne brigade ostvarile su oko 8,5 miliona radnih sati i prebacile normu za 145%.

³ Konstrukcija kolovoza: na posteljicu (fino planirana površina zemljanog nasipa ili useka) položen je tamponski (šljunčani) sloj debljine 32 cm, na tamponskom sloju zabetonirane su ivične trake, a među ivičnim trakama je na tamponski sloj ugrađen sloj tucanika 12 do 15 cm. Na tucanik je razasrt bitumenizirani šljunak ili zasut makadama sloja debljine 5 cm, a preko ovoga asfalt-beton, odnosno tzv. habajući sloj debljine 3—4 cm. Širina kolovoza je 7,5 m, osim u Grdeličkoj klisuri, gde je kolovoz sužen na 7,0 m (u dužini od 22 km); širina ivične trake je 35 cm, a bankina 65 cm. Za ove radove utrošeno je oko 10.000 t bitumena, ugrađeno oko 200.000 t bitumeniziranog šljunka i asfalt-betona, utrošeno preko 20.000 t cementa, oko 2.000 t betonskog gvožđa, oko 200.000 m³ tucanika, itd.

OMLADINSKE BRIGADE. Na izgradnji ovogodišnje deonice Auto-puta učestvovalo je 438 brigada sa ukupno 46.699 omladinaca i omladinki iz svih krajeva zemlje. Najviše je bilo srednjoškolskih brigada — 209, zatim seosko-radničkih — 180, i studentskih — 49. Prema republikama, najviše brigada došlo je iz Srbije — 173 (iz uže Srbije 117, Vojvodine 37 i Kosmeta 19), zatim iz Hrvatske — 102, iz Bosne i Hercegovine — 70, iz Makedonije — 38, iz Slovenije — 37, i iz Crne Gore — 14. Pored toga, 4 brigade bile su sastavljene od omladinaca i omladinki iz raznih narodnih republika. Na samoj trasi su, od svih brigada, bile formirane 24 specijalne, čiji su članovi u slobodnom vremenu pohađali razne stručne kursove.

Od ukupnog broja graditelja, 40.530 (87%) bili su omladinci, a 6.169 (13%) omladinke. (Tabela 1.)

TABELA 1 — GRADITELJI AUTO-PUTA 1961 PO REPUBLIKAMA

Republika	Broj brigadista		
	ukupno	muških	ženskih
Jugoslavija	46.699	40.530	6.169
Srbija	19.133	16.779	2.354
Hrvatska	11.154	9.240	1.914
Slovenija	3.798	2.921	877
Bosna i Hercegovina	7.226	6.689	537
Makedonija	3.690	3.368	322
Crna Gora	1.294	1.217	77
Savezne ORB	404	315	88

Najveći broj graditelja Auto-puta bili su učenici srednjih škola (37%). Ove godine srednjoškolske brigade su prvi put učestvovala u tri smene (ranije u dve), što je rezultat velikog interesovanja srednjoškolske omladine za učešće na izgradnji Auto-puta. (Tabela 2.)

TABELA 2 — SOCIJALNI SASTAV GRADITELJA

	Broj	Procenat
Đaci srednjih i stručnih škola	17.343	37
Studenti	5.222	11
Učenici u privredi	5.196	11
Poljoprivrednici	7.449	16
Radnici	8.383	18
Službenici	1.168	3
Ostali	1.938	4

TABELA 3 — NACIONALNI SASTAV

	Broj	Procenat
Srbi	20.941	45
Hrvati	10.847	23
Slovinci	3.541	8
Makedonci	3.371	7
Crnogorci	2.084	4
Ostali*	5.915	13

* U ostal: narodnosti uključeni su Šiptari, muslimani, Jugosloveni nacionalno neopredeljeni, i dr.

Po starosnom sastavu, skoro tri četvrtine graditelja predstavljali su brigadisti između 16 i 20 godina. (Tabela 4.)

TABELA 4 — STAROSNI SASTAV

	Broj	Procenat
Do 15 godina starosti	994	2
Od 16 do 20 godina	33.434	72
Od 21 do 25 godina	10.725	23
Preko 25 godina	1.546	3

Od ukupnog broja graditelja, 29.558 (64%) ranije nisu učestvovali na većim omladinskim akcijama. (Tabela 5.)

TABELA 5 — SASTAV PO UČEŠĆU NA VEĆIM RADNIM AKCIJAMA

	Broj	Procenat
Dosad nisu učestvovali	29.558	64
Jedanput učestvovali	10.278	22
Dva puta učestvovali	4.067	9
Tri puta učestvovali	1.560	3
Četiri puta učestvovali	604	1
Pet i više puta učestvovali	632	1

Skoro svi graditelji (44.185, ili 95% od ukupnog broja) došli su na izgradnju kao članovi Narodne omladine (uključujući i članove Saveza studenata Jugoslavije). U seosko-radničkim brigadama članova Narodne omladine bilo je 16.020 (89%), u srednjoškolskim 23.234 (98%), a u studentskim 4.931 (98%) članova Saveza studenata.

U omladinskim radnim brigadama bilo je 8.435 (18%) članova Saveza komunista, od toga u seosko-radničkim brigadama 2.815 (16%), u srednjoškolskim 3.286 (14%), i u studentskim 2.334 (46%). Za vreme boravka na akciji, članovi SKJ su bili uključeni u rad aktiva komunista, formiranih u svim omladinskim naseljima.

Učešće strane omladine. U vremenu od 10. do 31. jula na izgradnji Auto-puta učestvovala je i međunarodna brigada, sa 284 učesnika iz 22 zemlje: Argentine, Belgije, Brazila, Cejlona, Čilea, Danske, Engleske, Francuske, Gane, Holandije, Indije, Islanda, Izraela, Maroka, Meksika, Norveške, Poljske, SAD, Švedske, Švajcarske, Tunisa i Zapadne Nemačke.

Za strane omladince je održano nekoliko predavanja (informativno predavanje o Jugoslaviji, zatim predavanja o idejnim osnovama spoljne politike Jugoslavije, o radničkom samoupravljanju, o poljoprivrednoj politici Jugoslavije, o Narodnoj omladini Jugoslavije, i dr.), kao i nekoliko diskusija (omladina Evrope i jugoslovenska omladina, vaspitanje mladih ljudi u socijalizmu i kapitalizmu, različiti putevi i načini borbe za socijalizam, automatizacija proizvodnje i čovek, i dr.). Organizovane su takođe i posete Skopju, Titovom Velesu, Mavrovu, Ohridu i Kumanovu.

I u ovoj godini strani omladinci su živeli i radili pod potpuno istim uslovima kao i ostali graditelji, što je umnogome doprinelo njihovom međusobnom zbližavanju i razumevanju.

TAKMIČENJA. U cilju postizanja što većih uspeha na radilištu i u razvijanju raznovrsnog društvenog života graditelja, kao i u čast značajnih događaja i praznika, i u ovoj godini organizovana su razna takmičenja unutar i između brigada, kao i između naselja. Sistem takmičenja pretrpeo je izvesne izmene, u skladu sa zaključcima sednice predsedništva Centralnog komiteta NOJ od 27. februara 1961. Osnovna obeležja takmičenja u ovoj godini sastojala su se u sledećem: takmičarski period je trajao mesec dana, a ne 10 kao ranije; priznanja brigadama umesto Glavnog štaba dodeljivali su saveti naselja i organi samoupravljanja u brigadama. Priznanja koja su osvajali pojedinci i brigadni kolektivi zavisila su od uspeha čitavog naselja. Tako su saveti naselja svakih 30 dana, prema postignutim rezultatima, dodeljivali brigadama naziv »udarna« ili »specijalno pohvaljena«, dok je Glavni štab omladinskih radnih brigada, umesto prelaznih zastavica najboljim brigadama, za postignute uspehe svakih 30 dana redovno ili vanredno za posebne rezultate u takmičenjima dodeljivao omladinskim naseljima prelaznu zastavu »najboljem naselju na radilištu« i prelaznu zastavu »najboljem naselju u organizovanju unutrašnjeg života«. Sve brigade u naselju koje je dobilo jednu od prelaznih zastava sticale su naziv »najbolja brigada na Auto-putu 1961«.

U ovoj godini takmičenje graditelja odvijalo se i u znak proslave 20-godišnjice ustanka i revolucije naroda Jugoslavije. Najboljim brigadama u ovom takmičenju

dodeljivano je počasno priznanje »Traka revolucije«, koju je osvojilo 380 brigada.

Za uspešan rad na radilištu, 98% svih brigada proglašeno je udarnim, dok je 65 omladinskih radnih brigada osvojilo naziv »najbolja brigada na Auto-putu 1961«. Prelazna zastava Glavnog štaba omladinskih radnih brigada za rad na radilištu dodeljena je ove godine omladinskim naseljima 11 puta, s tim što ju je omladinsko naselje »Kristijan Ka poš« u Manojlu osvojilo dva puta. Jedanaest puta dodeljena je prelazna zastava Glavnog štaba za društvenu aktivnost u naseljima. Po dva puta su je osvojila omladinska naselja »Marija Bursać« u Palojcima i »Paja Marganović« u Vladčinom Hanu.

Brigadne konferencije proglašavale su brigadiste za udarnike i pohvaljivale ih prema utvrđenom ključu, koji je zavisio od postignutih uspeha brigade. Na ovogodišnjoj akciji 17.820 brigadista dobilo je naziv udarnika, dok je 25.100 pohvaljeno.

SAMOUPRAVLJANJE U BRIGADAMA I NASELJIMA. Da bi se organizacija radnih akcija prilagodila društvenim promenama u zemlji, ove godine su u još većoj meri usavršeni organizacioni oblici samoupravljanja, tako da su stvorene veće mogućnosti za šire učešće samih brigadista u rešavanju svih važnijih pitanja. Pojačana je uloga *brigadnih konferencija*, kao najviših organa brigada, uvedena su stalna radna predstavništva konferencija brigada, koja nisu identična sa štabovima. *Saveti omladinskih naselja*, koje su sačinjavali brigadisti, stručno osoblje naselja, predstavnici građevinskih preduzeća i komandanti omladinskih naselja, dobili su znatno veće kompetencije. Njihova se aktivnost ispoljavala u planiranju i analiziranju delatnosti na gotovo svim područjima života i rada omladine, kao i pojedinih službi naselja. Oni su, sa malim izuzetkom, postali stvarni organizatori života i rada u naselju. Pri savetima naselja delovale su i *komisije*, koje su imale za zadatak praćenje i organizovanje određenih aktivnosti (komisija za ideološki rad, za materijalna pitanja, za zabavni život, za sportska takmičenja, itd.). U savetima naselja i njihovim komisijama radilo je obično 10—15% svih brigadista u naselju, dok je u predsedništvima konferencija ORB i u brigadnim komisijama bilo uključeno još 25—35% brigadista. Svi organi samoupravljanja, kao i njihove komisije, najpotpunije su bili organizovani i najaktivnije su radili u srednjoškolskim i studentskim brigadama.

IDEOLOŠKO-POLITIČKI RAD. Osnovu ideološko-političkog rada u brigadama činilo je upoznavanje omladine sa perspektivnim planom privrednog razvoja Jugoslavije, a naročito srezova i komuna iz kojih brigade dolaze, zatim sa početkom i razvojem revolucije naroda Jugoslavije i sa aktuelnim zbivanjima u svetu i zemlji. Specifičnost ovogodišnjeg ideološko-političkog rada predstavljala odsustvo fiksiranog jedinstvenog programa, čije je sastavljanje bilo prepušteno omladini. Uloženi su znatni napor za stvaranje savremenijeg načina informisanja i obrazovanja, naročito putem audio-vizuelnih sredstava (dijaprojektori, magnetofoni, kino-projektori, izložbe, dijafilmovi sa temama iz delatnosti NOJ, perspektivnog plana, NOB, itd.) i raznovrsnim formama rada (grupe zainteresovanih za pojedina pitanja, debatni klubovi, marksistički kružoci, diskusije itd.). Naročito interesovanje brigadisti su pokazali za međunarodna zbivanja, a naročito za pripreme i rad Konferencije šefova država i vlada vanblokovskih zemalja. Održano je ukupno 2.331 predavanje, sa raznovrsnim temama, kojima je prisustvovalo 260.795 slušalaca, što znači da je prosečno svaki brigadist za vreme boravka na akciji slušao najmanje 5 predavanja.

KULTURNO-ZABAVNI ŽIVOT. U omladinskim naseljima uspešno je organizovan kulturno-zabavni život. To su omogućile razglasne stanice, list graditelja »Mladost na Auto-putu«, radio stanica Auto-put, televizijski prijemnici, mnogobrojne priredbe graditelja, kao i nekoliko stotina priredaba koje su održala kulturno-umetnička društva iz raznih krajeva zemlje ili garnizona JNA, logorske vatre, izleti, filmske predstave, i dr. Ukupno je održano 1.414 priredaba, na kojima je bilo 35.642 izvođača-brigadista.

Broj gledalaca na njima iznosio je 466.502. Dato je i 807 filmskih predstava sa 160.442 gledaoca.

U Vranju je održan tzv. Julski festival graditelja Auto-puta, koji je, između ostalog, obuhvatio smotru mladih pisaca graditelja, takmičenje pevača zabavnih melodija, izložbu fotografija amatera, likovnu izložbu, i dr. Jedna od glavnih karakteristika Festivala bila je masovnost: u podzonskim i zonskim takmičenjima učestvovalo je oko 14.000 brigadista, a na završnom delu takmičenja u Vranju oko 4.000.

STRUČNO I TEHNIČKO OBRAZOVANJE. U toku akcije 43.381 brigadist završio je neki od stručnih ili amaterskih kursova, kojih je bilo organizovano ukupno 31. (Tabela 6.)

TABELA 6 — STRUČNO-TEHNIČKI KURSOVI

Vrsta kursova	Broj kursista
Stručni:	6.787
ratarsko-traktorski, niži	3.185
ratarsko-traktorski, viši	1.576
stočarski	143
voćarsko-vinogradarski	126
za zidare ciglom	1.081
za rukovaoce lakim građevinskim mašinama	511
elektroinstalaterski	98
vodoinstalaterski	47
auto-mehaničarski	20
Amaterski:	36.594
biciklistički	1.830
za mopediste	17.723
motociklistički	6.188
foto-amaterski	6.080
kino-operaterski	2.914
radio-amaterski	938
elektrotehnički u domaćinstvu	72
ekonomika u domaćinstvu	614
maketarski	194
kombajnerski	41

Seoski omladinci pokazali su najveće interesovanje za ratarsko-traktorske kursove, dok su srednjoškolci i studenti bili naročito zainteresovani za vožnju mopeda ili motocikla. Posle uspešno završenih ispita, polaznici stručnih kursova sticali su određenu polukvalifikaciju ili kvalifikaciju, što im omogućava uključivanje u privredu i druge društvene delatnosti.

SPORTSKA AKTIVNOST. U toku akcije održana su ukupno 30.602 razna sportska takmičenja sa 241.854 učesnika (tabela 7). U takmičenju za Narodnu sportsku značku do 1. novembra osvojeno je ukupno 19.454 ovih značaka (12.854 zlatne, 6.889 srebrnih i 3.934 bronzane).

TABELA 7 — SPORTSKA TAKMIČENJA GRADITELJA

Sport	Broj takmičenja	Učesnici	
		ukupno	omladinice
Ukupno	30.602	241.854	13.783
Fudbal	5.913	62.794	—
Odbojka	4.189	33.158	3.005
Rukomet	3.444	31.483	2.204
Stoni tenis	4.273	16.217	684
Košarka	1.843	15.769	1.622
Atletika	2.847	29.021	2.599
Streljaštvo	3.047	29.001	2.088
Šah	5.046	24.411	1.581

OMLADINSKA NASELJA. U 1961. bilo je ukupno 27 omladinskih naselja (18 u Srbiji i 9 u Makedoniji). Svako omladinsko naselje imalo je niz objekata, koji su

život brigadista činili udobnim. Naselja su imala i svoje nazive prema poznatijim narodnim herojima ili prema značajnijim događajima i poznatijim mestima iz bliske prošlosti.

Graditelji su u znatnoj meri ostvarili i saradnju sa narodom, a naročito sa omladinom krajeva kroz koje prolazi Auto-put, kao i sa obližnjim garnizonima JNA. Uzajamne posete sa kulturno-umetničkim programima, sportska takmičenja, preduzimanje izvesnih većih zdravstvenih akcija u obližnjim selima od strane graditelja, itd. učinili su ovu saradnju uspešnom.

Graditeljima je bila obezbeđena i kvalitetna ishrana u vrednosti od 4.500 kalorija dnevno. Izrađeno je 45 kombinacija jela, sa normativima utroška.

Svako omladinsko naselje imalo je svoju zdravstvenu stanicu, u kojoj su radili lekar, lekarski pomoćnik i sanitarni tehničar, kao i 3 stomatološka centra (Kumanovo, Vranje i Džep). Pored toga, postojala je i omladinska bolnica u Kumanovu (33 ležaja), a za graditelje su bila obezbeđena i bolesnička mesta u bolnicama u Skopju, Vranju i Leskovcu. Kroz zdravstvene stanice prošlo je u toku akcije 136 lekara, 134 lekarska pomoćnika, 116 sanitarnih tehničara, itd. Stalnu, svakodnevnu vezu sa omladinskim naseljima duž trase održavalo je četvero ambulantnih kola, dok je za hitne slučajeve stajao na raspolaganju i poseban avion.

GRAĐEVINSKA PREDUZEĆA. Na izgradnji Auto-puta učestvovalo je 18 građevinskih preduzeća sa oko 4.500 stručnih radnika, tehničara i inženjera, koji su rukovodili organizacijom rada i upravljali mehanizacijom.

U izgradnji Auto-puta učestvovala su sledeća građevinska preduzeća:

»Auto-put« (izvršilo na dve deonice 190.056 m³ zemljanih radova, postavilo 15.300 m postelje, ugradilo u potporne zidove 2.600 m³ kamena, itd.); »Putogradnja« (izvršila 110.013 m³ zemljanih radova, postavila 10.925 m postelje, u potporne

zidove ugradila 2.600 m³ materijala itd.); »Žegrap 8« (izvršilo 90.000 m³ zemljanih radova, postavilo 5.400 m postelje, 2.400 m³ materijala ugradilo u potporne zidove itd.); »Partizanski put« (na dve deonice ukupno izvršilo 343.769 m³ zemljanih radova, postavilo 16.038 m postelje, postavilo 21.904 m tampona, 45.303 m ivičnih traka itd.); »Stig« (izvršilo 48.747 m³ zemljanih radova na dve deonice, pripremlilo 1.594 m postelje, postavilo 2.100 m tucaničke podloge itd.); »Tunelogradnja« (izvršilo 63.300 m³ zemljanih radova, pripremlilo 3.650 m postelje, ugradilo 2.270 m³ kamena u potporne zidove itd.); »Ratko Mitrović« (izvršilo 47.000 m³ zemljanih radova, pripremlilo 3.003 m postelje, itd.); »Novogradnja« (na dve deonice izvršilo 38.846 m³ zemljanih radova, pripremlilo 6.100 m postelje, postavilo 4.413 m ivičnih traka itd.); »Kragujevac« (izvršilo 45.027 m³ zemljanih radova, pripremlilo 3.309 m postelje, postavilo 3.590 m tucaničke podloge itd.); »Jastrebac« (na dve deonice izvršilo 44.568 m³ zemljanih radova, pripremlilo 5.955 m postelje, postavilo 4.783 m ivičnih traka itd.); »Graditelj« (izvršilo 167.809 m³ zemljanih radova, pripremlilo 6.300 m tucaničke podloge, 1.100 m³ betona ugradilo u objekte veće od 5 m itd.); »Put« (izvršilo 81.313 m³ zemljanih radova, pripremlilo 7.670 m postelje, na 14.002 m izvodilo radove na gornjem stroju, itd.); »Planum« (na 21.636 m izvodilo radove na gornjem stroju); »Vardar« (kao kooperant »Planum« na 2.200 m izvelo radove na donjem stroju); »Mavrovac« (izvelo radove na gornjem i donjem stroju na deonici od 9.324 m); »Granič« (izvelo radove na dužini puta od 14.867 m); »Pelagonija« (kao kooperant preduzeća »Granič« izvodilo radove na gornjem stroju na dužini puta od 14.867 m).

PRIPREME ZA 1962. GODINU

U sledećoj godini, kako je predviđeno, gradiće se deo Auto-puta od Paraćina do Ralje kod Osipaonice (dužina 95,5 km). Na radovima će učestvovati oko 30.000 omladinaca i omladinki (oko 12.000 sa sela i oko 18.000 srednjoškolaca i studenata), kao i 10 građevinskih preduzeća. Prema planu, iskopaće se 1.940.000 m³ zemlje u usecima i 1.700.000 m³ u nasipima; biće izgrađeno oko 30 mostova, od kojih je najveći preko Morave kod Čuprije; itd. Najteži objekat na trasi biće tesnac kod Bagrdana. Već je izvršena lokacija za 17 omladinskih naselja u kojima će biti smeštene omladinske radne brigade. Predsedništvo CK NOJ imenovalo je i Glavni štab omladinskih radnih brigada.

IZVOR: Izveštaji Glavnog štaba omladinskih radnih brigada i Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije.

D. L.

DINAMIKA MESEČNE PROIZVODNJE U INDUSTRIJI

Kao što izuzetno brz i tako reći skokovit porast industrijske proizvodnje predstavlja posebno obeležje opšteg privrednog razvoja zemlje, tako i dinamika obima industrijske proizvodnje po mesecima ima izvesna posebna obeležja. Mesečno kretanje proizvodnje jugoslovenske industrije pokazuje, naime, one karakteristike koje proističu iz veoma snažnog uspona industrijske proizvodnje, ali i određene specifičnosti koje se retko susreću kod industrija drugih zemalja.

Prvu karakteristiku čini »kalendarsko« mesto koje unutar jedne godine imaju minimalna i maksimalna mesečna proizvodnja. U toku svih protklih 10 godina minimalnu mesečnu proizvodnju beleže samo početni meseci, januar i februar, dok se maksimalna proizvodnja uglavnom redovno ostvaruje na samom kraju godine, u decembru. To je povezano sa višegodišnjim trendom industrijske proizvodnje. Izuzetna brzina privrednog razvoja, određena snažnim investicionim ulaganjima i jakim porastom zaposlenosti, kao i stalnim podizanjem produktivnosti rada i korišćenja kapaciteta, utiče da se maksimalni nivo mesečnog obima proizvodnje pokazuje upravo na kraju godine, kada najviše dolazi do izražaja dejstvo kapaciteta završenih u toku godine i kada kulminira aktivnost na onim područjima gde je takođe zabeležen višegodišnji jak uspon, tj. na području industrijskog izvoza, građevinarstva i prerade poljoprivrednih proizvoda.

Istovetan raspored mesečnih minimuma i maksimuma susreće se i u drugim zemljama čije industrije ostvaruju jaku proizvodnju ekspanziju.¹ Međutim, u nekim zemljama sa jakim rastom industrijske proizvodnje pojavljuju se i izvesna odstupanja, tj. pomeranja maksimuma ili minimuma na neki drugi mesec, usled specifičnih variranja mesečnog fonda radnih dana (Čehoslovačka, Zapadna Nemačka, Italija). Nasuprot tome, u zemljama čija industrijska proizvodnja stagnira ili ostvaruje samo skroman godišnji porast proizvodnje, mesečni minimum i maksimum ne pokazuju se na početku odnosno na kraju godine.²

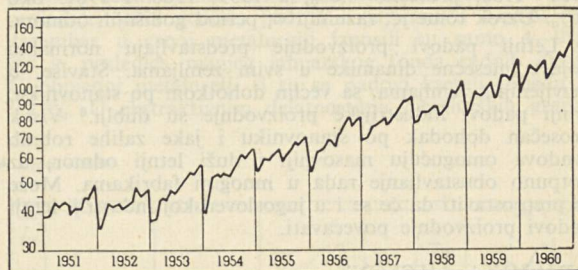
Drugu karakteristiku mesečne dinamike industrijske proizvodnje čini tendencija povećavanja raspona između mesečnog minimuma i maksimuma. Dok je u godinama ekonomske blokade raspon između najviše i najniže mesečne proizvodnje iznosio 32% (1951) i 35% (1952), dotle je u periodu najjače industrijske ekspanzije, 1957—1960, varirao između 38% (1958) i 52% (1959). Obim te neravnomernosti pokazuje i stalan apsolutni porast. Izražena u indeksnim poenima, razlika između najviše i najniže mesečne proizvodnje bila je po godinama sledeća (baza: prosek 1959=100):

1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
12	13	21	26	19	30	29	29	42	44

Razlika je, po apsolutnom obimu, u 1960. skoro 3,7 puta veća nego u 1951, a oko 1,5 puta veća nego u 1957. Štaviše, razlika između najvećeg i najmanjeg mesečnog

obima proizvodnje u 1960 (44) veća je od celokupne prosečne mesečne proizvodnje 1951. i 1952, koja je u obe te godine iznosila 42.

GRAFIKON 1 — GODIŠNJE I MESEČNO KRETANJE UKUPNE INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE 1951—1960

I ova pojava susreće se samo kod zemalja sa naročito jakim usponom industrijske proizvodnje.³ Ekspanzija industrijske proizvodnje ima kao gotovo zakonito obeležje skokovitost i potenciranje neravnomernosti mesečne dinamike.

Treću, naročito interesantnu karakteristiku, čine padovi proizvodnje u januaru u odnosu na decembar, koji daju mesečnoj dinamici izrazito obeležje. (Tabela 1.)

TABELA 1 — INDEKSI OBIMA PROIZVODNJE U MESECIMA JANUARU I DECEMBRU 1951—1960

(1959 = 100)

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961
Decembar	50	47	58	64	72	80	95	106	123	137	—
Januar	—	36	37	40	53	58	66	77	81	93	104
Pad u januaru prema decembru u %	—	28	21	31	17	20	18	19	24	24	24

Podaci: »Industrija 1960« — Bilten br. 205 Saveznog zavoda za statistiku.

Padovi u januaru prema decembru iznose prosečno oko 23%. Karakteristika mesečne dinamike je kulminacija obima proizvodnje u decembru i zatim njen dubok pad u narednom mesecu, tj. januaru. Pri tome posebno treba istaći naglašenu sporost u docnijoj »rehabilitaciji« mesečnog obima proizvodnje. U periodu 1951—1960, decembarska proizvodnja prethodne godine nije bila dostignuta nijedne naredne godine pre meseca juna, a najčešće tek u septembru—oktobru. Usled toga nijedna naredna godina, u mesečnom proseku, nije mogla prevazići proizvodnju prethodnog decembra. Takođe se ni ovde ne primećuje tendencija ublažavanja pojave, budući da su u periodu 1957—1960. januarski padovi bili jači nego u periodu 1954—1956.

Iako januar ima za 8% manji fond radnih dana nego decembar (Nova godina), dubok pad proizvodnje u januaru u odnosu na decembar ipak ostaje jedna negativna specifičnost mesečne dinamike jugoslovenske industrije. Slična pojava ne može se uočiti u drugim zemljama, bez obzira da li spadaju u najrazvijenije ili srednje razvijene i bez obzira da li je njihova industrija u vrlo jakom ili sasvim slabom usponu.⁴ U nekim industrijskim zemljama gde je u decembru smanjen fond radnih dana usled crkvenih praznika, mesečni obim industrijske proizvodnje kulmi-

¹ U Japanu, čiji indeks ukupne industrijske proizvodnje u 1960. prema 1953, iznosi 261 (u Jugoslaviji 246) najnižu mesečnu proizvodnju redovno registruje januar, a najvišu decembar. U Poljskoj (indeks 197), Istočnoj Nemačkoj (indeks 184) i drugim istočnoevropskim zemljama uočava se ista pojava.

² U Sjedinjenim Američkim Državama (indeks 1960. prema 1953, iznosi samo 119), na primer, u raznim godinama minimum ili maksimum padaju na potpuno različite mesece, bez vidljivih zakonitosti, a sličan je slučaj i sa mnogim drugim zemljama (Belgija — indeks 126, Švedska — indeks 134, itd.).

³ Za samo tri godine, od 1957. do 1960, apsolutna razlika između najniže i najviše mesečne proizvodnje povećala se u Japanu za blizu 2,5 puta, u Zapadnoj Nemačkoj i Italiji za blizu 1,5 puta, u Čehoslovačkoj za preko 1,2 puta, itd.

⁴ U toku poslednje četiri godine u Japanu, na primer, januarska proizvodnja padala je za 6—7% u odnosu na decembarsku, a u Francuskoj za 2—4%, dok je u Italiji, SAD itd. januarska proizvodnja često veća od decembarske.

nira u novembru, ali pad proizvodnje u januaru u odnosu na novembar ipak nije izuzetno dubok.⁵

Četvrtu karakteristiku predstavlja letnji pad proizvodnje. U proteklom desetogodišnjem periodu grafikon pokazuje dosta izrazite letnje »džepove«, koji se poslednjih godina povećavaju. Pad obima proizvodnje u julu i avgustu (dvomesečni proseki) u odnosu na jun iznosio je u razdoblju 1951—1958. prosečno 4,6%, a 1959. 1960. i 1961. oko 10%. Uzrok tome je, razumljivo, period godišnjih odmora.

Letnji padovi proizvodnje predstavljaju normalnu pojavu mesečne dinamike u svim zemljama. Štaviše, u razvijenijim zemljama, sa većim dohotkom po stanovniku, letnji padovi industrijske proizvodnje su dublji.⁶ Visok prosečan dohodak po stanovniku i jake zalihe robnih fondova omogućuju masovniji i duži letnji odmor, uz potpuno obustavljanje rada u mnogim fabrikama. Može se pretpostaviti da će se i u jugoslovenskoj industriji letnji padovi proizvodnje povećavati.

DINAMIKA MESEČNE PROIZVODNJE PO GRANAMA

Među industrijskim granama, najjači uticaj na mesečnu dinamiku ukupne industrijske proizvodnje ima grupa grana koje prerađuju metale, tj. *metalska industrija, elektroindustrija i brodogradnja*, zato što na ove grane otpada oko 27% od ukupne vrednosti industrijske proizvodnje, a i zato što upravo njihova mesečna dinamika u najvećoj meri pokazuje opšte karakteristike.

Za metalisku industriju, kao najveću među ovim granama i najveću u industriji uopšte (oko 18% vrednosti ukupne industrijske proizvodnje), podatke o mesečnoj dinamici pruža tabela 2.

TABELA 2 — INDEKSI MESEČNE PROIZVODNJE METALSKJE
INDUSTRIJE 1957—1960

Godina	(1959 = 100)			
	Januar	Jun	Jul—avgust (prosek)	Decembar
1957	56	80	72	97
1958	64	93	76	122
1959	67	114	87	155
1960	84	140	109	170

Podaci: »Industrija 1960« — Bilten br. 205 Saveznog zavoda za statistiku.

U metalskoj industriji januar je uvek mesec minimalnog, a decembar maksimalnog obima proizvodnje. Raspon među njima, koji se poslednjih godina povećava, iznosi preko 2. Slično tome, letnji pad proizvodnje dosta je visok i takođe se poslednjih godina povećava (u 1959. i 1960. iznosio je već oko 23%). Naročito su duboki padovi proizvodnje u januaru u odnosu na decembar. Tako je, u odnosu na prethodni decembar, januarska proizvodnja metalske industrije bila u 1957. niža za 34%, u 1958. za 34%, u 1959. za 45%, u 1960. za 56%, i u 1961. za 54%.

Slična kretanja ispoljavaju se i u elektroindustriji. Januar i decembar uvek predstavljaju ekstreme, a raspon među njima takođe prelazi 2. Padovi u januaru u odnosu na decembar takođe su veoma oštri i iznosili su u 1957. oko 37%, u 1958. oko 55%, u 1959. oko 39%, u 1960. oko 33% i u 1961. oko 41%. U porastu su i letnji padovi, koji u poslednje dve godine iznose oko 20%.

Karakteristično je da se ovako oštre neravnomernosti u granama koje prerađuju metale pojavljuju u prvom redu u proizvodnji sredstava rada i trajnih potrošnih dobara. To se najbolje vidi iz odnosa januarske prema prethodnoj decembarskoj proizvodnji. (Tabela 3.)

TABELA 3 — OPADANJE PROIZVODNJE METALSKIH GRANA
U JANUARU U ODNOSU NA PRETHODNI DECEMBAR PO VRSTAMA PROIZVODA 1960 I 1961

	(U procentima)	
	1960	1961
Gvozdene i limene konstrukcije	51,5	51,2
Poljoprivredne mašine	50,0	68,0
Mašine za obradu metala i drveta	60,0	69,3
Mašine za građevinarstvo	94,3	17,7
Ostale mašine za industriju	50,0	69,4
Učinski transformatori	44,0	42,2
Radio-prijemnici	60,8	46,2
Termički aparati	30,0	47,2
Kamioni	79,8	59,3
Bicikli	16,2	7,7
Telefonski aparati	53,8	34,2
Rotacione mašine	32,0	69,0

Podaci: »Indeks« br. 10/1961. Saveznog zavoda za statistiku.

Ovakvi padovi proizvodnje u mašinogradnji i jednom delu elektroindustrije ne postoje u takvom obimu u industriji razvijenih zemalja.⁷

U proizvodnji reprodukcionijskih materijala padovi nisu tako veliki. Opadanje proizvodnje u januaru u odnosu na prethodni decembar iznosilo je u 1960. na primer, kod odlivaka gvožđa 9%, kod odlivaka čelika 28%, kod eksera 6%, kod vijčane robe 11%, kod kablova 6,3%, itd. Ovi padovi se ili kreću unutar srazmere ili ne prevazilaze bitno srazmeru fonda radnih dana januara i decembra (januarski za 8% manji).

Veliku ulogu u određivanju mesečne dinamike ukupne industrijske proizvodnje ima *prehrambena industrija*, jer na nju otpada 10—11% vrednosti ukupne industrijske proizvodnje. Jesenja kampanja njenih najvažnijih delatnosti (proizvodnja šećera, proizvodnja mesa, prerada voća i povrća) daje pečat dinamici cele grane i dovodi do određenih specifičnosti u odnosu na dinamiku industrije u celini. Prosečna mesečna proizvodnja prehrambene industrije veća je u drugom polugodištu za 50—100% nego u prvom, dok to povećanje u ukupnoj industrijskoj proizvodnji iznosi samo 10—15%. Mesečna proizvodnja ove industrije kulminira u oktobru, a u novembru i decembru već opada. Najniži mesečnu proizvodnju ne beleži januar, već februar, s obzirom na najniži fond radnih dana i potpuno okončanje kampanje. Za razliku od industrije kao celine, obim proizvodnje prehrambene industrije u avgustu uvek je veći nego u junu (u julu je niži no u junu), jer jesenja kampanja delimično počinje već u avgustu.

Neravnomernosti u *industriji duvana* potiču od velikih razlika u količini godišnje berbe duvana, koje su posledica atmosferskih prilika i dejstva biljnih bolesti. Međutim, proizvodnja duvanskih preradevina ima konstantno ujednačenu mesečnu dinamiku, sa fluktuacijama koje uglavnom proističu iz razlika u fondu radnih dana pojedinih meseci. To je, uostalom, osim industrije piva, slučaj i sa većinom gradskih delatnosti koje prerađuju poljoprivredne sirovine (proizvodnja testenina, preradevine na bazi šećera, itd.).

Dinamika proizvodnje *elektroenergije* zavisi od neposrednog kretanja konzuma, koji je prosečno za oko 10% veći u periodu oktobar—mart nego u periodu april—septembar.

Proizvodnja uglja ima sličan raspored mesečne proizvodnje, tj. depresiju u periodu april—septembar, kulminaciju u četvrtom tromesečju i zatim blaže opadanje proizvodnje u prvom tromesečju. U industriji uglja ipak se ne može govoriti o jako različitim proizvodnim sezonama.

⁵ U Velikoj Britaniji, na primer, kreće se između 4 i 7%, u Zapadnoj Nemačkoj 11—15%, u Čehoslovačkoj uvek ispod 12%, itd.

⁶ Tako je u toku poslednje četiri godine u Francuskoj u julu i avgustu (dvomesečni proseki) proizvodnja bila manja nego u junu za 22%, u Velikoj Britaniji za 12%, u Čehoslovačkoj za 12%, itd. Naročito je karakterističan slučaj Švedske, gde industrijska proizvodnja u julu u odnosu na jun opadne svake godine za punih 50%.

⁷ Dok je, na primer, u izradi kamiona u Jugoslaviji u januaru 1960. u odnosu na decembar 1959. zabeležen pad proizvodnje od 79,8%, a u januaru 1961. u odnosu na decembar 1960. pad od 59,3%, dotle je u istim mesecima proizvodnja kamiona u Italiji, Mađarskoj, Zapadnoj Nemačkoj, Francuskoj, Kanadi itd. ostvarila povećanje, a u Čehoslovačkoj je pad proizvodnje iznosio 18%, u Japanu 7%, u Poljskoj 28%, u Velikoj Britaniji 16%, i sl.

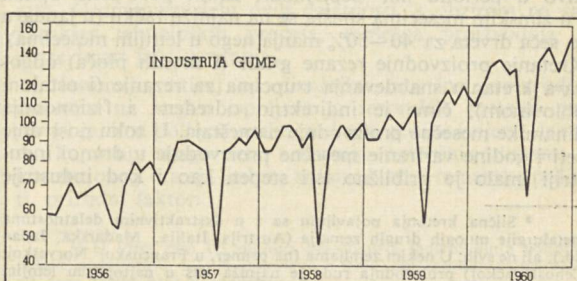
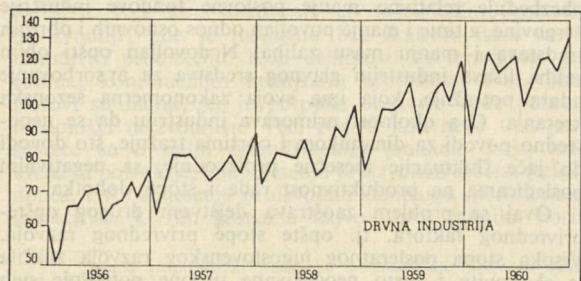
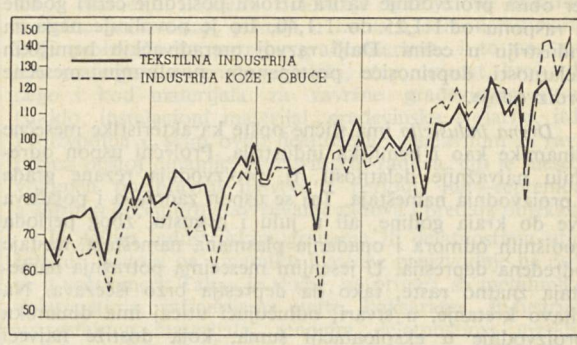
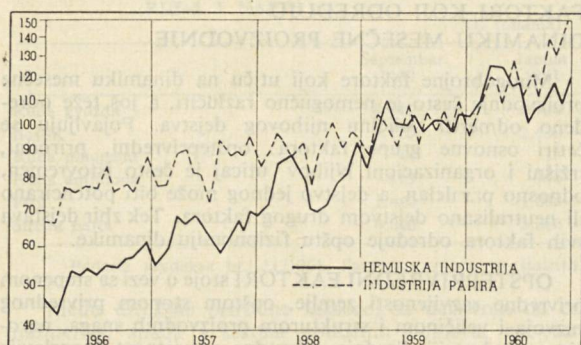
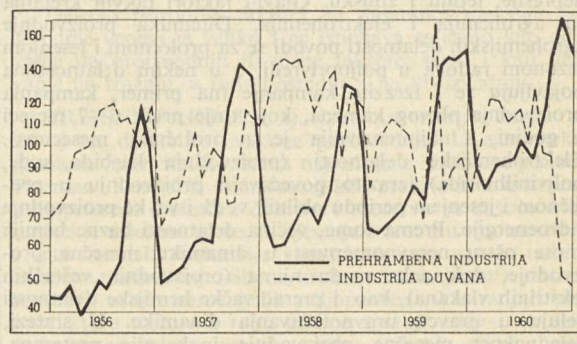
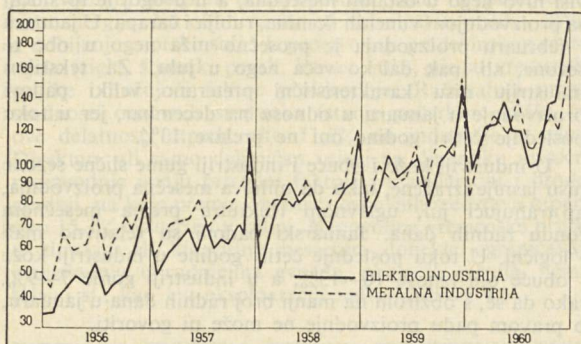
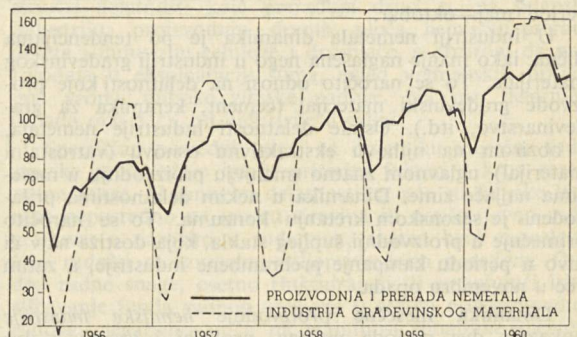
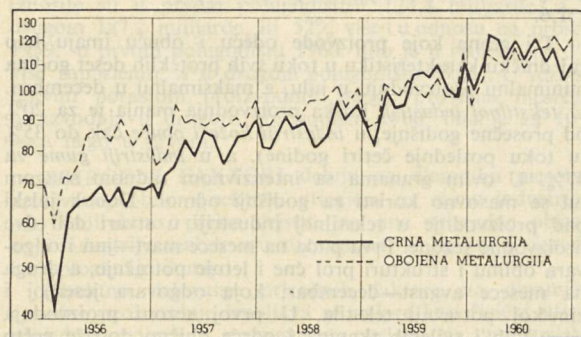
U stvari, kao i kod elektroenergije, kod koje nema zaliha, mesečna dinamika proizvodnje uglja praktično se povodi za neposrednim kretanjem konzuma. To je posledica relativno veoma niskih zaliha uglja, koje u proseku (na rudniku) nikada ne prelaze 20% srednje mesečne proizvodnje.⁸

U proizvodnji i preradi nafte izvesni padovi proizvodnje pojavljuju se samo u januaru i februaru, a zatim je dinamika sve življa, obično kulminira u avgustu i blago se smiruje prema kraju godine.

⁸ Na kraju 1960, na primer, zalihe na rudniku u Francuskoj su iznosile 286% prosečne mesečne proizvodnje, u Belgiji 350%, u Zapadnoj Nemačkoj 54%, u Velikoj Britaniji 181%.

Mesečna dinamika u metalurškim granama znatno je mirnija od proseka u ostaloj industriji, a naročito u odnosu na metalisku i elektroindustriju. U toku poslednje četiri godine obim mesečne proizvodnje varirao je u crnoj metalurgiji u rasponu od 1,20 do 1,35, a u obojenoj u rasponu od 1,15 do 1,25. Na niveliranje mesečne proizvodnje utiče sam karakter tehnologije u ovim granama, jer su u njihovim glavnim delatnostima zastupljeni topli procesi. U toku poslednje četiri godine, padovi u januaru u odnosu na decembar u crnoj metalurgiji iznosili su samo 4–9%, što je posledica manjeg januarskog fonda radnih dana. U obojenoj metalurgiji ti su se padovi kretali između 7 i 17%. U ekstraktivnim delatnostima metalurških grana,

GODIŠNJE I MESEČNO KRETANJE PROIZVODNJE PO GRANAMA 1956–1960

tj. u dobijanju ruda, izvestan uticaj na mesečni obim proizvodnje imaju i različite vremenske prilike. Tako, na primer, prosečna mesečna proizvodnja boksita, rude mangana, pirita, rude gvožđa, itd., znatno je veća u periodu april—oktobar nego u periodu novembar—mart.⁹

U industriji *nemetala i građevinskog materijala* krivulja mesečne proizvodnje predstavlja jasnu parabolu, čija najviša tačka kulminira obično u septembru. Sezonski karakter proizvodnje naročito je izražen u industriji građevinskog materijala (cigla, kreč, kamen, šljunak), s obzirom na njen ekstraktivni karakter, kao i na sezonski karakter potrošnje. Najniži mesečni nivo proizvodnje pokazuje se usled toga uvek u februaru (zima i najmanji fond radnih dana), a najviši u avgustu ili septembru. Raspon između najniže i najviše mesečne proizvodnje kretao se u toku poslednje četiri godine između 1:3,5 i 1:4,5. Glavnu sezonu čini period maj—oktobar.

U industriji *nemetala* dinamika je po tendencijama slična, iako manje naglašena nego u industriji građevinskog materijala. To se naročito odnosi na delatnosti koje proizvode građevinski materijal (cement, keramika za građevinarstvo, itd.). Ostale delatnosti industrije nemetala, s obzirom na njihovu ekstraktivnu osnovu (vatrostalni materijal), uglavnom znatno smanjuju proizvodnju u mesecima najjače zime. Dinamika u nekim delatnostima prilagođena je sezonskom kretanju konzuma. To se naročito primećuje u proizvodnji šupljeg stakla, koja dostiže najviši nivo u periodu kampanje prehrambene industrije, a zatim već u novembru opada.

Dinamika mesečne proizvodnje *hemijske industrije* pokazuje dva perioda uspona, prolećni i jesenji, i dve depresije, letnju i zimsku. Glavni faktori takvih kretanja su agrohemijska i elektrohemija. Dinamika proizvodnje agrohemijskih delatnosti povodi se za prolećnom i jesenjom sezonom radova u poljoprivredi, a u nekim delatnostima pojavljuju se i izrazite kampanje (na primer, kampanja proizvodnje plavog kamena, koja traje prvih 6—7 meseci u godini, a najintenzivnija je u prolećnim mesecima). Elektrohemijske delatnosti (proizvodnja karbida, sode, polivinilhlorida) izrazito povećavaju proizvodnju u prolećnom i jesenjem periodu obilnih voda i velike proizvodnje hidroenergije. Prema tome, većina delatnosti bazne hemije unose oštru neravnomernost u dinamiku mesečne proizvodnje, dok neke među njima (proizvodnja veštačkih tekstilnih vlakana), kao i prerađivačke hemijske delatnosti deluju u pravcu uravnotežavanja dinamike. U sintezi, nejednakost mesečne proizvodnje ipak nije preterana, jer obim proizvodnje varira u toku poslednje četiri godine u rasponu od 1:1,25 do 1:1,40, što je povoljnije nego za industriju u celini. Dalji razvoj prerađivačkih hemijskih delatnosti doprinosiće postepenom niveliranju mesečne proizvodnje.

Drvena industrija ima slične opšte karakteristike mesečne dinamike kao i hemijska industrija. Prolećni uspon određuju najvažnije delatnosti, tj. proizvodnja rezane građe i proizvodnja nameštaja. Taj se uspon zadržava i pojačava sve do kraja godine, ali u julu i avgustu, zbog perioda godišnjeg odmora i opadanja plasmata nameštaja, nastaje određena depresija. U jesenjim mesecima potražnja nameštaja znatno raste, tako da depresija brzo iščezava. Na čitavo kretanje, u stvari, odlučujući uticaj ima dinamika proizvodnje u eksploataciji šuma, koja dostiže najveći nivo u periodu jun—septembar, zatim postepeno opada i u zimskim mesecima spušta se na najnižu tačku (u januaru je seča drveta za 40—50% manja nego u letnjim mesecima). Kretanje proizvodnje rezane građe (i drvnih ploča) odgovara kretanju snabdevanja trupcima za rezanje (i ostalom oblovinom), čime je indirektno određena i fizionomija dinamike mesečne proizvodnje nameštaja. U toku poslednje četiri godine variranje mesečne proizvodnje u drvenoj industriji imalo je približno isti stepen kao i kod industrije

u celini (raspon između minimuma i maksimuma od 1:1,4 do 1:1,5).

U *industriji papira* dinamika mesečne proizvodnje je pod određenim uticajem kretanja proizvodnje u eksploataciji šuma, jer je i proizvodnja celuloznog drveta u januaru—februaru za oko 40—50% manja nego u avgustu—septembru, što se odražava na dinamiku proizvodnje celuloze i lepenke. Ipak, ovaj uticaj nije naročito jak, tako da sama proizvodnja papira svojom ujednačenošću uravnotežava dinamiku cele grane. Mesečna proizvodnja grane fluktuira prema fondu radnih dana pojedinog meseca, tako da krivulja mesečne proizvodnje ima jasnu testerastu fizionomiju, sa nešto jačim letnjim padovima, ali ne u svim godinama. S obzirom na jak razvoj ove grane, naročito za poslednje dve godine, proizvodnja je po pravilu najniža u januaru, a najviša u decembru, sa rasponom koji je u 1960. iznosio 1:1,6.

Tri grane koje proizvode odeću i obuću imaju kao zajedničku karakteristiku u toku svih proteklih deset godina minimalnu proizvodnju u julu, a maksimalnu u decembru. U *tekstilnoj industriji* julska proizvodnja manja je za 20% od prosečne godišnje, u *industriji kože i obuće* čak do 35% (u toku poslednje četiri godine), a u *industriji gume* za 47%. U ovim granama sa intenzivnom radnom snagom jul se masovno koristi za godišnji odmor. Dubok julski pad proizvodnje u tekstilnoj industriji u stvari deli dve proizvodne sezone. Prva pada na mesece mart—jun i odgovara obimu i strukturi prolećne i letnje potražnje, a druga na mesece avgust—decembar, koja odgovara jesenjoj i zimskoj potražnji tekstila. U prvoj sezoni proizvodnja pamučnih i svilenih tkanina i odeće obično dostiže nešto viši nivo nego u ostalim mesecima, a u drugoj je to slučaj sa proizvodnjom vunjenih tkanina, rublja i čarapa. U januaru i februaru proizvodnja je prosečno niža nego u obe te sezone, ali ipak dal'ko veća nego u julu. Za tekstilnu industriju nisu karakteristični preterano veliki padovi proizvodnje u januaru u odnosu na decembar, jer u toku poslednje četiri godine oni ne prelaze 13%.

U industriji kože i obuće i industriji gume slične sezone nisu jasnije izražene, tako da njihova mesečna proizvodnja, apstrahujući jul, uglavnom fluktuira prema mesečnom fondu radnih dana. Januarski padovi su relativno mali i logični. U toku poslednje četiri godine u industriji kože i obuće oni iznose 10—13%, a u industriji gume 7—9%, tako da se, s obzirom na manji broj radnih dana u januaru, o pravom padu proizvodnje ne može ni govoriti.

FAKTORI KOJI ODREĐUJU DINAMIKU MESEČNE PROIZVODNJE

Mnogobrojne faktore koji utiču na dinamiku mesečne proizvodnje često je nemoguće razlučiti, a još teže određeno odmeriti veličinu njihovog dejstva. Pojavljuju se četiri osnovne grupe faktora: opšteprivredni, prirodni, tržišni i organizacioni. Njihov uticaj je često istovremen, odnosno paralelan, a dejstvo jednog može biti potencirano ili neutralisano dejstvom drugog faktora. Tek zbir dejstava svih faktora određuje opštu fizionomiju dinamike.

OPŠTEPRIVREDNI FAKTORI stoje u vezi sa stepenom privredne razvijenosti zemlje, opštom stopom privrednog razvoja i veličinom i strukturom proizvodnih snaga, naročito u industriji. Srednja privredna razvijenost Jugoslavije obezbeđuje relativno manje poslovne fondove industrije i trgovine, a time i manje povoljan odnos osnovnih i obrtnih sredstava i manju masu zaliha. Nedovoljan opšti obim zaliha lišava industriju glavnog sredstva za arsorbovanje udara potražnje, koja ima svoja zakonomerna sezonska kretanja. Ova okolnost primorava industriju da se neposredno povodi za dinamikom i obrtima tražnje, što dovodi do jače fluktuacije mesečne proizvodnje, sa negativnim posledicama na produktivnost rada i stopu dohotka.

Ovaj se problem zaoštava dejstvom drugog opšteprivrednog faktora, tj. opšte stope privrednog razvoja. Visoka stopa posleratnog jugoslovenskog razvoja značila je skokovite i često neočekivane uspone potrošnje svih

⁹ Slična kretanja pojavljuju se i u ekstraktivnim delatnostima metalurgije mnogih drugih zemalja (Austrija, Italija, Mađarska, Japan itd.), ali ne svih. U nekim zemljama (na primer, u Francuskoj i Norveškoj, Čehoslovačkoj) proizvodnja rude je najniža baš u najtoplijim letnjim mesecima.

sektora, kao i jak porast i krupne promene strukture izvoza. Takva impulsivna kretanja potrošnje i izvoza zahtevala su brza prilagođavanja industrijske proizvodnje, što se neposredno odražavalo na tok i kolebanje njene mesečne dinamike.

Porast proizvodnih snaga i podizanje organskog sastava sredstava u industriji, neposredno utiču na obim mesečne proizvodnje. Izuzetno visoka jugoslovenska stopa akumulacije i dominantno mesto industrije u privrednim investicijama, izrazito deluju na dinamiku mesečne industrijske proizvodnje. Aktiviranje investicija, tj. puštanje novih kapaciteta u pogon i priliv nove radne snage, takođe utiče na dinamiku proizvodnje unutar godine. Ovaj uticaj ne dovodi toliko do fluktuacija proizvodnje, koliko do podizanja prosečnog nivoa mesečne proizvodnje u drugom polugodištu. Investicije u 1960. u osnovna sredstva industrije iznosile su u prvom polugodištu¹⁰ 123,4 milijarde, a u drugom 187,2 milijarde, ili 52% više u odnosu na prosek 1959. u prvom polugodištu 1960. bilo je u industriji 6,3% više zaposlenih, a u drugom polugodištu 10,5%. U vezi sa takvim porastom proizvodnih snaga, prosečna mesečna proizvodnja u drugom polugodištu 1960. bila je za 10% veća nego u prvom.

PRIRODNI FAKTORI deluju na dinamiku mesečne proizvodnje bilo direktno, uticajem na samu industriju, bilo indirektno, preko dejstva na one privredne oblasti koje industriju snabdevaju sirovinama, tj. na poljoprivredu i eksploataciju šuma.

Direktno delovanje prirodnih faktora na dinamiku mesečne proizvodnje ispoljava se najpre kao fizički uticaj prirodnih pojava i promena na uslove za industrijsku proizvodnju. Potpun uticaj postoji samo u proizvodnji hidroenergije, čiji obim zavisi od hidroloških prilika, zatim u dobijanju morske soli i u proizvodnji građevinskog materijala (cigla, šljunak, pesak, kamen, itd.), gde su vremenske prilike odlučujući faktor proizvodnje. Računajući prema vrednosti osnovnih sredstava (stanje početkom 1960), na ove delatnosti otpada oko 11,8% od industrije u celini. Direktni, ali samo delimičan uticaj na dinamiku mesečne proizvodnje imaju prirodni faktori i u rudarstvu i brodogradnji, na koje prema vrednosti osnovnih sredstava otpada oko 15,3% industrije u celini. Nepovoljne vremenske prilike u zimskim ili kišovitim mesecima donekle ograničavaju proizvodnju u rudnicima gvožđa, obojenih metala, nemetala, i sl., kao i u eksploataciji nafte. (Tabela 4.)

TABELA 4 — PROSEČNA DNEVNA PROIZVODNJA NEKIH RUDA I NAFTE

	(U tonama)	
	Septembar 1960	Januar 1961
Ruda gvožđa	8.040	5.780
Boksit	4.120	2.630
Ruda mangana	44	17
Ruda antimona	373	344
Pirit	1.420	1.080
Sirova nafta	4.000	3.860

Podaci: »Indeks« br. 11/1961. Saveznog zavoda za statistiku.

Među direktne prirodne faktore, sa dejstvom na celu industriju, spada i sezona godišnjih odmora, za vreme koje industrijska proizvodnja u celini znatno opada. Opadanje je veće kod delatnosti sa mehaničkim procesima proizvodnje, gde je moguće bez ikakvih šteta sasvim obustaviti produkciju. Kod delatnosti sa termičkim procesima, kontinuelnim hemijskim procesima, i sl., letnji padovi su manji, jer je potpuna obustava rada ponekad tehnološki neizvodljiva. Veći pad u julu nego u avgustu susreće se u onim prerađivačkim granama koje, usled kretanja potrošnje, imaju jesenju proizvodnu sezonu (tekstil, obuća, i sl.) ili jesenju proizvodnu kampanju (prehrambena industrija). U tim granama najveći broj radnika koristi

godišnji odmor u julu, u kojem se izvoze i godišnji remont, jer je avgust već delimično prvi mesec jesenje proizvodne sezone.

Indirektno delovanje prirodnih faktora na dinamiku mesečne proizvodnje ispoljava se kroz uticaj prirodnih pojava i promena na poljoprivredu i šumarstvo. Pristizanje poljoprivrednih proizvoda za industrijsku preradu ima određenu dinamiku unutar godine, a s obzirom da su najčešće u pitanju proizvodi čije je skladištenje nemoguće ili neracionalno, dinamika industrijske prerade ravna se prema tom pristizanju. Ovo se odnosi u prvom redu na prehrambenu industriju, a zatim na proizvodnju fermentisanog duvana i biljnih tekstilnih vlakana. Po vrednosti osnovnih sredstava, na ove delatnosti otpada oko 7,7% od industrije u celini. Sličan posredni uticaj, iako u manjem stepenu, imaju prirodni faktori na industrijske delatnosti koje prerađuju drvo, tj. na pilansku industriju, proizvodnju drvnih ploča, hemijsku preradu drveta i industriju celuloze i drvenjače, s obzirom da proizvodnja u eksploataciji šuma, usled vremenskih prilika, ima veoma duboke zimske padove. Na ove delatnosti otpada oko 5,7% od industrije u celini.

Specifičan posredni uticaj na dinamiku mesečne industrijske proizvodnje imaju prirodni faktori i kroz sastav radne snage. U mnogim delatnostima gde su fabrike locirane neposredno na izvoru sirovina ili uopšte izvan većih gradova, a naročito u rudarstvu, znatan broj zaposlenih čine radnici sa izvesnim poljoprivrednim posedom. Ovaj deo radne snage, osetno fluktuirajući ili smanjujući iskorišćavanje fonda radnog vremena u sezoni poljoprivrednih radova, negativno utiče na stabilnost dinamike mesečne proizvodnje.¹¹

Dejstvo prirodnih faktora na dinamiku mesečne proizvodnje veoma je veliko i ne ispoljava se samo kao delovanje na proizvodnju ili njene faktore, nego i kao delovanje na tražnju, a time posredno i na proizvodnju.

TRŽIŠNI FAKTORI, tj. kretanja tražnje, imaju jak uticaj na dinamiku mesečne proizvodnje. U energetskim granama intenzitet konzuma najveći je u zimskom periodu. Plasman hemijskih i industrijskih proizvoda namenjenih poljoprivredi (veštačka đubriva i sredstva za zaštitu bilja) najjači je u sezoni prolećne i jesenje setve, a u tim mesecima i cela hemijska industrija kao grana ima najveće indekse mesečne proizvodnje. Slično kretanje i uticaj ima i plasman mašina i oruđa namenjenih poljoprivredi. Variranja obima i strukture tražnje u toku godine znatno utiču i na dinamiku proizvodnje potrošne robe (tekstil, obuću, pivo, itd.). Naročito izraženo delovanje tražnje na dinamiku mesečne proizvodnje postoji u industrijskim delatnostima koje proizvode za potrebe građevinarstva, i to ne samo kod materijala za građenje (cigla, crep, cement, kreč itd.), nego i kod materijala za završne građevinske radove (staklo, instalacioni materijal, građevinska stolarija, itd.). Proizvodnja u svim ovim delatnostima uglavnom se ravna prema opštoj dinamici građevinskih radova, čiji je mesečni volumen po pravilu najveći u periodu jun—septembar, a zatim u decembru (završavanje radova i predaja objekata).

U nekim industrijskim granama ili delatnostima uticaj tržišnih faktora na dinamiku mesečne proizvodnje ne oseća se u većoj meri. Takav je slučaj, na primer, sa metalurškim delatnostima, rafinerijama nafte, kokosarama, industrijom vatrostalnog materijala, mnogim delatnostima metalske i elektroindustrije, industrijom papira i industrijom cigareta. U znatnom delu ovih delatnosti, s obzirom na sam karakter tehnoloških procesa, mesečna proizvodnja ne može imati jača variranja.

Nesumnjiv uticaj na dinamiku mesečne proizvodnje, odnosno na stepen ispoljavanja sezonskih kretanja proizvodnje, ima poljoprivredna rodnost godine i njeno dejstvo na kupovnu snagu sela i tražnju potrošnih dobara. U korenu ovog uticaja nalaze se, naravno, vremenske prilike, tj. prirodni faktori.

¹¹ U 1960. oko 1,3 miliona lica-članova individualnih poljoprivrednih gazdinstava bilo je zaposleno u nepoljoprivrednim delatnostima, od čega veliki broj u industriji.

ORGANIZACIONI FAKTORI takođe znatno utiču na kretanje mesečne dinamike proizvodnje. Nizak stepen kooperacije i nedovoljna integrisanost u oblasti same industrije, kao i između industrije i drugih privrednih oblasti, ozbiljni su činioci nestabilnosti dinamike mesečne proizvodnje, naročito u proizvodnji opreme i trajnih potrošnih dobara, kao i u preradi poljoprivrednih proizvoda. Slično tome, nizak stepen tipizacije i standardizacije u industriji nepovoljno deluje na harmoničnost dinamike, jer stvara zastoje u snabdevanju delovima i polufabrikatima, a time i fluktuaciju mesečne proizvodnje. Tip organizacije proizvodnje takođe ima uticaja na kretanja dinamike mesečne proizvodnje. Vrlo male serije u mašinogradnji, proizvodnji motornih vozila, itd., čine proizvodnju isprekidanom. I neki institucionalni činioci deluju na dinamiku mesečne proizvodnje. Princip da se ukupan prihod i dohodak formiraju i raspodeljuju prema tzv. fakturisanom realizaciji, unosi psihozu i u organizaciju kampanje i u dinamiku mesečne proizvodnje. Ova pojava svakako ne može biti adekvatna jednom normalnom ritmu proizvodnje i završavanja serija. Slično tome, s obzirom da su sredstva investicionih fondova u pogledu utroška strogo vezana za kalendarsku godinu, težnja da se ona maksimalno iskoriste dovodi do forsiranja proizvodnje u onim granama koje proizvode investiciona dobra. Dosta česte promene privrednih instrumenata dovode do zadržavanja proizvodnje, naročito u delatnostima koje rade sa marginalnim rentabilitetom ili su jače subvencionirane, što nepovoljno utiče na obim proizvodnje u prvom tromesečju.

REZERVE U INDUSTRIJSKOJ PROIZVODNJI

Mesečna dinamika proizvodnje otkriva znatne latentne rezerve u industriji. Fluktuacija proizvodnje, odnosno njeni padovi u pojedinim mesecima, u stvari znače da je izostao obim proizvodnje koji je već stvarno bio dostignut. Dok neiskorišćene mogućnosti rada u više smena kao druga značajna kategorija latentnih rezervi u industriji¹² ukazuju na proizvodnju koja bi se pod određenim uslovima mogla ostvariti, ali koja efektivno još nije bila ostvarena, dotle neravnomernost mesečne proizvodnje ukazuje na proizvodnju koja je već bila ostvarivana, ali koja je docnije, dejstvom prirodnih, organizacionih, tržišnih i drugih faktora, izgubljena.

Ove su rezerve utoliko neposrednije što se osnovna sredstva i zaposleno osoblje, kao dve glavne komponente proizvodnje, nalaze u stalnom mesečnom porastu. Broj zaposlenog osoblja u industriji u toku poslednjih deset godina imao je samo nekoliko manjih mesečnih padova, većinom u sezoni poljoprivrednih radova.

Ako se pode od postavke da je, pod određenim uslovima, jednom dostignutu mesečnu proizvodnju u principu uvek moguće bar ponoviti, svaki niži obim mesečne proizvodnje otkriva određene rezerve u empirijski sigurnom proizvodnom potencijalu. Ostavljajući po strani činioce koji su za industrijsko preduzeće eksterni i prihvatajući kao objektivno neizbežnu samo onu fluktuaciju mesečne proizvodnje koja proističe iz specifičnih karakteristika pojedinih ciklusa proizvodnje, osnovne interne mogućnosti da se otklone padovi proizvodnje leže u organizovanju rada u neiskorišćenim smenama i u otklanjanju uskih grla u kapacitetu.

U vezi s tim moguće je postaviti metod procene proizvodnih rezervi koje krije labilna dinamika mesečne proizvodnje. Neiskorišćenom rezervom smatra se razlika između nižeg obima proizvodnje datog meseca i najveće proizvodnje koja je ostvarena u bilo kojem prethodnom mesecu.

Kada se po ovom metodu obračunaju rezerve koje se kriju iza padova proizvodnje u pojedinim mesecima 1960. dobija se procena da vrednost proizvodnje koja je u toj godini izostala usled povremenog malaksavanja dinamike iznosi oko 235 milijardi dinara (po cenama 1959). Da je

ova rezerva mogla biti valorizovana, porast industrijske proizvodnje u 1960. prema 1959. iznosio bi oko 25%, umesto 15%, koliki je stvarno bio.¹³ (Tabela 5.)

TABELA 5 — OSTVARENA I MOGUĆNA PROIZVODNJA U 1960 PO GRANAMA*

(1959 = 100)

Grana	Indeksi		Izostala proizvodnja u %
	Ostvarena proizvodnja	Moguća proizvodnja	
Elektroenergija	110	115,8	5,3
Ugalj	106	107,5	1,5
Nafta	133	138,0	3,7
Crna metalurgija	112	115,7	3,3
Obojena metalurgija	112	114,8	2,5
Nemetali	115	119,1	3,6
Metalska industrija	122	147,6	21,0
Brodogradnja	106	106,0	...
Elektroindustrija	124	140,8	13,5
Hemijska industrija	113	120,1	6,3
Građevinska industrija	115	115,0	—
Drvena industrija	115	121,8	6,0
Papir	120	122,4	2,0
Tekstil	114	118,3	3,8
Koža i obuća	121	125,7	4,7
Guma	126	132,3	5,0
Prehrambena industrija	118	118,0	—
Grafička sa preradom papira	116	151,4	30,5
Duvan	99	127,6	29,0
Ostalo	127	127	...
Svega industrija	115	125	8,7

* Pri procenivanju moguće proizvodnje računato je sa efektivnim fondom radnih dana pojedinih meseci.

Podaci: »Industrija 1960« — Bilten br. 205 Saveznog zavoda za statistiku.

Dinamika mesečne proizvodnje ne pokazuje znatnije skrivene rezerve u celoj oblasti primarnih proizvodnji. U metalurgiji, industriji nemetala sa građevinskim materijalom i energetici izostala proizvodnja je relativno niska i procenjuje se na oko 22 milijarde dinara, ili ispod 0,8% od ukupne ostvarene industrijske proizvodnje u 1960. To odgovara karakteru procesa i tehnologije u ovim granama, kao i činjenici da su kapaciteti u njima praktično potpuno iskorišćeni. Jedino je u proizvodnji elektroenergije izostala relativno veća proizvodnja (5,3% od ostvarene), ali je položaj ove grane izuzetan, jer joj sam konzum neposredno nameće obim proizvodnje. S obzirom na princip prioriteta upotrebe hidroelektrana, rezerve se u stvari kriju u termoelektranama.

U prerađivačkim granama rezerve su daleko ozbiljnije. One iznose preko 93% od ukupnih rezervi koje se kriju iza neuravnotežene mesečne dinamike proizvodnje industrije. Relativno najveću izostalu proizvodnju imaju grafička industrija sa preradom papira i industrija duvana, ali, pošto su u pitanju manje grane, njihov uticaj na industriju u celini nije velik. Uzimajući u obzir i relativnu veličinu izostale proizvodnje i veličinu grana, najkrupnije rezerve kriju se u metalskoj i elektroindustriji. Izostala proizvodnja, ove dve grane u 1960. iznosi oko 131 milijardu dinara, što čini 4,6% od vrednosti celokupne ostvarene industrijske proizvodnje.

Valorizovanje rezervi koje se kriju iza fluktuacije mesečne proizvodnje u industriji moglo bi imati ozbiljan značaj. Na prvom mestu, to bi predstavljalo jačanje robnih

¹² U ovoj proceni postupak je specifičan za neke grane. Kod brodogradnje i filmske industrije nisu ocenjivane rezerve, jer statistika ne objavljuje mesečne indekse njihove proizvodnje. Kod prehrambene industrije i industrije građevinskog materijala uzeto je da dinamika mesečne proizvodnje ne krije efektivne rezerve, s obzirom na kampanjski tip proizvodnje i ekstremnu zavisnost njihovog rada od prirodnih faktora. Za industriju duvana uzeta je proizvodnja ostvarena u 1958. jer ona nije bila dostignuta ni u 1959. ni u 1960. Rezerve u proizvodnji elektroenergije računane su u korelaciji sa rezervama u industriji.

¹³ Vidi: »Smene u industriji«, »Jugoslovenski pregled«, 1961, str. 361—363 (87—89).

fondova. I doprinos povećanju industrijskog izvoza ne bi bio mali, jer se rezerve pojavljuju i u nekim najvažnijim izvoznim granama. S obzirom da je obim zaposlenosti u industriji krajnje stabilan faktor, jer padovi mesečne proizvodnje nisu praćeni smanjivanjem broja zaposlenih, iskorišćenje latentnih rezervi osetno bi podiglo društvenu produktivnost rada. Veći obim industrijske proizvodnje takođe bi povoljno uticao na troškove poslovanja, dohodak i lične dohotke.

Međutim, na potpunije valorizovanje ovih rezervi ne može se računati nezavisno od opšteg privrednog razvoja

zemlje, jer su za to neophodna veća ulaganja u obrtna i osnovna sredstva, uz otklanjanje uskih grla u industrijskim kapacitetima, kao i adekvatan razvoj poljoprivrede.

IZVOR: »Industrija 1960« — Bilten br. 205 Saveznog zavoda za statistiku; Statistički godišnjak FNRJ 1961; »Indeks« — 1959, 1960, i 1961. godine; »Podaci iz završnih računa privrednih organizacija za 1960«, Narodna banka FNRJ; »Monthly Bulletin of Statistics« — 1958, 1959, 1960, i 1961. godine, izdanje UN.

B. Č.

RUDARSTVO I INDUSTRIJA BAKRA 1957—1961.

Rudarstvo i industrija bakra odigrali su u periodu 1957—1960. veoma važnu ulogu u privrednom razvoju zemlje.¹ Naročito veliki porast proizvodnje zabeležila je industrija kablova i izolovanih elektroprovodnika, a u manjoj meri i valjaonička industrija bakra i bakarnih legura. Proizvodnja kablova porasla je u 1960. u odnosu na 1956. za više od 5 puta, a proizvodnja valjaoničke robe bakra za blizu 1,5 puta. Proizvodnja rude bakra povećana je od 1,7 na 2,4 miliona tona, dok je proizvodnja primarnog bakra ostala na istom nivou.

Vrednost realizacije proizvoda i usluga Borskog rudnika popela se od 20,6 milijardi u 1956. na 24,9 milijardi dinara u 1960. Preduzeća valjaoničke i kablovske industrije,² koja su kao osnovnu sirovinu koristila bakar, povećala su vrednost realizacije od 40 milijardi u 1956. na 95,2 milijarde dinara u 1960.

Vrednost izvoza valjaoničke robe bakra i bakarnih legura, olovni kablova i ostalih provodnika iznosi preko 5% od ukupnog izvoza Jugoslavije.

U ovom periodu, za razliku od ranijeg, kada je Jugoslavija izvozila ovaj metal, bakar se počeo uvoziti.

U Borskom rudniku bilo je u 1960. uposleno 7.257, a u valjaoničkoj industriji bakra i kablovske industriji 9.576 radnika i službenika.

SIROVINE

Rezerve bakarnih ruda iznosile su krajem 1959. godine 282.000.000 (sa oko 2.689.000 tona bakra) prema 234.000.000 tona (sa 2.338.000 tona bakra) u 1956. Pored održavanja nivoa proizvodnje bakra u Boru od oko 30.000 tona godišnje, ove rezerve su omogućile otvaranje novog rudnika bakra u Majdanpeku sa proizvodnjom od 25.000 tona bakra. One će omogućiti dalje povećanje kapaciteta proizvodnje u Majdanpeku za još oko 25.000 tona. Na taj način će se za nekoliko godina proizvodnja bakra povećati od sadašnjih 30.000 na oko 80.000 tona. Postoje takođe potencijalne mogućnosti da se u istom eruptivnom masivu istočne Srbije u kojem se nalaze Bor i Majdanpek, otkriju nove količine bakarnih ruda.

Bakarne rude Bora i Majdanpeka sadrže i zlato, srebro, pirit, germanijum i selen, odnosno u ovim rudnicima se nalaze najveće jugoslovenske rezerve ovih metala. Zahvaljujući ovim pratećim metalima, Borski rudnik je najveći proizvođač zlata i sumpora u zemlji.

Pored bakra, iz ovih ruda se proizvode zlato, srebro, selen i piritni koncentrat, a pristupilo se i eksploataciji

sumpora, koji je do sada ostajao neiskorišćen. Ispituje se i mogućnost eksploatacije germanijuma.

Pored toga, iz rezervi ovih bakarnih ruda, preradom topioničke šljake, može se dobiti još blizu 2 miliona tona čelika, ali se ta mogućnost još ne koristi. U Majdanpeku postoje i rezerve od oko 5 miliona tona limonita, sa različitim sadržajem bakra, koje se još ne koriste. Završetkom izgradnje prve faze Majdanpeka stvoreni su povoljni uslovi za eksploataciju i ovih rezervi limonita.

INVESTICIJE

Period 1957—1960. naročito je značajan zbog izgradnje velikih kapaciteta koje je obuhvatio projekat »Majdanpek—Bor«. Od 1957. do septembra 1961. za realizaciju ovog projekta utrošene su blizu 44 milijarde dinara, od čega oko 93% iz Opšteg investicionog fonda. Ovim sredstvima izgrađeni su i otvoreni rudnik bakra u Majdanpeku, nova topionica bakra i fabrika sumporne kiseline u Boru, fabrika superfosfata u Prahovu, kao i drugi pomoćni objekti za rad ovih osnovnih kapaciteta.³ Izgrađeni kapaciteti su takvih veličina da premašuju prosečne evropske kapacitete i mogu se uporediti sa savremenim svetskim kapacitetima iste vrste. Izgradnjom ovih objekata stvorene su mogućnosti i za maksimalno korišćenje ostalih sirovina sadržanih u rudama bakra Bora i Majdanpeka.

U ovom periodu izvršena je istovremeno i rekonstrukcija zastarele topioničke industrije bakra i, pošto je u ranijem periodu izgrađena nova valjaonička industrija bakra (Sevojno) i kablovska industrija (Svetozarevo), celokupna ekstraktivna, topionička i prerađivačka industrija bakra u Jugoslaviji uzdignuta je na nivo najmodernijih u svetu. U svim fazama, od ekstrahiranja ruda do prerade metala bakra, primenjuju se savremeni tehnološki procesi proizvodnje, uz maksimalno korišćenje sirovinske baze.

KAPACITETI ZA EKSTRAHIRANJE I PRERADU RUDA BAKRA

Uvođenjem novih otkopnih metoda i puštanjem u pogon novog izvoznog stroja 1957. povećan je kapacitet ekstrahiranja rude u Borskom rudniku na 2,3 miliona tona godišnje. Kapacitet flotacije usklađen je sa kapacitetom rudnika, tako da flotacija, pored borske bakarne rude, može da prerađuje i manje količine ruda iz novootvorenih ležišta u okolini Bora.

Do povećanja ovih kapaciteta došlo je uglavnom zbog toga što su se usled osiromašenja otkopanih ruda morale proizvoditi i prerađivati sve veće količine rude. Srednji sadržaj ekstrahirane rude iznosio je 1939. godine 5,2%, 1956. godine 1,83%, a 1960. godine 1,28% bakra.

U Majdanpeku je otvoren najsavremenije opremljen površinski kop, koji će u prvoj fazi, koja je već izgrađena,

¹ Vidi: »Rudarstvo i industrija bakra«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 521—524 (169—172).

² Valjaonica bakra u Sevojnu, Fabrika kablova u Svetozarevu, »Novkabel« u Novom Sadu, »Elka« u Zagrebu, Mariborska livarna, »Đuro Salaj« u Nišu i Kombinat obojenih metala u Prokuplju.

³ Dovršeni su pruge Brodice—Debeli Lug i Bor—Vražnagrac, pristanište u Prahovu, dalekovodi Bor—Prahovo i Petrovac—Majdanpek, povećan kapacitet termoelektrane u Boru za 12,5 MW, izgrađena nova elektrana u Rtnju od 12 MW, izgrađena akumulaciona brana kod Brestovacke banje i industrijski vodovod do Bora, objekti društvenog standarda u Majdanpeku i Prahovu, i dr.

davati godišnje oko 3.600.000 tona rude. Koncentrati bakra proizvedeni u najmodernijoj flotaciji u Majdanpeku prerađivače se u Boru. Računa se da će se od 127.000 tona koncentrata bakra dobiti oko 25.000 tona blister bakra. Rudnik i flotacija pušteni su u pogon krajem juna 1961.

Nova topionica bakra u Boru, kapaciteta 55.000 tona, i fabrika sumporne kiseline, kapaciteta 230.000 tona,⁴ na bazi othodnih gasova nove topionice, puštene su u pogon u maju 1961. U topionici će se proizvoditi oko 30.000 tona bakra iz bakarnih ruda u Boru i oko 25.000 tona bakra iz koncentrata bakra proizvedenog u Majdanpeku. Novom topionicom bakra zamenjen je i povećan kapacitet stare topionice, koji je iznosio 45.000 tona blister bakra godišnje. Za razliku od stare topionice, čiji je tehnološki proces bio zastareo, neracionalan i neekonomičan, u novoj topionici se koristi sumpor iz topioničkih gasova, toplota gasova koristi se za proizvodnju električne energije, umesto koksa upotrebljava se domaći ugalj, broj radnika se smanjio na trećinu, itd.

Posle puštanja u pogon Majdanpeka i novih kapaciteta u Boru, Borski rudnik i Majdanpek spojili su se u jedno preduzeće — kombinat bakra.

U periodu 1957—1960. povećani su kapaciteti i valjaoničke i kablovske industrije, kako po količini, tako i po asortimanu proizvedene robe. Kapaciteti za proizvodnju valjaoničke robe bakra i bakarnih legura premašuju 40.000 tona godišnje.⁵ Najveći kapacitet proizvodnje, sa 24.000 tona valjaoničke robe godišnje, ima Valjaonica bakra u Sevojnu. Modernizovani su i kapaciteti za proizvodnju valjaoničke robe u »Novkabelu«, Mariborskoj livarni, »Elki« i izgrađeni manji novi kapaciteti pri valjaonici »Đuro Salaj« u Nišu i pri Kombinat u obojenih metala u Prokuplju.

Ukupni kapaciteti za proizvodnju izolovanih provodnika, olovnih kablova, dinamo i lak žice iznosili su u 1960. oko 62.000 tona godišnje. Najveći kapacitet, sa oko 45.000 tona godišnje, ima Fabrika kablova u Svetozarevu.

Zbog povećanih kapaciteta valjaoničke i kablovske industrije i njihovog potpunijeg korišćenja, domaća proizvodnja bakra u ovom periodu nije bila dovoljna, usled čega je bakar uvožen.

PROIZVODNJA

Proizvodnja bakarne rude, valjaoničke robe bakra i bakarnih legura, olovnih kablova i ostalih izolovanih elektroprovodnika posle 1956. znatno je povećana. (Tabela 1.)

TABELA 1 — PROIZVODNJA BAKRA 1956—1961

Godina	(U metričkim tonama)					
	Bakarna ruda	Blister bakar	Elektrolit bakar	Valjaonička roba bakra	Olovni kablovi	Ostali izolacioni elektroprovodnici
1956	1,740,967	29.384	25.088	23.101	8.154	5.083
1957	1,953.000	30.353*	26.196*	28.437	20.728	6.778
1958	2,268.000	30.605**	26.873**	32.122	25.502	7.928
1959	2,228.000	30.953***	27.319***	32.731	35.360	10.601
1960	2,370.000	29.967****	29.494****	34.115	42.015	14.522
1961	2,091.000	18.754*****	18.441*****	25.470	29.925	11.115

(do 30. IX)

Iz otpadnog bakra proizvedeno je još:

* 3.382 t blister bakra odnosno 3.932 t elektrolit bakra

** 3.067 „ „ „ „ 3.032 „ „ „

*** 4.306 „ „ „ „ 4.248 „ „ „

**** 5.761 „ „ „ „ 5.559 „ „ „

***** 1.982 „ „ „ „ 1.959 „ „ „

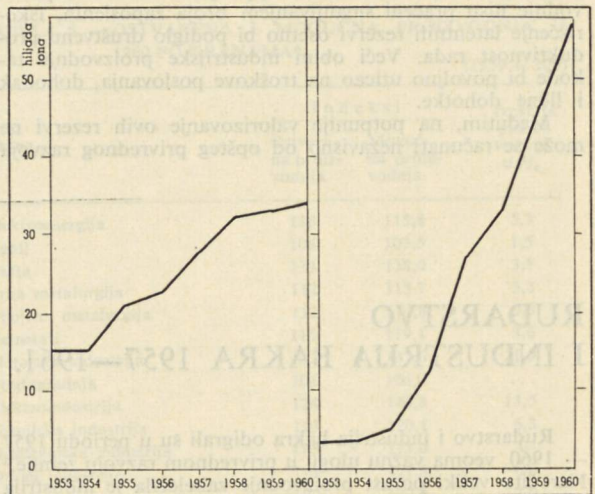
Podaci: »Indeks« Saveznog zavoda za statistiku, br. 11 1961.

⁴ Na bazi ove kiseline i uvoznog sirovog fosfata izgrađena je i puštena u pogon u Prahovu fabrika superfosfata, sa kapacitetom od 575.000 tona superfosfata godišnje.

⁵ Računajući uglavnom sa radom u dve smene.

GRAFIKON 1 — PROIZVODNJA

VALJAONIČKE ROBE BAKRA OLOVNIH KABLOVA I OSTALIH ELEKTROPROVODNIKA
I BAKARNIH LEGURA

Proizvodnja bakra se u ovom periodu stabilizovala na nivou od oko 30.000 tona godišnje. Ona će se narednih godina povećati zahvaljujući proizvodnji bakarne rude i koncentrata u Majdanpeku.

Proizvodnja bakra za prvih devet meseci 1961. je relativno niska zbog toga što je nova topionica puštena u pogon tek u maju, a bilo je potrebno i određeno vreme za njeno uhođavanje. Proizvodnja koncentrata je, međutim, veća nego ranijih godina, samo koncentrat nije još prerađen u novoj topionici.

U Borskom rudniku je u ovom periodu osvojena i proizvodnja sekundarnog bakra (bakra koji se dobija prerađivanjem otpadaka bakra i bakarnih legura), koja takođe raste.

Proizvodnja bakarnih ruda u Boru značajna je i po tome što se njihovom prerađivanjem dobijaju i najveće količine domaće proizvodnje zlata i piritnog koncentrata. (Tabela 2.)

TABELA 2 — PROIZVODNJA ZLATA I PIRITNOG KONCENTRATA 1956—1961

Proizvodnja	1956	1957	1958	1959	1960	1961
	(do 30. IX)					
Ukupno zlata u kg	1.397	1.647	1.690	1.855	1.969	1.553
Od toga Bor	1.099	1.374	1.267	1.560	1.600	1.252
Ukupno piritni koncentrat — u tonama	255.947	312.600	331.084	290.470	417.394	345.444
Od toga Bor	233.500	285.009	283.100	241.030	372.820	279.247

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961; za 1961. dokumentacija Saveta preduzeća obojene metalurgije.

Sa puštanjem u pogon ove topionice u Boru, tehnološki proces prerade bakarnih ruda i proizvodnje metala bakra znatno je modernizovan.

ZAPOSLENOST I PRODUKTIVNOST RADA

Broj zaposlenih je u poslednjim godinama povećan i u Borskom rudniku i u svim preduzećima prerađivačke industrije bakra. (Tabela 3.)

U produktivnosti rada u Borskom rudniku postignuti su dobri rezultati. Količina rude na jednu nadnicu povećana je u ukupnom učinku preduzeća od 0,829 tona u 1956. na 1,087 tona u 1960, a u učinku rudnika od 1,755 u 1956. na 2,790

TABELA 3 — ZAPOSLENOST U RUDNICIMA I INDUSTRIJI BAKRA 1956, 1960 I 1961

	1956	1960	1961 (do 30. IX)
Borski rudnik	7.134	7.257	7.134
Prerađivačka industrija bakra	6.742	9.576	10.155
Sevojno	1.613	1.821	1.905
Svetozarevo	2.552	3.600	3.719
»Novkabel«	1.142	1.502	1.662
»Đuro Salaj«	—	664	800
Kombinat u Prokuplju	—	259	279
»Elka«	585	709	789
Mariborska livarna	850	1.021	1.031

Podaci: Dokumentacija Saveta preduzeća obojene metalurgije.

tona u 1960. Učinak preduzeća u proizvodnji metala⁶ na jednu nadnicu povećan je od 13,99 kg u 1956. na 17,05 kg u 1960, dok je na jednog zaposlenog u prerađivačkoj industriji bakra u 1956. dolazilo 3,41 t valjaoničke robe i 1,97 t kablova godišnje, a u 1960. godini 3,56 t valjaoničke robe i 5,78 t kablova.

Produktivnost prerađivačke industrije bakra, obračunata na bazi naturalnog obima proizvodnje, ne vodeći računa o asortimanu, porasla je u periodu 1956—1960. za oko 70%.

Računajući celokupnu proizvodnju prerađivačke industrije na bazi izvoznih cena u 1960 (po kursu 1\$ = 300 din.), na jednog zaposlenog dolazilo je u 1956. godini 1,352.000, a u 1960. godini 2,057.000 deviznih dinara. Na ovaj način proizlazi da je produktivnost 1960. porasla u odnosu na 1956. za 52%.

DOMAĆA POTROŠNJA, UVOZ I IZVOZ

Domaća potrošnja bakra je u ovom periodu znatno porasla. Od 1957. porastao je izvoz i, za razliku od ranijih godina, počeo uvoz bakra. (Tabela 4.)

TABELA 4 — DOMAĆA POTROŠNJA*, UVOZ I IZVOZ 1956—1961

(U metričkim tonama)				
Godina	Proizvodnja	Uvoz	Izvoz	Potrošnja
1956	29.384	13	1.069	28.328
1957	30.353	6.261	200	36.414
1958	30.605	6.378	—	36.983
1959	30.953	2.229	—	33.182
1960	29.967	13.231**	—	43.198
1961 (do 30. IX)	18.754	11.640***	—	30.394

* Domaća potrošnja bez domaćeg sekundarnog bakra, odnosno bakra iz otpadaka. Domaća potrošnja prikazana je kao »prividna potrošnja«, tj. proizvodnja + uvoz — izvoz.

** U tome 3.515 tona otpadaka bakra i mesinga.

*** U tome 682 tone otpadaka bakra i mesinga.

Podaci: Za potrošnju — dokumentacija Saveta preduzeća obojene metalurgije; za izvoz i uvoz Statistika spoljne trgovine.

Domaća potrošnja bakra je zbog izvoza ograničavana i administrativnim merama⁷ (raspodelom, alokacijom i dr.). Zabrana je upotreba bakra za izradu građevinskih okova i pribora, za proizvodnju nameštaja, karoserija, drumskih i šinskih vozila, za gole bakarne žice za prenos električne energije, izradu lokomotivskih ležišta, itd. Određeni su i posebni uslovi za upotrebu otpadaka bakra i njegovih legura.

Najveći potrošači bakra u zemlji su bile valjaonička i kablovska industrija. (Tabela 5.)

⁶ Uključujući i sekundarni bakar dobiven iz otpadaka.

⁷ »Službeni list FNRJ«, br. 32 od 10. avgusta 1960.

TABELA 5 — GLAVNI POTROŠAČI BAKRA 1956, 1959 I 1960 (U metričkim tonama)

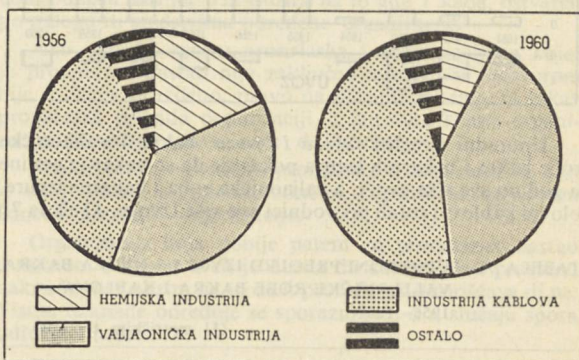
	1956	1959	1960
Domaća potrošnja*	27.788	33.165	42.414
Od toga:			
Industrija — ukupno	26.500	32.013	40.980
hemijska industrija	3.931	3.603	2.770
valjaonička industrija	11.310	12.660	17.494
kablovska industrija	10.727	14.895	19.777
mašingradnja	185	517	530
ostale grane industrije	347	344	409
Saobraćaj	120	265	378
Ostali potrošači	1.160	880	1.056
Izvoz	1.069	—	—
Ukupno (domaća potrošnja i izvoz)	28.857	33.165	42.414

* Domaća potrošnja obuhvata primarni bakar iz Borskog rudnika i uvezeni elektrolitni bakar, blister, otpatke bakra i mesinga.

Podaci: Dokumentacija Saveta preduzeća obojene metalurgije.

Računajući i oko 6.000 tona bakra dobivenih iz otpadaka, ukupna domaća potrošnja bakra u 1960. iznosila je blizu 50.000 tona.

GRAFIKON 2 — STRUKTURA DOMAĆE POTROŠNJE BAKRA PO POTROŠAČIMA 1956 I 1960

Pored potrošnje, u snažnom porastu je i prerada bakra u zemlji zahvaljujući u prvom redu brzom razvoju kablovske i valjaoničke industrije bakra. Usled tog stalno rastu i domaća potrošnja, uvoz i izvoz valjaoničke robe bakra i bakarnih legura, olovni kablova i ostalih provodnika. (Tabela 6.)

TABELA 6 — DOMAĆA POTROŠNJA, UVOZ I IZVOZ VALJAONIČKE ROBE BAKRA, KABLOVA I PROVODNIKA 1956—1961

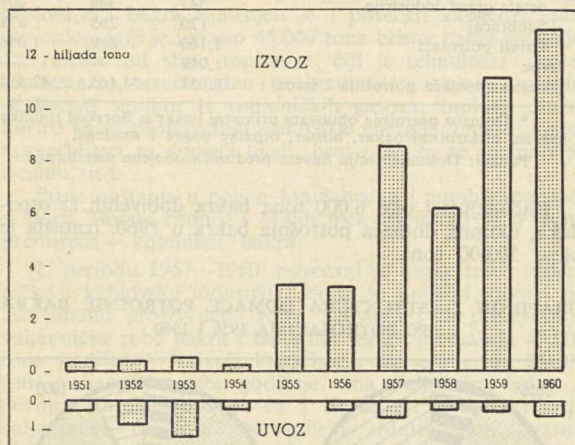
(U metričkim tonama)						
	1956	1957	1958	1959	1960	1961 (do 30. IX)
Valjaonička roba						
1. Proizvodnja	23.101	28.437	32.122	32.731	34.115	25.470
2. Uvoz	228	639	184	185	501	460
3. Proizvodnja + uvoz (1+2)	23.329	29.076	32.306	32.916	34.616	25.930
4. Izvoz	3.238	8.657	6.022	11.140	12.807	10.362
5. Domaća potrošnja (3-4)	20.091	20.419	26.284	21.776	21.809	15.568
Kablovi i provodnici						
1. Proizvodnja	13.237	27.506	33.430	45.961	56.537	41.040
2. Uvoz	1.882	1.834	2.417	1.100	2.422	1.443
3. Proizvodnja + uvoz (1+2)	15.119	29.340	35.847	47.071	58.959	42.483
4. Izvoz	5.881	21.451	21.894	25.711	30.628	23.470
5. Domaća potrošnja (3-4)	9.238	7.889	13.953	21.254	28.331	19.013

Podaci: Za potrošnju dokumentacija Saveta preduzeća obojene metalurgije; za izvoz i uvoz Statistika spoljne trgovine.

Od 1958. domaća potrošnja valjaoničke robe je na približno istom nivou, dok je izvoz znatno povećan. Porastu izvoza doprinele su i administrativne mere koje su ograničavale domaću potrošnju bakra.

Domaća potrošnja olovnih kablova i ostalih izolovanih elektroprovodnika je naglo porasla, uz istovremeni znatan porast izvoza.

GRAFIKON 3—IZVOZ I UVOZ VALJAONIČKE ROBE
BAKRA 1951—1960

Uporedni pregled *uvoza i izvoza* bakra i valjaoničke robe bakra i bakarnih legura pokazuje da se bakar iz godine u godinu sve više uvozi, a valjaonička roba i bakarne legure, olovni kablovi i ostali provodnici sve više izvoze. (Tabela 7.)

TABELA 7 — UPOREDNI PREGLED IZVOZA I UVOZA BAKRA,
VALJAONIČKE ROBE BAKRA I KABLOVA
1956—1961

(U metričkim tonama)

Godina	Bakar		Valjaonička roba bakra i bakarnih legura		Olovni kablovi i ostali provod- nici	
	izvoz	uvoz*	izvoz	uvoz	izvoz	uvoz
1956	1.069	13	3.238	228	5.881	1.882
1957	200	6.261	8.657	639	21.451	1.834
1958	—	6.378	6.022	184	21.894	2.417
1959	—	2.229	11.140	188	25.711	1.110
1960	—	13.231	12.807	501	30.628	2.422
1961 (do 30. IX)	—	11.640	10.360	460	23.470	1.443

* Uvoz elektrolitnog bakra, blister bakra, otpadaka bakra i bakarnih legura.

Podaci: Statistika spoljne trgovine.

Povećanje izvoza proizvoda valjaoničke robe bakra i kablova postignuto je proizvodnjom sve šireg asortimana i proširenjem spoljnih tržišta. U 1959. od ukupnog izvoza valjaoničke robe bakra i bakarnih legura izvoženo je u SSSR 61%, u SAD 18% i u ostale zemlje 21%, a 1960. u SSSR 50%, u SAD 13% i u ostale zemlje (Mađarska, Indonezija, Iran, Indija, Izrael, UAR, Liban, i dr.) 37%.

Olovni kablovi i ostali provodnici izvoze se pretežno u SSSR i istočnoevropske zemlje. U 1959. izvezeno je ove robe u SSSR 62%, u istočnoevropske zemlje 18%, u UAR 16%, a u sve ostale zemlje 4%, dok je u 1960. u SSSR izvezeno 60%, u istočnoevropske zemlje (Bugarska, Rumunija, Poljska, Nemačka Demokratska Republika, Čehoslovačka i Mađarska) 19%, u UAR 8%, a u sve ostale zemlje 13%.

Vrednost izvoza valjaoničke robe bakra i bakarnih legura, olovnih kablova i ostalih provodnika, dostigla je u 1959. godini 7.269 miliona (po kursu 1\$ = 300 din.), a u 1960. godini 8.967 miliona dinara. Izvoz ovih proizvoda učestvuje u ukupnom izvozu Jugoslavije sa preko 5% (1960. godine 5,3%).

Narednih godina se, i pored povećanja domaće potrošnje, u spoljnoj razmeni očekuje još pozitivniji bilans.

CENE

U periodu 1957—1960. domaće cene bakra su ostale nepromenjene. Cena elektrolitnog bakra je bila administrativno utvrđena na 590.000 dinara po toni. U ceni je bio sadržan i porez na promet od 34%. U prvom polugodu 1961. cena elektrolitnog bakra smanjena je na 500.000 dinara po toni, ukinut je porez na promet i uveden »rudnički doprinos«.

Uvozne i izvozne cene bakra na tržištu u Njujorku bile su u ovom periodu sledeće:⁸

Godina	1956	1957	1958	1959	1960
Dolara po toni	889	597	531	636	658

DALJI RAZVOJ

Društvenim planom privrednog razvoja od 1961. do 1965. predviđa se dalje povećanje proizvodnje bakra, valjaoničke robe bakra i bakarnih legura, kao i olovnih kablova i ostalih provodnika.

Prva faza izgradnje kombinata Majdanpek—Bor završena je 1961. Iz majdanpečkih bakarnih ruda već se dobijaju prve količine bakra, a u narednim godinama se očekuje proizvodnja od 25.000 tona bakra godišnje. Time će se ukupna proizvodnja bakra popeti na oko 55.000 tona (30.000 Bor i 25.000 Majdanpek).

Veličina rudnih rezervi u Majdanpeku, kao i uspešno završavanje prve faze izgradnje omogućuju da se u drugoj fazi izgradnje kapacitet proizvodnje rude u Majdanpeku udvostruči, odnosno da se dobije još novih 22—25.000 tona bakra. Planom se predviđa da će se u Majdanpeku do 1965. proizvoditi još daljih 10.000 tona bakra iz druge faze, tako da bi ukupna proizvodnja primarnog bakra iznosila oko 65.000 tona (30.000 tona Bor i 35.000 tona Majdanpek). Ova proizvodnja bakra dobila bi se preradom oko 7.700.000 tona rude otkopane u Majdanpeku i Boru.

S obzirom na povećanje proizvodnje bakarnih koncentrata u Majdanpeku, povećaće se i topionički kapaciteti i kapaciteti elektrolize.

Perspektivnim društvenim planom predviđeno je povećanje proizvodnje valjaoničke robe bakra i bakarnih legura od 34.115 tona u 1960. na 50.000 tona u 1965. Dosad izgrađeni kapaciteti valjaoničke industrije, uz izvesnu rekonstrukciju, biće dovoljni za ostvarenje ove proizvodnje, te se u ovom petogodišnjem periodu ne predviđa izgradnja novih kapaciteta.

I pored predviđenog povećanja proizvodnje bakra, računa se da domaća potrošnja neće biti u potpunosti zadovoljena. Zato se i dalje predviđa uvoz bakra, ali u manjim količinama nego u 1960. i 1961.

IZVOR: »Indeks« Saveznog zavoda za statistiku, br. 11/1961; Statistika spoljne trgovine; dokumentacija Saveta preduzeća obojene metalurgije.

Inž. E. K.

⁸ Prema: »Engineering and Mining Journal«, februar 1961.

ZAŠTITA PRAVA INDUSTRIJSKE SVOJINE

Zaštita prava industrijske svojine. Pod zajednički pojam zaštite prava industrijske svojine spadaju: patenti, uzorci, modeli, robni i uslužni žigovi. Ova prava pružaju njihovim nosiocima ovlašćenje da isključivo iskorišćavaju odnosno upotrebljavaju predmet njihove zaštite u proizvodnji odnosno u privrednom prometu saglasno važećem zakonodavstvu.¹

Industrijska svojina podrazumeva se u najširem značenju i odnosi se ne samo na industriju i trgovinu u užem smislu, već i na poljoprivrednu i ekstraktivnu industriju.

Tehnički progres i razvijen privredni promet, uslovljen povećanjem industrijske proizvodnje, nitalagali su regulisanje zakonske zaštite za sve oblike prava industrijske svojine, tako da danas zakonodavstva svih zemalja zaštićuju ova prava, a razvijeni međunarodni odnosi uslovlili su i sklapanje posebnih međunarodnih konvencija, kojima se u međunarodnom okviru regulišu zaštita pojedinih oblika prava industrijske svojine i odnosi nastali iz tih prava.

PATENT

*Pojam patenta.*² Patent je poseban vid zaštite jednog pronalaska. Pravo na patent za određen pronalazak pripada stvarnim autorima, njihovim naslednicima ili drugim njihovim pravnim sledbenicima. Nosioi prava na patent mogu biti fizička i pravna lica.

Pojam pronalaska. Kao pronalazak smatra se svako rešenje određenog tehničkog problema koje je novo i koje se može primeniti u industrijskoj ili kojoj drugoj grani privredne delatnosti.

Pronalazak se ne smatra novim: ako je pre tražene zaštite bio objavljen u zemlji ili inostranstvu i tako opisan da su ga stručnjaci mogli upotrebiti; ako je u zemlji javno upotrebljavan, izlagan ili prikazivan; ako je u zemlji ili inostranstvu za isti pronalazak bio izdat patent ili drugi oblik zaštite.

Pored uslova novosti, pronalazak mora da ispunjava i uslov tehničke izvodljivosti, tj. kao rešenje određenog tehničkog problema mora biti u skladu sa principima tehnike i nauke.

Novost i tehnička izvodljivost pronalaska bitni su uslov za njegovu zaštitu patentom.

Pronalasci isključeni od zaštite patentom. Među pronalaskeske isključene od zaštite patentom spadaju: pronalasci čiji se cilj i upotreba protive zakonu ili moralu; koji predstavljaju naučna pravila i načela; lekovi i materije proizvedeni hemijskim putem i materije koje služe za ljudsku i stočnu hranu, sredstva za uživanje, pića i začini. Međutim, novi potupci za dobivanje lekova i materija proizvedenih hemijskim putem, kao i ostalih materija, mogu biti predmet zaštite patentom.

Individualni, kolektivni i zavodski pronalasci. Individualnim pronalaskom smatra se pronalazak čiji je autor određeno fizičko lice.

Kolektivnim pronalaskom smatra se pronalazak koji je rezultat zajedničkog rada više određenih fizičkih lica kao koautora.

Zavodskim pronalaskom smatra se pronalazak koji je rezultat zajedničkog rada, iskustva i prakse u jednoj organizaciji, tako da nije moguće utvrditi određeno lice ili

lica kao autore pronalaska. U ovom slučaju pravo na zaštitu pripada uvek organizaciji u kojoj je takav pronalazak ponikao.

Lica koja su autoru pronalaska ukazivala tehničku pomoć, ne smatraju se autorima pronalaska i ne mogu isticati nikakva prava na pronalazak.

Moralno pravo autora. Stvarni autor jednog pronalaska ima pravo da uvek kao takav bude označen na pronalasku, bez obzira ko se pojavljuje kao nosilac patenta kojim je taj pronalazak zaštićen.

Pronalasci lica u radnom odnosu. Za pronalaskeske čiji su autori lica u radnom odnosu važe u pogledu opštih uslova za njihovu zaštitu isti principi kao i za sve druge pronalaskeske. Međutim, prava i obaveze autora pronalaska koji je u radnom odnosu i organizacije u kojoj je takav pronalazak nastao, kao i prava i obaveze u pogledu iskorišćavanja takvog pronalaska, posebno se regulišu, i to u prvom redu ugovorom između autora i organizacije.

Kao pronalazak nastao u radnom odnosu smatra se pronalazak koji je ostvaren za vreme radnog odnosa i u neposrednoj vezi sa radom i zadatkom na određenom radnom mestu. Isti princip primenjuje se i u slučaju kad je pronalazak ostvaren u roku od šest meseci po isteku radnog odnosa. Smatra se, takođe, da je pronalazak nastao u radnom odnosu ako je, bez obzira na to gde i kada, ostvaren po nalogu ili sredstvima određene organizacije.

Ako između autora pronalaska i organizacije u kojoj je pronalazak nastao nije zaključen ugovor, ili ugovorom nije drukčije određeno, pravo na sticanje patenta za takav pronalazak pripada organizaciji, a autoru tek ako organizacija to svoje pravo neće da koristi.

Pitanje prava na zaštitu pronalaska u inostranstvu, ako je ovaj nastao u radnom odnosu, reguliše se ugovorom između autora i organizacije.

Organizacija koja dobije patent za pronalazak nastao u radnom odnosu, uvek je dužna da autoru plati pravičnu naknadu, bez obzira na to da li pronalazak iskorišćava ili ne. Visina naknade određuje se sporazumno, a u slučaju spora odlučuje sud.

Dopunski patent. Ako se jedan pronalazak koji je već zaštićen patentom (osnovni patent) kasnije dopuni ili usavrši, nosilac prava osnovnog patenta može tražiti dopunski patent za dopunu ili usavršenje. Uz jedan osnovni patent može se steći zaštita više dopunskih patenata, u zavisnosti od sukcesivno postignutih poboljšanja pronalaska ranije zaštićenog osnovnim patentom.

Trajanje prava patenta. U Jugoslaviji pravo patenta traje 15 godina, računajući od dana objave patenta u službenom biltenu Uprave za patente. Dopunski patent traje sve dok traje i osnovni patent.

Prenos prava patenta. Nosilac patenta može, ugovorom ili po drugom pravnom osnovu, svoja imovinska prava, u celini ili delimično, preneti na druga lica. Ugovor o prenosu ovih prava punovažan je samo ako je sastavljen u pismenom obliku.

Prava nosioca patenta prelaze na njegove naslednike saglasno odredbama Zakona o nasleđivanju.

Iskorišćavanje pronalaska. Pravo na iskorišćavanje zaštićenog pronalaska pripada nosiocu patenta, odnosno licima kojima on to pravo ustupi. Međutim, patent ne razrešava njegovog nosioca od ispunjavanja obaveza predviđenih u određenim propisima koji regulišu pravo na proizvodnju i stavljanje proizvoda u privredni promet.

Pod iskorišćavanjem pronalaska podrazumeva se primena pronalaska u proizvodnji i puštanje u promet predmeta izrađenih prema zaštićenom pronalasku, kao i svaka druga upotreba pronalaska u privredne svrhe.

Licenca. Pod licencom se podrazumeva ustupanje, u celini ili delimično, prava iskorišćavanja pronalaska zaštićenog patentom. S obzirom na osnov po kome nastaje, licenca može biti dobrovoljna, tj. ugovorna i prinudna.

¹ Pod isti pojam spadaju još i trgovačko ime, oznake i imena pokretnosti i suzbijanje neloyalne utakmice.

² Zakon o patentima i tehničkim unapređenjima od 31. oktobra 1960 »Službeni list FNRJ«, br. 44/60.

Dobrovoljnom tj. ugovornom licencom smatra se licenca kojom nosilac patenta ugovorom ustupa drugom licu pravo iskorišćavanja svoga patentom zaštićenog pronalaska. Ugovor o licenci, koji je punovažan samo ako je sastavljen u pismenom obliku, treba, po pravilu, da sadrži: određivanje i visinu naknade, vreme trajanja licence, njen obim i naznačenje vrste licence.

Dobrovoljna licenca se dalje deli na prostu, tj. ograničenu, i isključivu licencu.

Prosta tj. ograničena licenca ne sprečava nosioca patenta da i sam, pored drugih lica kojima je ustupio licencu, iskorišćava isti pronalazak. Ovakva licenca ne pruža nosiocu licence pravo da drugim licima može ustupiti podlicencu.

Isključiva licenca obezbeđuje nosiocu licence isključivo pravo iskorišćavanja zaštićenog pronalaska. Nosilac prava po isključivoj licenci ovlašćen je da sam preduzima mere za suzbijanje povreda i zloupotreba zaštićenog pronalaska, kao i da drugim licima ustupa podlicencu.

Prinudnom licencom, koju uvek dodeljuje nadležni sud, daje se drugom licu, koje dokaže opravdan interes i podobnost za to, pravo iskorišćavanja zaštićenog pronalaska. Uslovi za davanje prinudne licence stiču se ako nosilac patenta, u roku od tri godine od dana upisa patenta u registar zaštićenog patenta, sam ili preko drugih, ne otpočne da iskorišćava svoj zaštićeni pronalazak. Prinudna licenca može se dati i u slučaju kad se jedan pronalazak, u celini ili delimično, ne može iskorišćavati bez upotrebe nekog pronalaska koji je ranije zaštićen patentom, a docniji pronalazak je od naročitog značaja za privredu i služi istoj svrsi.

Prinudna licenca ne može biti isključiva. U slučaju dodeljivanja prinudne licence, nosiocu patenta pripada pravo na pravičnu naknadu.

Pronalazak zaštićen patentom čiji je nosilac određena organizacija, mogu iskorišćavati i druge organizacije: ako se takav pronalazak ne iskorišćava, ili se ne iskorišćava u dovoljnoj meri; ako je za privredu od naročitog značaja da njegovo iskorišćavanje vrši određena organizacija; ako jedna organizacija ne može, delimično ili u potpunosti, da iskorišćava svoj pronalazak bez iskorišćavanja tuđeg ranije zaštićenog pronalaska. O iskorišćavanju pronalaska po navedenim osnovima, organizacije međusobno zaključuju ugovor.

Jamstva davaoca licence. Davalac licence, po pravilu, garantuje kupcu određene uslove: tehničku izvodljivost i vrednost pronalaska, postojanje patenta i pružanje pravne pomoći u slučaju povreda zaštićenog pronalaska. Davalac licence odgovoran je kupcu za naknadu štete u zavisnosti od uzroka, a naročito ako je davalac odnosno nosilac patenta propustio da patent održava u važnosti za vreme dok traje ugovorni odnos.

Jamstva kupca licence. Kupac garantuje prodavcu odnosno davaocu licence isplatu ugovorene naknade, koja se može ugovoriti u paušalnom iznosu, po komadu, u procentu od vrednosti, itd.

Pravo iz ranije upotrebe pronalaska. Lice koje je jedan određeni pronalazak iskorišćavalo ili pripremio sve što je potrebno za njegovo iskorišćavanje, a to iskorišćavanje nije bilo javno, zadržava pravo daljeg iskorišćavanja tog pronalaska i u slučaju ako bi drugo lice kasnije takav pronalazak zaštitilo. Kasnija zaštita pretpostavlja da je drugo lice do pronalaska došlo samostalno i nezavisno. Lice koje je ranije otpočelo da iskorišćava određeni pronalazak, ne stoji u obavezi da kasnijem nosiocu patenta plaća bilo kakvu naknadu.

Pravo koje potiče od ranijeg iskorišćavanja može se preneti na drugoga samo zajedno sa organizacijom u kojoj je taj pronalazak ranije iskorišćavan, odnosno u kojoj je za njegovo iskorišćavanje bilo sve pripremljeno.

Oduzimanje patenta. Ako se davanjem prinudne licence ne može postići dovoljno iskorišćavanje pronalaska sa stanovišta opštih privrednih interesa, patent se može oduzeti i pronalazak predati slobodnoj javnoj upotrebi.

Eksproprijacija patenta. Ako opšti interes zahteva, patent se može eksproprijirati. Postojanje opšteg interesa u ovom slučaju utvrđuje Veće proizvođača Savezne narodne skupštine.

Poverljivi pronalasci. Pronalasci jugoslovenskih građana koji se odnose na narodnu odbranu, smatraju se poverljivim. Izdavanje patenata za poverljive pronalasci u nadležnosti je Državnog sekretarijata za poslove narodne odbrane.

Za pronalasci proglašene poverljivim autoru odnosno nosiocu patenta pripada pravo na pravičnu naknadu, bez obzira da li se takav pronalazak iskorišćava ili ne.

UZORAK I MODEL

*Pojam uzorka i modela.*³ Uzorak je poseban oblik prava kojim se štiti određena slika ili crtež, odnosno njihova kombinacija, koji mogu da posluže za ugled i da se prenesu na kakav industrijski ili zanatski proizvod.

Model je oblik prava kojim se štiti određeno plastično telo koje predstavlja kakav industrijski ili zanatski proizvod ili koje se na njemu može primeniti.

Slika, crtež, odnosno njihova kombinacija, i plastično telo mogu biti predmet prava uzorka odnosno modela samo ako su u trenutku traženja zaštite novi, a kao novi smatraće se ako se po svojim spoljnim obeležjima bitno razlikuju od već poznatih ili onih koji su ranije zaštićeni uzorkom ili modelom.

Predmet prava uzorka odnosno modela ne smatra se novim: ako je pre tražene zaštite bio objavljen u zemlji ili inostranstvu i tako opisan da su ga stručnjaci mogli upotrebiti; ako je u zemlji javno upotrebljavan, izlagan ili prikazivan; ako je ranije bio zaštićen uzorkom ili modelom od kojeg se bitno ne razlikuje.

Uzorak i model isključeni od zaštite. Od zaštite putem uzorka odnosno modela isključeni su: slike, crteži, odnosno njihova kombinacija, i plastična tela, koji su protivni zakonu ili moralu; koji predstavljaju državni ili drugi javni grb, zastavu ili amblem i njihovo heraldičko podražavanje, osim ako lice koje traži priznanje prava na uzorak ili model podnese dozvolu o pravu na upotrebu grba, zastave ili amblema izdatu od nadležnog organa.

Moralno pravo autora. Stvarni autor predmeta zaštićenog uzorkom odnosno modelom ima pravo da uvek bude označen kao takav, bez obzira na to ko se pojavljuje kao nosilac prava uzorka odnosno modela.

Trajanje prava uzorka i modela. Pravo uzorka odnosno modela traje najviše 10 godina. Početak ovog trajanja računa se od dana upisa ovih prava u registar zaštićenih uzoraka odnosno modela.

Prenos prava uzorka i modela. Nosilac uzorka, odnosno, modela može, ugovorom ili po drugom pravnom osnovu, svoja imovinska prava, u celini ili delimično preneti na druga lica. Ugovor o prenosu ovih prava punovažan je samo ako je sastavljen u pismenom obliku.

Prava nosilaca uzorka ili modela prelaze na njihove naslednike saglasno odredbama Zakona o nasledivanju.

Iskorišćavanje uzorka i modela. Pravo iskorišćavanja predmeta zaštićenog uzorkom ili modelom pripada njegovom nosiocu ili licu na koje on to svoje pravo prenese ili mu to pravo bude dodeljeno po osnovu prinudne licence ili eksproprijacije.

Iskorišćavanje uzorka ili modela vrši se u skladu sa zakonskim propisima kojima se reguliše pravo na proizvodnju i stavljanje proizvoda u privredni promet.

³ Zakon o uzorcima i modelima usvojila je Savezna narodna skupština 4. novembra 1961, »Službeni list FNRJ«, br. 45/61.

ROBNI I USLUŽNI ŽIGOVI⁴

Pojam robnog žiga. Kao robni žig smatra se svaki znak upotrebljen ili namenjen upotrebi u privrednom prometu, radi razlikovanja robe određene privredne organizacije od robe iste ili slične vrste druge organizacije, zaštićen po važećim zakonskim propisima.

Pojam uslužnog žiga. Kao uslužni žig smatra se svaki znak upotrebljen ili namenjen upotrebi u privrednom prometu, radi razlikovanja uslužnih delatnosti jedne organizacije od istih ili sličnih uslužnih delatnosti druge organizacije zaštićen po važećim zakonskim propisima.

Predmet zaštite žiga. Kao robni ili uslužni žig može se zaštititi svaki znak podoban za razlikovanje proizvoda odnosno uslužnih delatnosti u privrednom prometu, kao što su: slike, izrazi, vinjete, natpisi, šifre, kombinacije ovih znakova, i sl.

Novost i originalnost žiga. Znak namenjen da posluži kao predmet žiga ne mora da predstavlja originalnu kreaciju. Njegov je izbor slobodan.

Znaci isključeni od zaštite. Kao žig se ne može zaštititi znak: koji nije dovoljno podoban da posluži kao obeležje za razlikovanje proizvoda odnosno uslužnih delatnosti u prometu; koji predstavlja državni ili javni grb ili drugi javni amblem; koji isključivo označava vrstu proizvoda — generična oznaka; koji predstavlja namenu proizvoda odnosno uslužnih delatnosti, vreme i način proizvodnje, kvalitet, cenu, količinu, težinu, ime mesta i geografsko poreklo proizvoda; koji je uobičajen za označavanje određene vrste proizvoda odnosno uslužnih delatnosti; koji sadrži natpise ili podatke pogodne da stvore zabunu u privrednom prometu, a naročito da dovedu u zabludu potrošače u pogledu porekla i osobina proizvoda; koji je protivan zakonu ili moralu; koji predstavlja zvanične oznake i punceve za kontrolu i garanciju ili naziv i znak Crvenog krsta; i koji je istovetan sa ranije zaštićenim žigom drugog lica za istu ili sličnu vrstu proizvoda odnosno uslužnih delatnosti.

Obavezna upotreba žiga. Upotreba zaštićenog žiga nije obavezna. Međutim, organ nadležan za poslove robnog prometa može za određene proizvode propisati obaveznu upotrebu žiga.

Sadržina prava na žig. Nosilac prava na žig ima isključivo pravo da žig upotrebljava na proizvodima za koje je žig zaštićen.

Trajanje prava na žig vremenski nije ograničeno.

Kolektivni žig. Državne, zadružne i druge privredne organizacije čiji su ciljevi čuvanje, unapređivanje i zaštita privrednih interesa njihovih članova, odnosno čiji su članovi međusobno povezani zajedničkim poslovnim interesima, mogu određeni znak zaštititi kao kolektivni žig, s tim da pravo upotrebe takvog žiga pripada svim članovima takve organizacije.

Uslovi upotrebe jednog kolektivnog žiga moraju biti regulisani posebnim pravilima o kolektivnom žigu.

Kolektivni žig ne može biti predmet prenosa na druga lica odnosno organizacije.

Prenos prava na žig. Pravo na žig može se preneti na druga lica odnosno organizacije samo zajedno sa organizacijom odnosno delom organizacije iz koje potiču proizvodi za koje je žig zaštićen, ili sa prenosom zanatske radnje.

Licenca. Nosilac prava na žig može drugoj organizaciji ugovorom ustupiti pravo upotrebe svog zaštićenog žiga. Ugovor o licenci na žig punovažan je samo ako je sastavljen u pismenom obliku.

⁴ Zakon o robnim i uslužnim žigovima usvojila je Savezna narodna skupština 4. novembra 1961, »Službeni list FNRJ«, br. 45/61.

ZAŠTITA PRONALAZAKA, UZORAKA, MODELA I ŽIGOVA U INOSTRANSTVU

Jugoslovenski građani i organizacije mogu svoje pronalazke, uzorke, modele i žigove zaštititi u ostalim zemljama samo posle prethodnog traženja ove zaštite u našoj zemlji. Zaštita prava na pronalazak, uzorak, model i žig u inostranstvu, nije uslovljena i prethodnim definitivnim davanjem zaštite u zemlji. Pojedini oblici prava industrijske svojine odobreni u pojedinim zemljama, nezavisni su od prava priznatog u drugim zemljama.

POSTUPAK ZA STICANJE PATENTA, UZORKA, MODELA I ŽIGA I PRAVO PRVENSTVA

Za sticanje patenta, prava na uzorak, model i žig potrebno je podneti pismenu prijavu Upravi za patente kao nadležnom organu. Za svaki od ovih oblika prava mora se podneti posebna prijava sa nužnim podacima: ime odnosno firma podnosioca prijave, zanimanje, prebivalište odnosno sedište i predmet zaštite.

Uz prijavu patenta obavezno se podnosi opis pronalaska, kao i nacrt pronalaska ako to zahteva priroda pronalaska.

Uz prijavu modela ili uzorka podnosi se opis, slika ili crtež, odnosno slika samog plastičnog tela čija se zaštita traži.

U prijavi žiga mora se istaći vrsta preduzeća ili radnje prema predmetu poslovanja, vrsta proizvoda za koju se traži zaštita žiga, kao i boja — ako se zaštita traži u boji. Uz prijavu obavezno se podnosi i primerak znaka čija se zaštita žigom traži, a uz prijavu kolektivnog žiga podnosi se i pravilnik o kolektivnom žigu.

Od dana podnošenja prijave patenta, uzorka, modela ili žiga prijavilac uživa pravo prvenstva prema svakom licu koje isti pronalazak, uzorak, model ili žig docnije prijavi.

Lica koja izlože kakav pronalazak na izložbi (sajmu) međunarodnog karaktera u Jugoslaviji ili u kojoj od zemalja Međunarodne unije za zaštitu industrijske svojine, odnosno koja izlože kakav uzorak ili model ili izlože proizvode sa određenim znakom, mogu u roku od tri meseca po zatvaranju izložbe tražiti zaštitu s pravom prvenstva od dana izlaganja na odnosnoj izložbi (sajmu).

Kretanje prijava patenata, uzoraka, modela i žigova u periodu 1945—1960. bilo je uslovljeno tehničkim i privrednim napretkom i razvojem pojedinih grana tehnike i privrede.⁵ (Tabela 1.)

TABELA 1 — PRIJAVLJENI PATENTI, UZORCI I ŽIGOVI
1945—1960

Godina	Patenti	Uzorci i modeli	Domaći žigovi	Međunarodni žigovi
1945	95	9	31	3.682
1946	367	30	304	4.560
1947	369	6	335	4.616
1948	268	—	259	5.981
1949	218	—	263	4.801
1950	159	3	214	6.309
1951	265	10	139	7.569
1952	366	13	236	7.552
1953	613	76	388	7.572
1954	961	65	415	8.069
1955	1.431	92	289	7.955
1956	1.396	91	301	7.909
1957	1.522	105	415	8.530
1958	1.660	118	292	9.872
1959	1.728	123	355	11.295
1960	1.801	71	331	11.661

Podaci: Dokumentacija Uprave za patente.

⁵ Pošto veliki broj pronalazaka po svojoj prirodi zaseca u više grana tehnike, a predmeti zaštite uzorkom ili modelom u više proizvodnih grana, dok se robnim žigovima može obuhvatiti zaštita neograničenog broja proizvoda koji se određenim žigom obeležavaju u privrednom prometu, kretanje broja prijave za pojedine kategorije prava predstavlja relativno tačan prikaz.

Kretanje broja prijava pronalazaka, odnosno njihov porast iz godine u godinu, ukazuje na sve intenzivniji stvaralački rad na polju tehničkog razvoja. Novi pronalasci i njihova primena doprinose tehničkom razvoju i podizanju produktivnosti rada i proizvodnje uopšte.

TAKSE

U postupku za sticanje prava na patent, uzorak, model i žig, kao i za održavanje ovih prava u važnosti, plaćaju se takse propisane važećim zakonskim propisima. Neplaćanje ovih taksa na način i u rokovima određenim važećim propisima, povlači gubitak odnosnih prava.⁶

SPOROVI

Za sve vreme trajanja patenta, *patent se može poništiti*, delimično ili potpuno, ako pronalazak zaštićen patentom u vreme prijave nije bio nov, ako se pronalazak prema opisu ne može primeniti i ako pronalazak s obzirom na svoj karakter nije mogao biti predmet zaštite patentom. Tužbu za poništaj po navedenim osnovima može podneti svako lice, a o poništaju patenta po istim osnovima rešava Uprava za patente.

Patent izdat na ime lica koje nije autor pronalaska, njegov naslednik ili drugi pravni sledbenik, mogu opozvati stvarni autor, njegov naslednik ili drugi pravni sledbenik. O sporu za opozivanje rešava u prvom stepenu nadležni viši privredni sud. Isti sud rešava u prvom stepenu i o davanju prinudne licence.

Za sve vreme trajanja prava, *uzorak i model se mogu poništiti* ako u vreme prijave za priznanje prava na uzorak odnosno model predmet uzorka odnosno modela nije ispunjavao uslove za zaštitu, ako nije bio nov, ako je protivan zakonu ili moralu i ako sadrži državni ili javni grb, zastavu ili drugi amblem, a nosilac prava nema za njihovu upotrebu potrebno odobrenje.

Uzorak odnosno model čiji nosilac nije autor ili njegov pravni sledbenik može se opozvati po tužbi stvarnog autora ili njegovih pravnih sledbenika.

O poništaju i opozivanju prava na uzorak i model rešava u prvom stepenu nadležni viši privredni sud.

Robni odnosno uslužni žig može se poništiti ako znak koji je predmet zaštićenog žiga nije prema propisanim uslovima mogao biti zaštićen kao žig.

Žig se može opozvati u korist organizacije koja dokaže da istovetan odnosno bitno sličan znak upotrebljava u privrednom prometu još pre zaštite žiga čije se opozivanje traži.

O poništaju i opozivanju prava na žig rešava u prvom stepenu nadležni viši privredni sud.

UPRAVA ZA PATENTE

Za rešavanje o prijavama za priznanje prava na patent uzorak, model, robni i uslužni žig, kao i o drugim upravnim stvarima u vezi sa zaštitom ovih prava, nadležna je Uprava za patente, kao organ savezne državne uprave.⁷

Protiv rešenja Uprave za patente nije dopuštena žalba, ali se može voditi upravni spor.

UDRUŽENJE JUGOSLOVENSKIH PRONALAZAČA

Udruženje jugoslovenskih pronalazača osnovano je 1956, sa zadatkom da kao društvena organizacija potpomogne razvitak pronalazačke i novatorske delatnosti i pruža svoju saradnju pronalazačima i autorima tehničkih unapređenja, kao i proizvodnim preduzećima, u cilju što bržeg razvoja i unapređenja pronalazačke delatnosti i što potpunijeg i masovnijeg iskorišćavanja korisnih pronalazaka.

⁶ Zakon o administrativnim taksama i Zakon o izmenama i dopunama Zakona o administrativnim taksama, »Službeni list FNRJ«, br. 28/59 i 23/61.

⁷ Uredba o organizaciji i radu Uprave za patente, »Službeni list FNRJ«, br. 21/53.

U narodnim republikama osnovana su republička udruženja pronalazača i novatora, koja delaju u duhu jedinstvenog Statuta Udruženja jugoslovenskih pronalazača.

ČLANSTVO U MEĐUNARODNIM UNIJAMA

Jugoslavija je član *Međunarodne unije za zaštitu industrijske svojine (Pariska unija)*, obrazovane Konvencijom za zaštitu industrijske svojine 1883. u Parizu, revidiranom 1900. u Brislu, 1911. u Vašingtonu, 1925. u Hagu, 1934. u Londonu i 1958. u Lisabonu. Jugoslavija je vezana tekstovima ove Konvencije usvojenim 1925. u Hagu, pošto londonski i lisabonski tekstovi još nisu ratifikovani.⁸

Osnovna načela ove Konvencije su: načelo nacionalnog tretmana, po kome pripadnici zemalja članica ove Unije uživaju u Jugoslaviji ista prava kao i građani Jugoslavije, i obratno; načelo asimilacije, po kome su sa pripadnicima zemalja članica Unije izjednačeni i pripadnici zemalja koje nisu članovi Unije, ali imaju svoje prebivalište ili efektivno industrijsko ili trgovinsko preduzeće na teritoriji neke zemlje članice Unije; pravo prvenstva, po kome pripadnici zemalja članica Unije uživaju u ostalim zemljama članicama Unije pravo prvenstva prijave u zemlji porekla, ako to pravo zatraže u ostalim zemljama Unije u roku od 12 meseci — ako je u pitanju patent, odnosno u roku od 6 meseci — ako je u pitanju uzorak, model ili žig; načelo po kome su autorima pronalazaka zagarantovana njihova moralna prava.

Na dan 1. januara 1961. u Uniji su bile učlanjene sledeće zemlje: Australija, Austrija, Belgija, Brazil, Bugarska, Cejlon, Čehoslovačka, Danska, Dominikanska Republika, Finska, Francuska, Grčka, Haiti, Holandija, Indonezija, Iran, Irska, Italija, Izrael, Japan, Jugoslavija, Južnoafrička Unija, Kanada, Kuba, Liban, Lihtenštajn, Luksemburg, Madarska, Maroko, Meksiko, Monako, SR Nemačka, Norveška, Novi Zeland, Poljska, Portugalija, Rodezija i Njasa, Rumunija, San Marino, Sjedinjene Američke Države, Španija, Švajcarska, Švedska, Tunis, Turska, Ujedinjena Arapska Republika, Vatikan, Velika Britanija i Vijetnam.

Jugoslavija je takođe član *Međunarodne unije za registrovanje fabričkih i trgovačkih žigova* (Madridska unija), obrazovane Aranžmanom od 1891. u Madridu, revidiranim 1900. u Brislu, 1911. u Vašingtonu, 1925. u Hagu, 1934. u Londonu, i 1957. u Nici. Jugoslavija je vezana tekstovima ovog Aranžmana usvojenim u Hagu 1925, pošto londonski i nicanski tekstovi još nisu ratifikovani.⁹

Prema ovom Aranžmanu, pripadnici zemalja članica ove Unije mogu svoje žigove štiti u ostalim zemljama preko Međunarodnog biroa za zaštitu industrijske svojine u Ženevi, kome se zahtev za zaštitu fabričkih i trgovačkih žigova u svim zemljama ove Unije upućuje preko nadležnog organa zemlje porekla.

Na dan 1. januara 1961. u Uniji su bile učlanjenje sledeće zemlje: Austrija, Belgija, Francuska, Holandija, Italija, Jugoslavija, Lihtenštajn, Luksemburg, Madarska, Maroko, Monako, SR Nemačka, Portugalija, Rumunija, San Marino, Španija, Švajcarska, Tunis, Ujedinjena Arapska Republika i Vijetnam.

IZVOR: Zakon o patentima i tehničkim unapređenjima, od 31. oktobra 1960, »Službeni list FNRJ«, br. 44/60; Zakon o uzorcima i modelima od 4. XI 1961, »Službeni list FNRJ«, br. 45/61; Zakon o robnim i uslužnim žigovima od 4. XI 1961, »Službeni list FNRJ«, br. 45 61; Zakon o administrativnim taksama, »Službeni list FNRJ«, br. 28, od 15. jula 1959, i Zakon o izmenama i dopunama Zakona o administrativnim taksama, od 10. juna 1961, »Službeni list FNRJ«, br. 23, od 14. juna 1961; Krivični zakonik (čl. 164. i 225a), »Službeni list FNRJ«, br. 30/59; Zakon o privrednim sudovima (čl. 13), »Službeni list FNRJ«, br. 30/54; Uredba o organizaciji i radu Uprave za patente, »Službeni list FNRJ«, br. 21/53; Međunarodna konvencija za zaštitu industrijske svojine (Pariska konvencija), »Službene novine«, br. 223—LXXII, od 26. septembra 1928, i br. 252, od 30. oktobra 1928; Aranžman o međunarodnom registrovanju fabričkih i trgovačkih žigova (Madridski aranžman), »Službene novine«, br. 223—LXXII, od 26. septembra 1928, i br. 252, od 30. oktobra 1928.

A. B.

⁸ Međunarodna konvencija za zaštitu industrijske svojine (Pariska konvencija), »Službene novine«, br. 223—LXXII, od 26. septembra 1928, i br. 252, od 30. oktobra 1928.

⁹ Aranžman o međunarodnom registrovanju fabričkih i trgovačkih žigova (Madridski aranžman), »Službene novine«, br. 223—LXXII od 26. septembra 1928, i br. 252, od 30. oktobra 1928.

STRUČNI ISPITI RADNIKA

Do donošenja Rezolucije Savezne narodne skupštine o obrazovanju stručnih kadrova, juna 1960, u sistemu stručnog obrazovanja kadrova postojala je i mogla se sticati školska sprema i stručna sprema. Školsku spremu priznavale su škole, akademije i fakulteti, a stručnu spremu nadležni organi.

Stručna sprema saštojala se, po pravilu, od školske spreme, pripravničkog staža i stručnog ispita. Jedan od izuzetaka od ovog pravila, i to uglavnom u odnosu na stručnu spremu radnika, bio je u tome da se sticanjem školske spreme priznavala i stručna sprema. To je slučaj kod stručnih škola za kvalifikovane radnike (na primer stručne škole sa praktičnom obukom). Ovaj izuzetak je činjen stoga, što je u nastavi u stručnim školama zastupljen i praktični rad (stručno praktično obrazovanje), tj. onakav praktični rad koji se za druge vrste stručnih kadrova, koji su stekli školsku spremu, organizuje putem pripravničkog staža, kao i zbog toga što se u ovakvim školama polagao završni ispit za određenu stručnu spremu, što odgovara stručnom ispitu po navršenu pripravničkog staža.

Stručna sprema kvalifikovanog i visokokvalifikovanog radnika, mogla se steći i polaganjem stručnog ispita posle određenog praktičnog rada u privrednoj organizaciji. Ovakvo stečena stručna sprema imala je istu vrednost kao i odgovarajuća stručna sprema stečena u stručnoj školi.

U privredi ima oko 5.000 zanimanja radnika. U stručnim školama za kvalifikovane radnike organizovano je stručno obrazovanje samo za oko 400 zanimanja. U ostalim zanimanjima radnici su se stručno osposobljavali na praktičnom radu u privrednoj organizaciji i u posebnim vrstama ustanova za stručno osposobljavanje radnika (centri za stručno obrazovanje radnika, i dr.). Na osnovu Opšteg uputstva o sticanju stručne spreme radnika na praktičnom radu¹ za radnike koji su se osposobili na praktičnom radu u privrednoj organizaciji bilo je organizovano sticanje stručne spreme polaganjem ispita u 636 zanimanja.

U zanimanjima u kojima nisu mogli sticati stručnu spremu ni u stručnim školama, ni polaganjem stručnog ispita posle određenog praktičnog rada, radnici su se stručno osposobljavali i sticali stvarnu (faktičku) stručnu spremu za vršenje određenih poslova radom u privrednim organizacijama. Ova faktička stručna osposobljenost nije se, međutim, i formalno priznavala radniku tj. njoj se nije priznavala opštedruštvena vrednost kao što je to bio slučaj sa školskom odnosno stručnom spremom radnika.

Rezolucija Savezne narodne skupštine u osnovnim principima sistema stručnog obrazovanja kadrova, razlikuje jedino stručno obrazovanje od stručne spreme (stručne osposobljenosti), i to i po sadržaju i po tome ko vrši priznavanje. Stručno obrazovanje sačinjavaju stručno-teorijska i praktična znanja, prirodno-naučna, ekonomska i opšta znanja i priznaju ga verifikovane ustanove za stručno obrazovanje (škole, centri, fakulteti, i dr.). Stručna sprema (stručna osposobljenost) za vršenje određenih poslova u privrednoj organizaciji (ustanovi, državnom organu, itd.) u najužem smislu reči, predstavlja skup teorijskih i praktičnih znanja potrebnih za vršenje tačno određenih stručnih poslova. Ovu stručnu spremu, po pravilu, priznaju privredne organizacije (ustanove, organi, itd.) i ona ima vrednost samo za tu privrednu organizaciju. Izuzetak se čini samo za kadrove kao što su vozači, vatrogasci, i dr., za čiju je stvarnu stručnost društvo iz određenih razloga više zainteresovano (bezbednost i urednost saobraćaja, šteta po zajednicu, i sl.).

Stručna sprema radnika sticana do 1961. po odredbama Opšteg uputstva iz 1952, odgovara po sadržaju stručnom

obrazovanju koje priznaju stručne škole za kvalifikovane i visokokvalifikovane radnike i ravna je stručnom obrazovanju kvalifikovanog odnosno visokokvalifikovanog radnika, što je i propisima utvrđeno. Zato se stručni ispiti za kvalifikovane i visokokvalifikovane radnike smatraju ispitima na osnovu kojih radnici stiču društveno priznanje o vrednosti stečenih određenih znanja u svom zanimanju. Pri tome, ovo društveno priznanje ni u čemu ne prejudicira, niti obezbeđuje privrednu organizaciju (ustanovu, organ) na bilo šta kad ona vrši priznanje stručne spreme radnika za određene poslove.

Organizacija polaganja stručnih ispita za kvalifikovane i visokokvalifikovane radnike putem ispitnih komisija obrazovanih (po pravilu) kod narodnih odbora je privremena i trajeće sve dok stručne škole ne budu u mogućnosti da organizuju sticanje stručnog obrazovanja i za one radnike koji se osposobljavaju neposrednim radom u privrednoj organizaciji.

Do Opšteg uputstva iz 1952. stručni ispit za visokokvalifikovanog radnika mogli su polagati radnici koji su položili ispit kvalifikovanog radnika i proveli predviđeno vreme (7 godina) na određenim poslovima, a stručni ispit za kvalifikovanog radnika polukvalifikovani ili nekvalifikovani radnici posle praktičnog rada na osnovnim poslovima određenog zanimanja u trajanju od 2 (polukvalifikovani) odnosno 5 godina (nekvalifikovani).

Prema ovim uslovima u 1960. položilo je stručne ispite za kvalifikovanog radnika 31.609, a za visokokvalifikovanog radnika 10.802 radnika, odnosno ukupno 42.411 radnika,² što pokazuje da se putem pručavanja na praktičnom radu dobija isto toliko i više kvalifikovanih i visokokvalifikovanih radnika koliko i putem učenja u privredi i školovanjem u stručnim školama. (U 1960. završilo je škole za učenike u privredi i položilo ispite za kvalifikovane radnike 20.878 radnika, stručne škole za kvalifikovane radnike sa praktičnom obukom završilo je 12.119 učenika, a škole za visokokvalifikovane radnike 3.761 radnik, odnosno ukupno 36.758 radnika). (Tabela 1.)

TABELA 1 — POLOŽENI ISPITI PO STRUKAMA

Struka	Visokokvalifikovani			Kvalifikovani		
	1958	1959	1960	1958	1959	1960.
Rudarska	234	238	245	1.836	1.852	3.521
Topioničarska	51	33	70	287	240	238
Metalna	3.113	3.471	3.690	3.386	3.670	4.182
Elektrotehnička	568	538	800	673	761	957
Tehnička struka elektrovezve	44	76	70	67	107	185
Kinotehnička	3	57	1	66	46	35
Gradevinska	678	731	937	2.724	3.782	4.516
Brodograditeljska	10	88	97	33	49	54
Grafička	133	174	175	111	141	268
Struka proizvodnje papira	17	6	7	45	71	68
Kožarska	263	297	233	395	271	390
Gumarska	45	9	27	51	111	85
Tekstilna	645	568	349	1.856	1.579	1.939
Prehrambena	275	404	285	761	786	821
Duvanska	126	61	21	802	303	274
Staklarska	24	25	59	164	157	115
Keramička i vatrostalna	2	11	5	105	82	93
Hemijska	52	50	48	486	283	314
Hemijsko-farmaceutsko-biološka	17	4	16	24	32	102
Struka proizvodnje građevinskog materijala	47	54	67	232	301	468
Drvoprerađivačka	761	713	778	1.603	1.555	1.483
Šumarska	19	3	1	627	345	240
Poljoprivredna	169	118	60	1.511	1.852	1.812
Saobraćajna	1.562	2.094	1.388	4.696	4.511	6.322
Ugostiteljska	173	124	171	1.044	1.404	1.550
Berbersko-vlasuljarska	126	134	195	112	80	104
Trgovinska	1.303	2.117	930	4.416	1.790	888
Transportna	—	—	—	393	401	393
Tehničko-sanitarna	30	50	35	265	85	94
Komunalna	20	14	25	17	20	15
Ukrasno-vrtlarska	8	21	17	25	48	52
Lične usluge	—	—	—	9	16	21
Ostalo	4	6	—	7	8	10

¹ »Službeni list FNRJ«, br. 54/52.

² Svi podaci uzeti su iz Statističkih biltena br. 201 i 212.

Približno jednak broj položenih ispita u 1958, 1959. i 1960. u svakoj pojedinoj struci, sem građevinske i saobraćajne, upućuje na zaključak da je dostignuti broj položenih ispita maksimalan. (Tabela 2.)

TABELA 2 — POLOŽENI ISPITI PO REPUBLIKAMA

	Visokokvalifikovani			Kvalifikovani		
	1958	1959	1960	1958	1959	1960
Jugoslavija	11.522	11.389	10.802	28.619	27.735	31.609
Srbija	3.361	4.207	3.831	11.191	11.688	13.115
Hrvatska	3.358	3.041	3.105	6.779	6.158	6.515
Slovenija	1.802	2.174	1.735	3.225	2.296	2.547
Bosna i Hercegovina	1.087	1.241	1.317	3.623	4.419	5.635
Makedonija	831	694	755	3.108	2.731	3.218
Crna Gora	83	32	59	693	543	579

Relativno veliki broj položenih ispita za visokokvalifikovane radnike, u odnosu na broj položenih ispita za kvalifikovane radnike u Sloveniji, može se donekle uzeti kao pokazatelj potreba i potražnje za visokokvalifikovanim radnicima.

Radnici se najviše odlučuju za podizanje svoje stručnosti između 25 i 40 godina života, što je i razumljivo. Relativno mali broj radnika se, međutim, pojavljuje na stručnim ispitima između svoje 18. i 25. godine. Razlog ovoj pojavi su, na prvom mestu, uslovi pod kojima se mogao polagati stručni ispit (3, odnosno 5 i 7 godina praktičnog rada), kao i činjenica da se u tom razdoblju omladina stručno obrazuje u školama za omladinu odnosno priučavanjem na praktičnom radu. (Tabela 3.)

Broj položenih stručnih ispita radnika u 1960. je nešto veći nego u 1958. i 1959, što je odraz sadašnjeg razvoja privrede i njenih zahteva u stručnim kadrovima. Međutim, broj položenih stručnih ispita ubuduće će verovatno biti manji, s obzirom da se Rezolucijom o obrazovanju stručnih kadrova vrše radikalne i kvalitetne promene u sistemu stručnog obrazovanja kadrova. Princip da stručnu osposoblje-

TABELA 3 — POLOŽENI ISPITI PO GODINAMA STAROSTI

Godine starosti	Visokokvalifikovani			Kvalifikovani*		
	1958	1959	1960	1958	1959	1960
Do 20 godina	222	73	39	1.042	1.584	2.045
21—25 „	834	1.105	1.158	5.303	4.634	5.978
26—30 „	3.412	3.857	4.416	9.145	8.163	10.143
31—35 „	2.388	2.620	2.263	5.743	5.538	6.847
36—40 „	1.480	1.570	1.236	3.149	2.863	3.290
41—45 „	696	718	527	1.402	1.282	1.135
46—50 „	685	705	542	1.581	1.242	1.028
51—55 „	493	449	388	1.016	714	623
56—60 „	223	194	145	548	430	296
61 i više godina	60	35	41	178	97	122
Nepoznato	29	63	49	112	188	102

* Bez učenika i privredi.

nost za vršenje određenih poslova (stručnu spremu) utvrđuju (priznaju) privredne organizacije i izmenjeni uslovi za polaganje stručnih ispita umanjuje interes radnika za stručnim osposobljavanjem ovim putem. Od marta 1961. polaganje stručnog ispita za stepene stručnog obrazovanja kvalifikovanog odnosno visokokvalifikovanog radnika može se odobriti samo radniku kome je privredna organizacija već priznala stručnu osposobljenost za kvalifikovanog odnosno visokokvalifikovanog radnika na određenim vrstama poslova, kao i da te i takve poslove obavlja u privrednoj organizaciji.³ U 1961, međutim, privredne organizacije, s malim izuzecima, nisu vršile priznavanje stručne osposobljenosti radnika. Uzimajući to kao pojavu privremenog, prelaznog karaktera, može se očekivati da će broj položenih ispita u sledećim godinama ponovo rasti.

D. R.

³ Pored toga, za veći broj zanimanja, i to ona u kojima se radnici stručno obrazuju u ustanovama za stručno obrazovanje (škole i druge ustanove za stručno obrazovanje), polaganje stručnih ispita ubuduće će organizovati škole i druge ustanove za stručno obrazovanje, koje mogu priznati stepene stručnog obrazovanja kvalifikovanog i visokokvalifikovanog radnika.

RADNIČKO SVEUČILIŠTE »MOŠA PIJADE« U ZAGREBU

Radničko sveučilište »Moša Pijade« u Zagrebu osnovano je 1953. Sveučilište se od osnivanja rukovodilo težnjom da se što čvršće poveže s privrednim i društvenim organizacijama, kako bi što uspešnije zadovoljilo sve veće potrebe za obrazovanjem radnika i rukovodnih kadrova u privrednim organizacijama.

Broj seminara i njihovih polaznika na Sveučilištu stalno se povećava. Nastavne 1953/54, održano je 139 seminara sa 2.614 polaznika, a 1960/61. godine 735 seminara sa 12.916 polaznika. Od 1953/54. do 1960/61. prošlo je kroz seminare i škole Sveučilišta ukupno preko 50.000 radnika, poslovođa, brigadira, rukovodilaca kadrovskih službi, referenata za obrazovanje i drugih kadrova zaposlenih u privrednim organizacijama Zagreba. (Tabela 1.)

Osnovni princip rada Sveučilišta je da sadržaj, oblik i sistem obrazovanja nastaju na osnovu izučavanja i ispitivanja obrazovnih potreba onih za koje se obrazovanje vrši, tj. potreba privrednih organizacija i njihovih kadrova.

Sadržaj obrazovanja se razvija prema zahtevima i potrebama polaznika koje proizlaze iz njihovih radnih mesta i zadataka i njihovih funkcija u upravljanju privrednim organizacijama. Lične potrebe, sklonosti i želje polaznika za sticanjem određenih znanja, kao i njihov nivo obrazovanja, intelektualne i ostale sposobnosti, takođe utiču na sadržaj, oblik i metod obrazovno-vaspitnog i nastavnog procesa. Proces obrazovanja na Sveučilištu ima za osnovni cilj sprovođenje sveobuhvatnog, kompleksnog obrazovanja radnika. Takav zahtev nameće praksa, jer je radnik istovre-

TABELA 1 — SEMINARI I POLAZNICI SVEUČILIŠTA

Nastavna godina	Seminara	Nastavnih sati	Polaznici	
			ukupno	žena
Ukupno	2.870	254.116	60.640	11.839
1953/54	139	16.056	2.614	723
1954/55	188	18.626	2.958	1.645
1955/56	262	26.242	5.719	1.873
1956/57	387	34.892	6.740	2.101
1957/58	274	41.996	4.605	1.545
1958/59	363	44.850	6.369	1.706
1959/60	522	71.454	7.719	2.246
1960/61*	735	...	12.916	...

* Nastavne 1961/62. na planiranih 914 seminara upisana su 16.584 polaznika.

meño i proizvođač i upravljač, društveno-politički faktor u privrednoj organizaciji, a sve više to postaje i u komuni. Pored toga, on ima potrebu da se u slobodnom vremenu uključuje u kulturno-umetnički, sportski i društveno-zabavni život.

Sveučilište u svojoj delatnosti polazi od principa da obrazovanje zaposlenih treba da bude stalan proces, koji traje dok god je čovek u radnom odnosu. Zato Sveučilište pruža ne samo izvesna znanja i naučna fakta, nego i razvija sposobnosti polaznika za izučavanje pojedinih problema iz prakse, da ih sami ili u grupi znaju obrađivati i pripremati se za njihovo rešavanje, i najzad, da ih na sistematski način znaju rešavati. Međutim, takva delatnost za sada se sprovodi samo u onim formama koje su namenjene obrazovanju rukovodnih stručnih i društveno-političkih kadrova.

Kadrovi. U odabiranju stalnih stručnih saradnika iz redova prosvetnih radnika, ekonomista, inženjera i sl., Sveučilište se rukovodi u prvom redu time da to budu ljudi koji istinski žele da se bave obrazovanjem radnika. Proces razvika privrednih organizacija postaje sve složeniji, pa se pred stručne saradnike postavljaju sve veći zahtevi i traže određena znanja, izučavanje i praćenje razvoja privrednih organizacija, primena naučnih principa i metoda u izučavanju obrazovnih potreba, itd.

U 1961. na Sveučilištu je angažovano 67 stalnih stručnih saradnika i oko 850 honorarnih, tzv. spoljnih stručnih saradnika, koji u saradnji sa stalnim saradnicima rade na realizaciji nastavnog procesa i na izradi i pisanju programa za obrazovanje, priručnika, udžbenika i ostalih edicija Sveučilišta.

Osnovni pravci delatnosti Radničkog sveučilišta »Moša Pijade« u obrazovanje i vaspitanje u nastavnom procesu, usavršavanje kvaliteta stručnog rada Sveučilišta kao celine i svakog oblika obrazovanja posebno i razvijanje instruktivne delatnosti.

OBRADOVNO-VASPIITNA DELATNOST

Aktivnost Sveučilišta na ovom području razvija se u dva pravca:

1. Obrazovanje radnika i ostalih kadrova iz privrede na nivou škola za omladinu namenjeno je radnicima koji iz bilo kojih razloga nisu završili ove škole. Taj deo obrazovanja sprovodi se preko Centra za osnovno opšte obrazovanje i delimično preko Centra za stručno tehničko obrazovanje. U ovim centrima organizuju se predseminari za opšte obrazovanje, a u 1960/61. osnovana je osnovna osmogodišnja škola. Već duže vremena održavaju se i seminari na kojima se radnici pripremaju za polaganje ispita za sticanje zvanja kvalifikovanog i visokokvalifikovanog radnika.

2. Stručno, društveno-političko i opštekulturno obrazovanje radnika proizlazi iz procesa razvoja privrednog i društvenog sistema i iz ličnih potreba radnika za proširivanjem znanja. Ovo, uglavnom novo područje obrazovanja, sve više postaje osnovna delatnost Sveučilišta, koja se odvija u njegovim organizacionim jedinicama: Višoj radničkoj školi, Centru za upravljače, Centru za stručno obrazovanje kadrova u privredi, Centru za obrazovanje osoblja u kadrovskim službama (škola za kadrovičke) i Centru za kulturu.

VIŠA RADNIČKA ŠKOLA je kadrovska škola koja se u okviru Sveučilišta razvija kao najviši oblik obrazovanja upravljača. Priznata je 1959. kao škola drugog stepena.¹ Do sada je ovu školu završilo 500 radnika. U nastavnoj 1961/62. upisano je 320 radnika. U ovu školu se upisuju samo oni kadrovi iz privrednih organizacija koje odabiraju kadrovske službe samih privrednih organizacija. Nastava u Višoj radničkoj školi pruža potrebno ekonomsko i opšte obrazovanje, razvija sposobnosti, navike i veštine pravilnog odnosa prema ljudima, individualnog i grupnog rada na rešavanju problema u praksi, upućuje polaznike da dublje i svestranije upoznaju svoje preduzeće, pomaže formiranje njihove ličnosti, razvija njihov smisao za kulturni život i potrebe za kulturnim dobrima, priprema ih za eventualno dalje školovanje na visokim školama i fakultetima, itd. Polaznici Škole su rukovodioci koji već imaju stručnu kvalifikaciju (poslovođe, predradnici, brigadiri i dr.), ali im nedostaju znanja iz oblasti ekonomike i društveno-političkih nauka i opšta znanja potrebna za uspešno rukovođenje, zatim kvalifikovani radnici ili službenici koji su se afirmisali kao članovi organa radničkog samoupravljanja, mladi radnici i službenici koji su ocenjeni kao sposobni pa privredna organizacija želi da ih kasnije stipendira na visokim školama (npr. na Visokoj tehničkoj, Upravnoj ili Privrednoj školi).

Školovanje u Višoj radničkoj školi traje 2 godine (4 semestra). Svi polaznici imaju u svojim privrednim organizacijama skraćeno, četvorčasovno radno vreme. Pri-

manje u Školu vrši se putem prijemnog ispita, na kojem se utvrđuje nivo obrazovanja i ocenjuju intelektualne mogućnosti. Polaznici pohađaju školu šest dana u nedelji. Nastava traje svaki dan po pet školskih časova. Na kraju semestra održavaju se pismeni i usmeni ispiti.

Pismeni rad i završni ispiti predviđeni su u toku odnosno na kraju IV semestra. U toku IV semestra polaznik bira temu završnog pismenog rada, u kojem treba da reši određeni problem iz prakse preduzeća. Završni rad izrađuje uz stručnu pomoć nastavnika. Pošto je s uspehom završio IV semestar i pošto mu je prihvaćen završni rad, polaznik polaže završni ispit. Ispit se sastoji iz četiri dela: usmenog ispita iz maternjeg jezika, studija preduzeća, nauka o društvu i usmene odbrane završnog pismenog rada.

Nastavni program Škole sastoji se iz četiri grupe predmeta: *studij preduzeća* — ekonomika preduzeća, industrijska psihologija, privredno i radno pravo, ekonomska geografija FNRJ, ekonomika FNRJ; *društveno-političko obrazovanje* — istorija, nauka o društvu, filozofija i etika; *matematika i prirodne nauke* — matematika, fizika, hemija, biologija; *estetsko obrazovanje* — maternji jezik i književnost, uvod u umetnost, strani jezici (neobavezno).

U nastavnoj 1961/62. ovaj program biće dopunjen s obzirom na nove privredne mere, a naročito s obzirom na uvođenje novog sistema raspodele dohotka u privrednim organizacijama. Pored toga, vrše se pripreme za uvođenje industrijske sociologije kao novog nastavnog područja.

CENTAR ZA UPRAVLJAČE pruža radnicima putem seminara mogućnost dopunskog obrazovanja u znanjima potrebnim za učešće u radu organa samoupravljanja, sindikata i SKJ. Centar pruža šira znanja sa društveno-političkog područja putem studioznije obrade ekonomike preduzeća, komune i federacije, zatim iz prirodnih nauka i opštih znanja iz organizacije rada i tehnološkog procesa proizvodnje. Važniji seminari su: osnovni ekonomski seminar; sadržaj i metod rada organa radničkog upravljanja; komercijalno poslovanje; seminari sa područja spoljne trgovine i organizacije tehničkog sektora (ovaj poslednji obuhvata: studiranje rada, vremena i pokreta, tehnološki proces, materijali i unutrašnji transport, planiranje, tehnička dokumentacija, raspodela rada, kontrola, pomoćne radionice); zatim seminari o organizaciji proizvodnje i analizi bilansa, o periodičnim obračunima privrednih organizacija, o unapređivanju proizvodnje; industrijska psihologija; ekonomika FNRJ; mehanizam socijalističke demokratije; teorija i praksa socijalizma; istorija NOB; opšta matematika u tri stupnja; privredna matematika; opšta fizika i specijalni seminari iz fizike; anorganska i organska hemija i specijalni seminari iz hemije; opšta biologija i specijalni seminari iz biologije; ekonomska geografija FNRJ i sveta.

Svi ovi seminari sa područja obrazovanja upravljača održavaju se, po pravilu, u samim privrednim organizacijama. Njihovo trajanje zavisi od dužine programa i obrazovnog nivoa polaznika. U jednoj grupi ima 15—25 polaznika. U većim privrednim organizacijama, kad ima više interesata, formiraju se dva ili više seminara.

Dosadašnji rezultati na obrazovanju upravljača su znatni. Dok je u prvoj godini rada Sveučilišta, 1953/54, u ovom Centru bilo svega 25 polaznika, u 1960/61. seminar je završilo oko 4.000 radnika, a za nastavnu 1961/62. planirano 185 seminara sa 4.548 polaznika.

CENTAR ZA STRUČNO OBRAZOVANJE KADROVA. Pored područja redovnog školstva (priprema za polaganje ispita za kvalifikovane i visokokvalifikovane radnike), obuhvata još i sledeća područja: specijalizaciju i usavršavanje za vršenje pojedinih operacija i poslova; specijalno stručno obrazovanje nižih rukovodnih kadrova u proizvodnji; sticanje opštih veština i tehnike potrebne rukovodiocima; osposobljavanje i usavršavanje specijalista; obrazovanje i usavršavanje kadrovskih rukovodilaca i ostalog osoblja u kadrovskim službama; obrazovanje instruktora.

Seminari za specijalizaciju u struci namenjeni su svim kadrovima u privredi i organizuju se široko, počevši od nekvalifikovanih radnika pa sve do višeg tehničkog kadra.

¹ Zakon o gimnazijama, »Narodne novine NR Hrvatske«, br. 31 od 7. avgusta 1959.

Organizacija seminara vrši se na osnovu proučavanja rada na određenom mestu, za određene radne operacije, mašine, radionice, pogone ili privredne organizacije. Proučavanje rada na pojedinom radnom mestu i izradu odgovarajućih programa vrše instruktori Sveučilišta uz saradnju pojedinih stručnjaka iz privrednih organizacija.

Opšti seminari za rukovodioce obuhvataju šest programskih celina: analizu problema u praksi; pouku na radnom mestu; poboljšanje metoda rada; rad s ljudima; vođenje sastanaka; sigurnost pri radu. Cilj ovih programa je da nižim rukovodiocima u proizvodnji pomognu da pored svog stručnog dobiju i druga znanja koja će im pomoći u boljoj organizaciji posla radne grupe kojom rukovode.

U Centru se održavaju i seminari za poslovođe, sa programima: industrijska psihologija; kadrovski zadaci; zadaci rukovodioca ekonomske jedinice.

U Centar za stručno-tehničko obrazovanje radnika upisana su 1961/62. godine 5.054 polaznika i planiran je 381 seminar.

ŠKOLA ZA KADROVIKE. Obrazovanje i usavršavanje kadrovskih rukovodilaca i ostalog osoblja u kadrovskim službama vrši se u jednogodišnjoj školi za kadrove i putem kraćih seminara za ostalo osoblje u kadrovskim službama: referente za radne odnose, referente za obrazovanje, rukovodioce centara za obrazovanje u preduzećima, instruktore i referente higijensko-tehničke zaštite na radu (HTZ).

Škola za kadrovice osnovana je 1960. u cilju da omogućiti polaznicima šire sagledavanje celokupnog problema kadrova i sticanje osnovnih znanja potrebnih rukovodiocu u privrednoj organizaciji i specifičnih znanja potrebnih kadrovskom rukovodiocu, kao i uvećavanje određene tehnike rada potrebne za primenu stečenih znanja. U sadašnjem sistemu obrazovanja ne postoje specijalizovane škole u kojima bi kadrovi dobili potrebna znanja za rešavanje njihovih praktičnih zadataka na radnom mestu.

Program Škole sastoji se iz osnovnog i specijalizovanog. Osnovni program obuhvata: organizaciju rada; studij rada; ekonomiku preduzeća; privredno i radno pravo; socijalno osiguranje; industrijsku psihologiju; industrijsku sociologiju – sistem radničkog samoupravljanja, rukovođenje i upravljanje.

Specijalizovani program obuhvata: ulogu i mesto kadrovske službe; pribavljanje kadrova; intervju; organizaciju obrazovanja u preduzećima; organizaciju kulturno-umetničkog i sportskog života radnika; zdravlje i sigurnost na radu; sistem raspodele; evidenciju i statistiku s analizama; materijalni standard.

Specijalni seminari za kadrovice obuhvataju sledeće programske celine: čovek u proizvodnji; mesto, uloga, zadaci i tehnika rada kadrovske službe u privredi; odnos prema predlozima za poboljšanje rada; organizacija obrazovanja u privrednoj organizaciji; metod obrazovanja; organizacija službe HTZ; organizacija kadrovske službe.

Seminari za rukovodioce obrazovanja u privrednim organizacijama obuhvataju opšti seminar za rukovodioce obrazovanja i specijalni seminar (ispitivanje potreba obrazovanja).

Seminari za referente higijensko-tehničke zaštite pri radu obuhvataju opšti i specijalni seminar (sigurnost na radu). Svaki od ovih seminara sadrži veliki broj tema obrađenih u obliku programa obrazovanja.

Svi ovi seminari rade na osnovu opštih principa rada Sveučilišta. Nastava na seminarima traje različito, po pravilu, od 8 dana do 3 meseca. Polaznici su na kraju obavezni da napišu seminarski rad.

CENTAR ZA KULTURU organizuje seminare opštekulturno-estetskog obrazovanja, koji obuhvataju: osnovni seminar umetnosti i seminare iz književnosti, likovne umetnosti, muzike, pozorišne i filmske umetnosti. Pored seminara, razvijaju se i drugi oblici obrazovanja i kolegijumi iz pojedinih grana umetnosti. U okviru seminara o likovnoj umet-

nosti naročito su dobro posećeni seminari: industrijsko oblikovanje, kultura stanovanja i kultura odevanja.

Centar redovno organizuje posete najboljim umetničkim priredbama i manifestacijama u gradu.

Sveučilište radi i na obrazovanju kadrova za organizaciju kulturnog života u privrednim organizacijama. U tu svrhu organizovani su seminari za organizatore kulturnog života u privrednim organizacijama, zatim 6 staževa, stalne konsultacije, 10 uvodnih seminara za saradnike iz pogona, 10 staževa za saradnike iz pogona i 3 seminara za animatore. Za aktiviste sindikata i omladinske organizacije održavaju se u privrednim organizacijama predavanja i diskusije o problemima uključivanja radnika, a naročito radničke omladine, u kulturni život grada.

Veliku ulogu u tom radu ima list za književnost i umetnost »15 dana« koji izdaje Sveučilište. To je instruktivno-priručna dokumentacija, koja na popularan način informiše o pitanjima sa područja umetnosti. List izlazi dvaput mesečno na 32 stranice u 6.000 primeraka, od čega 5.000 dobijaju kao pretplatnici radnici i službenici privrednih organizacija.

USAVRŠAVANJE KVALITETA STRUČNOG RADA

Podizanje kvaliteta stručnog rada vršilo se najvećim delom preko pojedinih organizacionih jedinica Sveučilišta, tj. u centrima i školama. Objedinjavanje je vršeno preko rukovodnih organa Sveučilišta, a delimično i direktnom saradnjom pojedinih stručnih saradnika. Pre dve godine osnovana su stručna odeljenja, sa zadatkom da pomažu razvijanje i praćenje stručnog rada na pojedinim stručnim zadacima i problemima, ali se njihov rad nije znatnije razvio.

Zbog toga se 1960. pristupilo objedinjavanju stručnog rada Sveučilišta i u tu svrhu su izvršene organizacione i kadrovske promene. Odeljenja za pomoć u razvijanju stručnog rada deluju kao specijalizovane stručne službe, i to: Odeljenje za ispitivanje potreba obrazovanja i valorizaciju rezultata obrazovanja i Odeljenje za izradu programa. Ovo drugo se usmerava na stalno izučavanje i obrađivanje metodologije stvaranja programa, kao i čitavog sistema izrade programa obrazovanja svih vrsta. Kao specijalizovane stručne službe razvijaju se i Odeljenje za izradu nastavnih programa i učila i Servis za nastavu.

Znatno se razvija i Izdavački osek. Izlaze redovno časopis »Radnik i obrazovanje« i list »15 dana«. Iz raznih nastavnih predmeta izdato je 50 priručnika i 130 skripata. Značajna je i edicija »Dokumentacija« iz oblasti andrologije, koja obrađuje principe, metode i sistem rada na obrazovanju odraslih zaposlenih u industriji. Izdato je više udžbenika iz raznih predmeta.

INSTRUKTIVNA DELATNOST

Povremene akcije, kao i neke opšte zadatke sa ovog područja, Sveučilište praktično uključuje u svoj rad već od prvih godina svog postojanja. To se manifestovalo u pružanju pomoći, kako na teritoriji Hrvatske, tako i izvan nje, ustupanjem programa obrazovanja i planova rada, skripata, priručnika i ostale dokumentacije. Pored toga, Sveučilištu se obraćaju za pomoć i koriste njegova iskustva i neke druge ustanove i organizacije za obrazovanje odraslih.

Takvi zahtevi i potrebe sve se više pojavljuju, a naročito sa osnivanjem centara za obrazovanje u privrednim organizacijama, koji svakodnevno traže pomoć i instrukcije za rad. Zbog toga se pristupilo osnivanju katedre za industrijsku andrologiju, na koju se u nastavnoj 1961/62. upisalo 2.147 polaznika. To su uglavnom stručni saradnici Sveučilišta, direktori i stručni saradnici svih većih radničkih univerziteta u Hrvatskoj (pregovara se i sa zainteresovanim iz drugih republika), kao i rukovodioci za obrazovanje svih većih fabrika iz Zagreba i većih gradova Hrvatske.

S. A.

MEĐUNARODNI SUSRETI FUDBALSKIH KLUBOVA PRVE SAVEZNE LIGE 1945—1961.

Jugoslovenski fudbal¹ u posleratnim godinama znatno je ojačao i stekao još veći ugled u svetu u prvom redu kroz međunarodne susrete na svetskim prvenstvima, na kojima su jugoslovenski fudbaleri učestvovali redovno (1950. u Brazilu, 1954. u Švajcarskoj, 1958. u Švedskoj), zatim kroz druga velika međunarodna takmičenja (Olimpijske igre, Kup evropskih nacija, Kup evropskih šampiona, Kup pobjednika kupova, Kup sajamskih gradova, Srednjoevropski kup, itd.), i najzad, kroz mnogobrojna prijateljska takmičenja, turnire i turneje. Ti susreti nisu uvek imali onaj uobičajeni, tradicionalni karakter odmeravanja snaga samo u čisto sportskom smislu. Oni su služili i upoznavanju i zbližavanju sa sportistima drugih zemalja, a često su predstavljali želju da se pruži određena i konkretna pomoć naročito sportistima novooslobođenih zemalja Azije i Afrike, u kojima radi i veliki broj jugoslovenskih trenera i instruktora (Indonezija, Burma, Tunis, Maroko, Sudan itd.). Upravo zato, u bilansu tih susreta² nesrazmerno je veći broj utakmica odigranih u inostranstvu nego u zemlji. Pri tome je primarnu ulogu imao ugled jugoslovenskog fudbala, zbog čega su jugoslovenski fudbaleri često pozivani i rado primani u mnogim zemljama na svim kontinentima, pa i u onim odakle se pozivi upućuju samo probranim, najboljim ekipama (npr. Južna Amerika).

Od prvih utakmica na slobodnoj teritoriji, u leto 1944. na Visu, do 15. novembra 1961, jugoslovenski fudbalski klubovi Prve savezne lige imali su 1.414 međunarodnih utakmica, od kojih je 310 odigrano u zemlji. Po toj aktivnosti na planu međunarodnih takmičenja, jugoslovenski fudbaleri svakako zauzimaju jedno od prvih mesta u Evropi.

Timovi Prve savezne fudbalske lige gostovali su u toku poslednjih 18 godina u sledećim evropskim zemljama: Austriji, Albaniji, Belgiji, Bugarskoj, Danskoj, Finskoj, Francuskoj, Grčkoj, Gibraltaru, Holandiji, Luksemburgu, Mađarskoj, Malti, Italiji, Slob. Irskoj, Demokratskoj Republici Nemačkoj, Saveznoj Republici Nemačkoj, Norveškoj, Poljskoj, Portugaliji, Rumuniji, SSSR-u, Turskoj, Čehoslovačkoj, Velikoj Britaniji, Švedskoj, Španiji, i Švajcarskoj. Od azijskih zemalja, jugoslovenski fudbaleri gostovali su u Izraelu, Kipru, Libanu, Siriji: od afričkih: u Alžiru, Gvineji, Etiopiji, Maroku, Tunisu, Sudanu, UAR; od severnoameričkih: u Kanadi i SAD; od srednjoameričkih: u Kirasou, Meksiku i Surinamu; od latinskoameričkih: u Argentini, Brazilu, Čileu, Paragvaju i Urugvaju; i najzad u Australiji.

Mada je Prva savezna fudbalska liga imala najviše 14 članova (njihov broj se kretao između 10 i 14), u posleratnom periodu su 24 tima Prve savezne lige³ kao prvoligaši igrali međunarodne klupske utakmice. To su: Partizan (Beograd), Crvena zvezda (Beograd), Dinamo (Zagreb), Hajduk (Split), OFK Beograd (ranije Metalac, odnosno BSK), Vojvodina (ranije Sloga, Novi Sad), Sarajevo, Vardar (Skopje), Spartak (Subotica), Lokomotiva (Zagreb), Budućnost (Titograd), Naša krila (Zemun), Mačva (Šabac), Zagreb (ranije Borac), Radnički (Beograd), Velež (Mostar), Proleter (Osijek), Rabotnički (Skopje), Odred (Ljubljana), Željezničar (Sarajevo), Rijeka, Sloboda (Tuzla), Novi Sad i Borac (Banja Luka).

¹ Vidi: »Fudbal u Jugoslaviji«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 77—79 (1—3).

² U ovom prikazu dati su, po godinama, međunarodni susreti fudbalskih klubova samo Prve savezne lige, odnosno klubova koji su u ovom periodu bili prvaci države ili nosioci Fudbalskog kupa Jugoslavije.

³ Mnogi od ovih timova, naročito subotički Spartak, igrali su međunarodne klupske utakmice i kao članovi Druge savezne lige, ili čak i kao članovi zonskih liga. Međutim, te utakmice nisu uvrštene u ovaj pregled.

Prvi susret posle rata imao je splitski Hajduk, kao tim Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. U leto 1944. »majstori s mora« pobedili su na Visu britansku vojnu ekipu Queen's regiment sa 7:1. Prva međunarodna klupska utakmica u oslobođenom Beogradu odigrana je marta 1945, kada je Crvena zvezda pobedila tim engleske vojne misije sa 12:0.

Ukupan bilans međunarodnih susreta jugoslovenskih fudbalskih klubova je pozitivan. Od 1.414 odigranih utakmica jugoslovenski fudbaleri su dobili 885, igrali nerešeno 202, a izgubili 327. Dat je 4.231, a primljeno 2.169 golova. (Tabela 1.)

TABELA 1 — MEĐUNARODNE UTAKMICE KLUBOVA PRVE LIGE 1944—1961

Godina	Odigrano.			Dobiveno	Nerešeno	Izgubljeno	Dato i primljeno golova
	u zemlji	inostranstvu	ukupno				
1944	6	22	28	23	3	2	139 : 33
1945	12	35	47	33	3	11	205 : 85
1946	7	30	37	28	1	8	122 : 50
1947	12	34	46	31	7	8	133 : 61
1948	16	21	37	26	5	6	101 : 47
1949	14	69	83	63	13	7	352 : 100
1950	17	69	86	58	10	18	272 : 106
1951	23	78	101	69	9	23	304 : 167
1952	10	62	72	47	11	14	226 : 105
1953	29	106	135	81	22	32	405 : 212
1954	12	124	136	95	17	24	482 : 205
1955	21	101	122	68	20	34	312 : 207
1956	29	78	107	61	17	29	248 : 165
1957	19	64	83	40	14	29	188 : 138
1958	19	53	72	39	15	18	179 : 119
1959	16	38	54	25	14	15	134 : 98
1960	28	72	100	60	11	29	249 : 150
1961	20	48	68	38	10	20	180 : 121

(do 15. XI)

MEĐUNARODNE UTAKMICE PO KLUBOVIMA PRVE LIGE

Najviše međunarodnih klupskih utakmica odigrala je Crvena zvezda — 226, a najmanje Mačva iz Šapca — 1. Prvoligaši su najveći broj međunarodnih klupskih utakmica odigrali 1954. godine — 136.

Klub	Odigrano	Dobiveno	Nerešeno	Izgubljeno	Dato i primljeno golova
Crvena zvezda	226	131	38	57	662 : 341
Hajduk	221	156	21	44	789 : 333
Dinamo	180	105	30	45	507 : 269
Partizan	176	110	27	39	499 : 292
OFK Beograd	136	90	13	33	421 : 216
Vojvodina	88	51	13	24	234 : 129
Sarajevo	64	40	10	14	163 : 89
Radnički	59	40	6	13	202 : 101
Spartak	51	34	7	10	153 : 69
Vardar	48	32	7	9	133 : 66
Lokomotiva	46	29	9	8	149 : 75
Zagreb	37	18	9	10	102 : 70
Rijeka	18	12	2	4	64 : 33
Budućnost	13	10	2	1	33 : 12
Naša krila	10	6	1	3	29 : 8
Velež	9	5	1	3	18 : 9
Odred	7	5	1	1	21 : 10
Rabotnički	5	3	1	1	10 : 7
Željezničar	5	3	1	1	10 : 4
Borac	5	1	1	3	11 : 12
Proleter	4	2	1	1	7 : 7
Novi Sad	3	1	0	2	7 : 9
Sloboda	2	1	0	1	4 : 5
Mačva	1	0	1	0	3 : 3
Ukupno	1.414	885	202	327	4231 : 2169

MEĐUNARODNE UTAKMICE
DRŽAVNIH PRVAKA I POBEDNIKA KUPA

U posleratnom periodu najveći broj međunarodnih susreta imali su klubovi koji su osvajali prvenstvo države ili bili pobednici Fudbalskog kupa Jugoslavije.⁴ To su Partizan, Dinamo, Hajduk, Crvena zvezda i OFK Beograd. Partizan je titulu prvaka Jugoslavije osvojio 1947, 1949. i 1961, a pobednik Kupa bio je 1947, 1952, 1954. i 1956. Prvak Jugoslavije 1948, 1954. i 1958. bio je Dinamo, koji je 1951. i 1960. bio nosilac Kupa. Hajduk je tri puta bio državni prvak: 1950, 1952. i 1955. Crvena zvezda je bila prvak Jugoslavije 1951, 1953, 1956, 1957, 1959. i 1960, a pobednik Kupa 1948, 1949, 1950. i 1959. OFK Beograd osvojio je Fudbalski kup Jugoslavije 1953. i 1959.

PREGLED REGISTROVANIH
UTAKMICA PO GODINAMA

Prvi međunarodni susret imao je Hajduk, i to u toku rata 1944. Uloga Hajduka, koji je iz okupiranog Splita kompletan prešao na oslobođenu teritoriju i postao tim Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, u ratnim godinama bila je izvanredno značajna. U tim godinama Hajduk je značio više od obične sportske, vojničke ekipe. Zato je posle rata odlikovan Ordenom zasluga za narod, postavši time jedini jugoslovenski fudbalski klub nosilac priznanja ove vrste.

1944

U ovoj godini HAJDUK je imao 28 susreta, od čega je 23 dobio, 3 igrao nerešeno i 2 izgubio. U tim susretima dao je 139, a primio 33 gola.

Pojedinačni rezultati: od pojedinačnih susreta najznačajniji su: na *Visu*: Queen's regiment 7:1; u *Bariju*: tim Osme armije 3:2 i reprezentacija RAF-a 3:0; u *Napulju* Royal Naval Barracks 6:3; u *Splitu*: reprezentacija britanske vojske sa 1:0, i dr.

1945

U tek oslobođenoj zemlji ljubiteljima fudbala pružena je prilika da vide i nekoliko eminentnih inostranih klubova. Krajem godine u Jugoslaviji je gostovao tim CDKA (Centralnog doma Crvene armije), koji je odigrao tri utakmice i sve tri dobio: protiv Partizana sa 4:3, Crvene zvezde 3:1 i Hajduka 2:0.

PARTIZAN je odigrao 4 međunarodne utakmice, od kojih je 2 dobio, a 2 izgubio, dao 11, a primio 10 golova.

Pojedinačni rezultati: u *Beogradu*: Prag 1:4; u *Banjskoj Bistrici*: reprezentacija Slovačke armije 3:1; u *Banjskoj Bistrici*: Banjska Bistrica 4:1; u *Beogradu*: CDKA 3:4.

CRVENA ZVEZDA je u ovoj godini imala 9 međunarodnih susreta, od kojih je 6 dobila, 1 igrala nerešeno i 2 izgubila, sa razlikom u golovima 45:15 u svoju korist.

Pojedinačni rezultati: u *Beogradu*: Engleska vojna misija 12:0; u *Beogradu*: omladinska reprezentacija Albanije 11:2; u *Tirani*: reprezentacija Tirane 5:2; u *Bukureštu*: reprezentacija Bukurešta 5:2; u *Bukureštu*: reprezentacija provincije 2:2; u *Temišvaru*: reprezentacija provincije 1:2; u *Temišvaru*: Temišvar 2:1; u *Subotici*: Vašaš 6:1; u *Beogradu*: CDKA 1:3.

HAJDUK je od 30 odigranih utakmica 23 dobio, 2 igrao nerešeno i 5 izgubio. Na svim utakmicama dao je 132, a primio 50 golova.

Pojedinačni rezultati: u *Splitu*: HMS Delhi 12:1; u *Zadru*: Pick Navy sa Malte 4:0; u *La Valetu*: Pick Army 2:3, Pick Civilians 4:1, Pick RAF 7:2, Pick Navy 5:2, Pick Civilians 5:3, Pick Army end Navy 2:1, Pick Civilians 2:1; u *Port Fuadu*: reprezentacija Port Saida 1:1; u *Aleksandriji*: reprezentacija britanske vojske u Egiptu 1:2; u *Almazi*: Pick

Army 1:4; u *Digli*: Pick Army 6:2; u *Suecu*: reprezentacija britanske vojske u Egiptu 1:4; u *Kairu*: reprezentacija Kaira 7:1; u *Aleksandriji*: reprezentacija Aleksandrije 6:1; u *Tel Avivu*: Makabi 7:2; u *Tel Avivu*: Betar 2:4; u *Haifi*: reprezentacija britanske vojske u Izraelu 3:2; u *Bejrutu*: reprezentacija francuske vojske u Libanu 4:0; u *Damasku*: reprezentacija Damaska 12:1; u *Alepu*: Homenetmen 3:1; u *Alepu*: reprezentacija francuske vojske u Siriji 4:3; u *Bejrutu*: Bagramijan 8:1, kombinovani tim Homenetmen i Rasing 3:2, Homenetmen 2:1, Renesans sportiv 4:2, reprezentacija Libana 6:1; u *Splitu*: sindikalna reprezentacija Trsta 8:0; u *Splitu*: CDKA 0:2.

Od ostalih klubova Prve savezne lige jedino je subotički Spartak imao međunarodne susrete.

SPARTAK je odigrao 4 utakmice, od kojih je 2 dobio, a 2 izgubio, dao 17, a primio 10 golova.

1946

Ako su i na planu međunarodnih sportskih takmičenja 1944. i 1945. bile odraz još nesređenog stanja, godine prvih napora za uspostavljanje veza između sportista raznih zemalja, 1946. predstavlja već godinu »normalizacije«, što se ogleda u znatnom proširenju veza, daleko većoj aktivnosti, pa, posredno, i u boljim rezultatima. Tabela prikazana aktivnost jugoslovenskih prvotligaša u ovoj godini daje ovaj bilans⁵:

Hajduk	12	8	1	3	36 : 22
Partizan	10	8	—	2	40 : 14
OFK Beograd (Metalac)	5	4	—	1	17 : 3
Dinamo	3	1	—	2	5 : 7
Sarajevo	3	3	—	—	7 : 0
Crvena zvezda	2	2	—	—	9 : 3
Lokomotiva	1	1	—	—	2 : 0
Budućnost	1	1	—	—	6 : 1

Među važnijim rezultatima treba istaći zapaženo gostovanje Partizana, kao prve jugoslovenske ekipe koja je posetila SSSR. U Moskvi Partizan je pretrpeo dva poraza (CDKA 0:1, Dinamo 1:4), dok je pobedio reprezentaciju Lenjingrada (2:1) i Dinamo u Tbilisiju (2:1). Zagrebački Dinamo je u Pragu pobedio Slaviju (2:1), a Hajduk Viktoriju Žižkov (4:2).

1947

Partizan	15	10	1	4	30 : 19
Dinamo	8	6	1	1	27 : 9
Crvena zvezda	7	3	2	2	17 : 14
OFK Beograd	7	6	—	1	34 : 10
Spartak	4	2	2	—	11 : 8
Vardar	3	2	1	—	7 : 1
Hajduk	2	2	—	—	7 : 0

Partizan je posetio Čehoslovačku, Mađarsku i Albaniju; Dinamo Francusku, Mađarsku i Bugarsku; OFK Beograd Bugarsku, itd. Značajniji rezultati: Partizan—Budimpešta 2:3, Rapid (2:1), bečka Austrija 4:3, itd. U bilansu Dinama u 1947. nalaze se pobeđe nad Vašašem (3:1), marsejskim Olimpikom (6:0), kao i nerešena igra sa reprezentacijom Sofije (2:2).

1948

Hajduk	14	9	2	3	37 : 22
Dinamo	9	8	1	—	31 : 12
Crvena zvezda	6	3	1	2	16 : 11
Vardar	3	3	—	—	9 : 0
Sarajevo	3	2	1	—	6 : 0
OFK Beograd	2	1	—	1	2 : 2

Važniji rezultati: Crvena zvezda—MTK (Budimpešta) 3:2, Dinamo—Slavija (Prag) 2:0, Dinamo—Sporting (Šarlroa) 4:2, Hajduk—reprezentacija Brna 5:3, Hajduk—reprezentacija Budimpešte 1:2.

⁴ U ovaj pregled unete su najvažnije registrovane utakmice klubova koji su u posleratnom periodu osvajali prvenstvo države i Kup Jugoslavije, a za ostale klubove samo zbirni pregled po godinama. S obzirom da su pojedini klubovi Prve lige odigrali na raznim turnejama i manje važne utakmice, koje inače nisu registrovane, ovaj pregled ih nije obuhvatio, pa zbog toga može doći i do manjeg odstupanja, koje — u celini uzeto — bitno ne menja navedeni bilans.

⁵ U ovoj i sledećim tabelama kolone znače: igrao, dobio, nerešeno, izgubio, dato i primljeno golova.

1949

Hajduk	30	25	3	2	152 : 32
Crvena zvezda	20	14	5	1	77 : 22
Partizan	10	9	1	—	45 : 13
Lokomotiva	10	7	2	1	29 : 9
Dinamo	7	3	2	2	30 : 19
Beograd	4	3	—	1	6 : 4
Vojvodina (Sloga)	2	2	—	—	13 : 1

Hajduk je posetio Australiju, kao prvi jugoslovenski klub koji je gostovao na »Petom kontinentu«, postavši na taj način i prvi jugoslovenski klub koji je obišao sve kontinente. Na ovom gostovanju Hajduk je imao nekoliko utakmica sa reprezentacijom Australije (u Sidneju 3:2, u Melbourneu 3:0 i 3:0, u Brisbaneu 6:3, u Nju Kestlu 1:2, itd.). Pored toga, Splitsani su pobedili Sarbriken sa 4:0 i Standard u Šarlroa 8:2. U bilansu Crvene zvezde nalaze se pobeđe nad bečkom Austrijom (5:2) i Cirihom (5:2). Partizan je u Beču pobedio Rapida (5:2), a u Švedskoj najbolje gradske i klupske ekipe. U bilansu Dinama nalazi se i pobeđa nad reprezentacijom Austrije usred Beča (5:2), gde je gostovao kao sparing-partner državne reprezentacije.

1950

OFK Beograd	18	12	3	3	60 : 31
Dinamo	11	8	2	1	26 : 11
Naša krila	10	6	1	3	29 : 8
Crvena zvezda	8	5	2	1	38 : 7
Sarajevo	7	3	1	3	15 : 15
Lokomotiva	6	5	1	—	24 : 6
Spartak	5	4	—	1	16 : 3
Partizan	4	2	—	2	11 : 4
Budućnost	4	4	—	—	11 : 0

U ovoj godini bio je najaktivniji OFK Beograd, koji je posetio Dansku, Austriju i Zapadnu Nemačku. On je pobedio reprezentaciju Kopenhagena sa 7:1 i 1:0, Augsburg 4:1, sa Rotvajsom iz Esena igrao 2:2. U bilansu Dinama nalazi se i pobeđa nad reprezentacijom Švajcarske u Lozani (3:0), pobeđa nad Torinom (2:1), Rotvajsom iz Esena (4:2), itd. Crvena zvezda pobedila je u Beču klub Austriju (4:0), a u Berlinu Tenis Borusiju (4:2).

1951

Crvena zvezda	22	12	2	8	52 : 41
Partizan	16	14	—	2	51 : 26
Dinamo	14	10	—	4	42 : 24
Sarajevo	13	9	1	3	36 : 20
Vojvodina	8	7	1	—	27 : 12
Borac (Zagreb)	8	4	3	1	24 : 12
Hajduk	7	3	—	4	17 : 16
Lokomotiva	7	6	—	1	28 : 10
OFK Beograd	4	3	1	—	21 : 2
Spartak	1	1	—	—	3 : 1
Mačva	1	—	1	—	3 : 3

Partizan, Crvena zvezda i Dinamo učestvovali su na Festivalu britanskog fudbala, pa su u Velikoj Britaniji odigrali veći broj utakmica, dok je Crvena zvezda gostovala u Brazilu, gde je učestvovala na takmičenju za Kup Rija. U ovoj godini Dinamo je imao zapažene uspehe u susretima sa austrijskim klubovima (Vijena 3:2, Admira 2:1, Vaker 6:1, Rapid 6:2). Partizan je pobedio u Anversu bečku Austriju sa 1:0, a u Beogradu sa 3:2. U Engleskoj pobedio je Hol Siti i Midsbro sa po 3:2. Crvena zvezda igrala je u Mančesteru sa Mančester Junajtedom 1:1, pobedila je Austriju sa 3:2, Vineršportferajn sa 4:2, Rapid 2:1, Vaker 4:1, dok u Brazilu nije imala uspeha.

1952

OFK Beograd	17	12	2	3	62 : 21
Dinamo	13	6	2	5	25 : 20
Crvena zvezda	9	6	2	1	24 : 7

Zagreb	7	3	2	2	25 : 16
Partizan	6	5	1	—	22 : 9
Hajduk	5	4	1	—	14 : 9
Lokomotiva	5	3	—	2	20 : 8
Vardar	5	4	1	—	21 : 6
Spartak	3	2	—	1	5 : 4
Sarajevo	2	2	—	—	8 : 5

Dinamo je pobedio reprezentaciju Anversa sa 5:1, Grashoppers u Cirihi sa 4:2, u Lionu je igrao nerešeno (1:1) sa reprezentacijom srednje Francuske. OFK Beograd savladao je reprezentaciju Maroka (8:0) i Gibraltara (4:1), a Partizan Keln (4:0) i u Marselju reprezentaciju južne Francuske (3:1). U bilansu Crvene zvezde nalazi se pobeđa nad bečkim Rapidom (4:0).

1953

Hajduk	20	14	2	4	64 : 27
Partizan	17	12	2	3	67 : 29
Dinamo	15	5	4	6	35 : 24
Spartak	14	11	2	1	50 : 16
Vojvodina	11	7	—	4	29 : 21
Crvena zvezda	10	6	1	3	18 : 10
Sarajevo	10	8	1	1	40 : 9
Odred (Ljubljana)	7	5	1	1	21 : 10
Lokomotiva	6	1	4	1	16 : 14
Zagreb	6	2	1	3	13 : 15
OFK Beograd	5	4	1	1	17 : 12
Radnički (Beograd)	5	4	1	—	20 : 8
Vardar	3	1	1	1	7 : 5
Velež	3	1	1	1	3 : 2
Proleter (Osijek)	2	1	—	1	4 : 6
Rabotnički	1	—	—	1	1 : 4

To je jedna od najbogatijih godina u jugoslovenskom internacionalnom bilansu. Partizan, Dinamo i Hajduk posetili su Južnu Ameriku. Partizan je početkom godine pobedio Kairo i Aleksandriju sa po 4:1; Crvena zvezda kombinovanu ekipu Pariza sa 5:0 i reprezentaciju Aleksandrije sa 3:1; Dinamo prvaka Čilea Kolo-Kolo sa 1:0, a poražen je u Montevideu od Penjarola sa 1:2 i u Riju od Botafoga sa 2:3; Hajduk je u Buenos Airesu igrao nerešeno sa Bokom juniors (1:1), u prvom susretu pobedio reprezentaciju Čilea sa 1:0 i odneo pobeđu nad reprezentacijom Finske sa 5:2, Kazablanke (7:0) i Gibraltara (9:3).

1954

OFK Beograd	23	20	3	—	84 : 28
Dinamo	20	13	2	5	89 : 28
Partizan	18	9	2	7	42 : 39
Crvena zvezda	17	13	2	2	56 : 21
Radnički (Beograd)	11	11	—	—	67 : 18
Hajduk	10	5	1	4	30 : 17
Spartak	8	8	—	—	29 : 8
Vardar	8	6	1	1	29 : 13
Vojvodina	7	5	2	—	26 : 6
Sarajevo	5	—	2	3	6 : 13
Rabotnički (Skopje)	4	3	1	—	9 : 3
Lokomotiva	3	1	—	2	12 : 10
Proleter (Osijek)	2	1	1	—	3 : 1

OFK Beograd posetio je zemlje Bliskog istoka, Dansku i Zapadnu Nemačku; Dinamo severnu Afriku i Meksiko; Partizan Južnu Ameriku; Crvena zvezda mnoge zemlje srednje Afrike. Važniji rezultati: Partizan—Kolo-Kolo (Santjago) 8:4, pobeđa nad Admirom (Beč) 3:1, Honvedom (Budimpešta) 3:2, kombinovanim timom Pariza 1:0, nerešena igra u Montevideu sa Penjarolom (1:1). Crvena zvezda je pobedila reprezentaciju Etiopije sa 3:2 i Rasing (Buenos Aires) sa 2:1.

1955

Dinamo	21	15	4	2	66 : 22
Partizan	17	8	4	5	46 : 33
Crvena zvezda	17	6	1	10	31 : 39
OFK Beograd	17	8	2	7	42 : 40
Hajduk	12	6	2	4	25 : 22

Vojvodina	11	7	2	2	32 : 17
Sarajevo	10	6	2	2	17 : 13
Vardar	7	7	—	—	20 : 4
Zagreb	4	2	1	1	15 : 7
Radnički (Beograd)	2	2	—	—	10 : 3
Lokomotiva	2	1	1	—	5 : 3
Željezničar (Sarajevo)	1	—	1	—	2 : 2
Spartak	1	—	—	1	1 : 2

Važniji rezultati: Crvena zvezda je pobedila River Platu u Buenos Airesu sa 2:1, Nacional u Montevideu sa 3:1, Korintijans u Sao Paulu sa 3:0; Dinamo je gostovao na Srednjem istoku, igrao je nerešeno sa Dinamom (Prag) 1:1 i Spartakom (Moskva) 1:1; Partizan je savladao reprezentaciju Amsterdama sa 2:0 i Rapid (Beč) sa 4:1, igrao je u Kijevu sa Dinamom 0:0, poražen je u Madridu od Reala sa 0:4; OFK Beograd gostovao je u zemljama Srednje Amerike.

1956

Crvena zvezda	17	11	2	4	53 : 28
Radnički (Beograd)	17	9	2	6	39 : 28
Partizan	13	6	4	3	32 : 23
Dinamo	10	5	2	3	25 : 20
OFK Beograd	9	5	—	4	18 : 10
Spartak	9	4	2	3	17 : 12
Hajduk	8	4	1	3	16 : 14
Zagreb	7	6	1	—	15 : 6
Sarajevo	7	5	2	—	19 : 9
Vojvodina	3	2	1	—	4 : 3
Budućnost	3	2	—	1	4 : 5
Lokomotiva	2	1	1	—	3 : 2
Vardar	2	1	—	1	3 : 5

Dinamo je pobedio Ujpešta sa 5:1, a u Glazgovu igrao nerešeno (3:3) sa Glazgov rendžersom; OFK Beograd pobedio je reprezentaciju Katovica sa 2:0 i Lacio u Rimu sa 4:2; Partizan je savladao reprezentaciju Holandije sa 3:1; Crvena zvezda igrala je nerešeno sa Vaskom de Gamom iz Rija (0:0) i Vereš lobogom (1:1).

1957

Crvena zvezda	18	9	4	5	44 : 25
Vojvodina	11	5	2	4	23 : 17
Hajduk	9	7	—	2	29 : 16
Dinamo	9	4	3	2	18 : 12
Partizan	7	3	2	2	17 : 9
OFK Beograd	6	1	—	5	9 : 17
Zagreb	5	1	1	3	10 : 14
Lokomotiva	4	3	—	1	10 : 13
Vardar	4	1	1	2	9 : 8
Željezničar (Sarajevo)	3	3	—	—	8 : 1
Radnički	2	1	—	1	4 : 2
Budućnost	2	1	1	—	2 : 1
Velež	2	1	—	1	5 : 2
Spartak	1	—	—	1	0 : 1

Crvena zvezda pobedila je Duklu (Prag) sa 1:0, Everton u Liverpulu sa 3:2, Monako sa 3:1; Dinamo je u Riju igrao nerešeno sa Vaskom de Gamom (1:1); Partizan je u Budimpešti igrao nerešeno sa MTK (2:2).

1958

Dinamo	12	8	1	3	26 : 18
Crvena zvezda	12	5	4	3	27 : 17
Rijeka	10	6	1	3	34 : 22
Partizan	9	7	1	1	27 : 16
Radnički (Beograd)	9	6	2	1	27 : 18
Vojvodina	6	2	3	1	10 : 4
Vardar	5	2	1	2	10 : 7
Hajduk	3	1	—	2	4 : 6
Budućnost	3	2	1	—	10 : 5
Velež	1	—	—	1	0 : 1
Spartak	1	—	1	—	4 : 4
Željezničar (Sarajevo)	1	—	—	1	0 : 1

Dinamo je posetio SSSR, gde je pobedio Dinama (Kijev) sa 3:1 i Zenit u Lenjingradu sa 3:1; Crvena zvezda igrala je sa Manchester junajtedom 3:3; Partizan je u Beogradu pobedio Honveda sa 5:3.

1959

Crvena zvezda	17	10	4	3	56 : 29
Partizan	10	3	6	1	24 : 22
Vojvodina	10	2	2	6	15 : 22
Hajduk	6	4	1	1	11 : 7
OFK Beograd	4	3	—	1	10 : 6
Radnički (Beograd)	4	2	—	2	10 : 6
Dinamo	2	1	—	1	6 : 4
Rijeka	1	—	1	—	2 : 2

U ovoj godini je znatno smanjena aktivnost na planu međunarodnih takmičenja. Hajduk je pobedio Dinama iz Moskve sa 2:0, Partizan je dve utakmice igrao nerešeno sa Honvedom (u Beogradu 3:3, u Budimpešti 2:2), dok je Dinamo pobedio Ferencvaroša sa 4:0.

1960

Crvena zvezda	21	13	2	6	55 : 23
Dinamo	14	6	2	6	29 : 23
Partizan	12	10	1	1	28 : 15
OFK Beograd	12	7	1	4	33 : 26
Vojvodina	12	7	1	4	29 : 15
Hajduk	8	6	2	—	20 : 7
Radnički (Beograd)	9	5	1	3	25 : 18
Velež	3	3	—	—	10 : 4
Sarajevo	3	1	—	2	7 : 4
Rijeka	2	1	—	1	7 : 3
Sloboda (Tuzla)	2	1	—	1	4 : 5
Vardar	2	—	1	1	2 : 7

Crvena zvezda učestvovala je na prvom velikom međunarodnom turniru u Njujorku, gde je pobedila Rapida (Beč) sa 5:2, Norčeping (Norčeping) sa 4:0 i Sporting (Lisabon) sa 3:0; Dinamo je pobedio prvaka Francuske, tim Nice, sa 2:1; OFK Beograd igrao je nerešeno sa reprezentacijom Rumunije u Bukureštu (3:3), u Beogradu je pobedio Ameriku (Montevideo) sa 2:1.

1961

Do 1. decembra odigran je veći broj utakmica, ali sezona nije završena, jer veći broj timova gostuje u inostranstvu (Partizan i Crvena zvezda u Južnoj Americi, Sarajevo na Malti, itd.). Nepotpun bilans:

Crvena zvezda	15	7	3	5	44 : 35
Dinamo	13	6	4	3	28 : 21
Partizan	8	2	2	4	6 : 11
OFK Beograd	8	3	1	4	15 : 15
Vojvodina	7	5	—	2	26 : 11
Vardar	6	5	—	1	16 : 10
Borac (Banja Luka)	6	1	2	3	12 : 13
Rijeka	5	5	—	—	21 : 6
Hajduk	4	3	—	1	14 : 12
Novi Sad	3	1	—	2	7 : 9
Sarajevo	1	1	—	—	2 : 1

U 1961. godini većina klubova imala je nepovoljan bilans sa jačim timovima. Tako su, na primer, poraženi Partizan u Torinu od Juventusa (0:5), Crvena zvezda u Sofiji od CDNA (0:6), Dinamo u Barceloni od Barcelone (1:5), itd. Ipak, bilo je i nekoliko povoljnijih rezultata: pobeda Dinama nad Kopenhagenom (7:2), Crvene zvezde nad bečkim Rapidom na turniru u Njujorku sa 3:0, Dinama nad Fiorentinom u Zagrebu sa 2:1, itd.

MEĐUNARODNE PRVENSTVENE
UTAKMICE KLUBOVA PRVE SAVEZNE LIGE

Veliki broj utakmica koje su odigrali jugoslovenski fudbalski klubovi imao je prvenstveni karakter. To su takmičenja za Srednjoevropski kup, Kup evropskih šampiona i Evropski kup

pobednika nacionalnih kupova. Nekoliko godina priređuju se i takmičenja za Kup sajamskih gradova.*

SREDNJOEVROPSKI KUP. Osnovan 1927. kao takmičenje najboljih klubova Srednje Evrope, Srednjoevropski kup obnovljen je posle rata 1951. kao tzv. Mali SE kup, u kojem su učestvovala samo četiri tima: Dinamo iz Zagreba, Lacio iz Rima, Vaker i Rapid iz Beča. Pobednik kupa bio je Rapid, dok je Dinamo zauzeo treće mesto (pobedio je tim Lacija sa 2:0, a izgubio od Vakera sa 4:1).

Srednjoevropski kup je zvanično obnovljen u leto 1955, i u njemu su učestvovali: iz Jugoslavije: Hajduk i Vojvodina, iz Mađarske: Honved i Vereš lobogo, iz Italije: Bolonja i Roma, iz Čehoslovačke: UDA iz Praga i Slovan iz Bratislave, i iz Austrije: Vineršportklub i Vaker.

U osmini finala Vojvodina je pobedila Romu u Novom Sadu sa 4:1, a u Rimu sa 5:4, i na taj način se kvalifikovala za četvrtfinale, u koje je Hajduk ušao automatski.

U četvrtfinalu Vojvodina je igrala sa Slovanom u Novom Sadu 0:0, a u Bratislavi izgubila sa 0:3, dok je Hajduk u Budimpešti izgubio od Vereš loboga sa 0:6, a u Splitu pobedio samo sa 3:2, pa su tako oba jugoslovenska predstavnika eliminisana. Pobednik SE kupa bio je Vereš lobogo.

U 1956. u ovom takmičenju učestvovali su: iz Jugoslavije Crvena zvezda i Partizan, iz Austrije: Rapid i Vaker, iz Mađarske: Vereš lobogo i Vašaš, iz Čehoslovačke: UDA i Slovan.

Crvena zvezda se kvalifikovala u četvrtfinale, a Partizan u polufinale.

U četvrtfinalnoj utakmici, u Beogradu Crvena zvezda je sa Vereš lobogom igrala nerešeno 1:1, ali je u Budimpešti izgubila sa 3:5. Partizan je u oba susreta — u Beču i Beogradu — protiv Vakera igrao 1:1, i tek u trećoj utakmici u Beogradu pobedio sa 4:0.

U polufinalu je u Beogradu pobedio Vašaš sa 1:0, ali je u Budimpešti izgubio sa 1:6.

U trećem posleratnom SE kupu 1957. učestvovali su: iz Jugoslavije: Crvena zvezda i Vojvodina, iz Čehoslovačke: Dukla i Slovan, iz Mađarske: MTK i Vašaš, iz Austrije: Rapid i Vjena.

U četvrtfinalnim utakmicama, u Beogradu i Pragu Crvena zvezda je igrala sa Duklom 1:1, ali je u trećoj utakmici na neutralnom terenu u Bratislavi pobedila sa 1:0 i kvalifikovala se u polufinale. Vojvodina je u Novom Sadu pobedila Slovana sa 6:0, a u Bratislavi izgubila sa 0:1.

U polufinalu, Crvena zvezda je izgubila od Vašaša u Beogradu sa 1:3, a u Budimpešti sa 2:3, dok je Vojvodina u Beču izgubila od Rapida sa 0:3, a u Novom Sadu pobedila sa 4:1. Rapid je odbio da igra treću utakmicu na neutralnom terenu u Beogradu, pa je Vojvodina automatski ušla u finale.

U finalu, Vojvodina je u Budimpešti izgubila od Vašaša sa 0:4, a u Novom Sadu pobedila samo sa 2:1.

DUNAVSKI KUP. U 1958. takmičenje za SE kup nije održano, jer se poklapalo sa takmičenjem za svetsko prvenstvo u Švedskoj. Umesto SE kupa, organizovano je takmičenje za Dunavski kup.

Dunavski kup je veliki uspeh jugoslovenskog fudbala. Pobedila je Crvena zvezda, što, od početka takmičenja za SE kup, predstavlja prvi veliki trofej koji je u konkurenciji najboljih klubova podunavskih zemalja osvojio jedan jugoslovenski klub.

U takmičenju su učestvovali: iz Jugoslavije: Crvena zvezda, Partizan, Radnički i Vojvodina; iz Mađarske: Ferencvaroš, MTK, Šalgotarijan i Tatabanja; iz Čehoslovačke: Dukla iz Pardubice, Ruda hvjezda, Dinamo iz Praga i Tatan iz Prešova; iz Rumunije: CCA iz Bukurešta i Štinca iz Temišvara; iz Bugarske: Levski i Lokomotiva iz Sofije.

U prvom kolu, Partizan je u Kragujevcu pobedio Tatrana sa 4:2, Crvena zvezda Duklu u Beogradu sa 2:0, Radnički je u Budimpešti sa Ferencvarošom igrao 3:3, a Vojvodina je u Sofiji izgubila od Levskog sa 1:0.

U drugom kolu, Vojvodina je u Novom Sadu pobedila Levskog sa 5:0, a Crvena zvezda sa Duklom u Pardubicama igrala 0:0, Partizan je u Prešovu izgubio od Tatrana sa 1:4, dok je Radnički pobedio u Beogradu Ferencvaroša sa 2:1.

* Pošto su u ovom takmičenju pretežno učestvovala gradske reprezentacije, atek 1961. i klupske ekipe, ovim pregledom nisu obuhvaćene utakmice reprezentacija gradova.

U trećem kolu, Crvena zvezda je u Sofiji igrala sa Lokomotivom 4:4, a Radnički je u Zemunu pobedio Štinca sa 4:2, Vojvodina je u Novom Sadu sa Ruda hvjezdom igrala 0:0, dok je Partizan posle drugog kola eliminisan.

U četvrtom kolu, Crvena zvezda je u Beogradu pobedila Lokomotivu sa 1:0, dok je Ruda hvjezda u Brnu igrala sa Vojvodinom 0:0. Ni posle dva produžetka po 15 minuta nije dobijen pobednik, pa se za dalje takmičenje žrebom kvalifikovala Ruda hvjezda. Radnički je u Temišvaru pobedio Štinca sa 3:1.

U polufinalu, Crvena zvezda je u Zemunu pobedila Radničkog sa 2:1, a u Beogradu igrala nerešeno 0:0. U finale su se kvalifikovala Crvena zvezda i Ruda hvjezda, koja je eliminisala Tatrana.

U finalu, Crvena zvezda je u Beogradu pobedila Rudu hvjezdu sa 4:1, a u Brnu sa 3:2, i osvojila Kup.

Ponovno takmičenje za SE kup nastavljeno je 1959. i u njemu su učestvovali: iz Jugoslavije: Partizan i Vojvodina; iz Čehoslovačke: Dinamo i Banjik iz Moravske Ostrave; iz Austrije: VAK i Vjena; iz Mađarske: Honved i MTK.

U četvrtfinalu, Partizan je u Moravskoj Ostravi igrao sa Banjikom 1:1, a u Beogradu u regularnom vremenu 2:2, ali je u nastavku igre pobedio sa 3:2. Vojvodina je u Novom Sadu pobedila Vjenu sa 1:0, a u Beču igrala 3:3.

U polufinalu, Partizan je u Beogradu igrao sa Honvedom 3:3, a u Budimpešti u regularnom vremenu, i posle dva produžetka po 15 minuta, 2:2, ali se žrebom kvalifikovao Honved. Vojvodina je u Budimpešti izgubila od MTK sa 2:1, a u Novom Sadu igrala 0:0, tako da su se u finale kvalifikovala oba mađarska predstavnika.

U 1960. takmičenje za SE kup je prošireno po broju učesnika, ali je vremenski znatno skraćeno. Odigrana su samo dva kola, a za pobednika je proglašen ne klub kao do tada, već zemlja čiji su klubovi sakupili najviše bodova.

U takmičenju su učestvovali: iz Jugoslavije: Partizan, Hajduk, Vojvodina, Sarajevo, Beograd i Velež; iz Austrije: VAK, Vjena, Vineršportklub, Austrija, Semering i LASK; iz Italije: Fiorentina, Bolonja, Roma, Udineze, Palermo i Alesandrija; iz Mađarske: MTK, Vašaš, Tatabanja, Honved i Diožder; i iz Čehoslovačke: Slovan, Dukla, Spartak, iz Trnave, Ruda hvjezda, Banjik i Spartak iz Praga.

U ovom takmičenju jugoslovenski timovi su odigrali sledeće utakmice:

Prvo kolo: u Beogradu: Partizan—Slovan 2:1, u Bolonji: Hajduk—Bolonja 3:1, u Sarajevu: Sarajevo—MTK 1:2, u Beču: Vojvodina—VAK 2:2, u Moravskoj Ostravi: Beograd—Banjik 1:2, u Mostaru: Velež—Alesandrija 4:1.

Drugo kolo: u Bratislavi: Partizan—Slovan 1:4, u Splitu: Hajduk—Bolonja 1:0, u Budimpešti: Sarajevo—MTK 1:2, u Novom Sadu: Vojvodina—VAK 5:0, u Beogradu: Beograd—Banjik 3:2, u Alesandriji: Velež—Alesandrija 2:1.

Pobednik ovog masovnog SE kupa bila je Mađarska, sa 17 bodova. Drugo mesto pripalo je Jugoslaviji, sa 15 bodova.

U 1961. takmičenje za SE kup je održano bez jugoslovenskih klubova, koji su bili sprečeni učešćem na jubilarnom turniru, priređenom u Titovom Užicu povodom proslave 20-godišnjice narodne revolucije.

KUP EVROPSKIH ŠAMPIONA. Veoma popularno takmičenje Kup evropskih šampiona osnovano je na sastanku u Belfastu 12. avgusta 1955. Već prve godine u mnogim zemljama vladalo je veliko interesovanje za susrete najboljih klupskih ekipa, pa je za *Prvi kup evropskih šampiona* prijavljeno 16 timova. Jugoslaviju je predstavljao Partizan — državni prvak u takmičarskoj sezoni 1954/55. Ostali učesnici — osnivači Kupa — bili su: Vereš lobogo iz Mađarske, Sporting iz Portugalijske, Anderlecht iz Belgije, Servet iz Švajcarske, Real Madrid iz Španije, Rotvajs iz Zapadne Nemačke, Hibernijan iz Škotske, Durgarden iz Švedske, Gvardija iz Poljske, Arhus iz Danske, Rems iz Francuske, Rapid iz Austrije, Sarbriken iz Sarske Oblasti, Milano iz Italije i Ajndhoven iz Holandije.

Partizan je u osmini finala u Lisabonu igrao nerešeno sa Sportingom (3:3), ali je u Beogradu pobedio sa 5:2.

U četvrtfinalu, u Madridu, Partizan je izgubio od Real Madrida sa 0:4, a u Beogradu pobedio sa 3:0, tako da se za

dalje takmičenje kvalifikovao Real Madrid, koji je bio i pobjednik Kupa.

Drugi Kup evropskih šampiona održan je 1956/57. i u njemu su učestvovala 22 tima, među kojima i Crvena zvezda, kao prvak Jugoslavije u sezoni 1955/56.

U osmini finala, Crvena zvezda je u Harlemlu savladala austrijskog Rapida sa 4:3, a u Beogradu sa 2:0.

U četvrtfinalu, u Beogradu, Crvena zvezda je pobedila nacionalnog prvaka Bugarske — CDNA sa 3:0, a u Sofiji izgubila sa 1:2.

U polufinalu Crvena zvezda se sastala sa Fiorentinom. U susretu u Beogradu državni prvak Jugoslavije je izgubio utakmicu sa 0:1, a u Firenci je igrao nerešeno 0:0, tako da se za dalje takmičenje kvalifikovala Fiorentina.

Pobjednik Kupa bio je ponovo Real Madrid.

Treći Kup evropskih šampiona održan je 1957/58. Među 24 tima koji su učestvovali u ovom takmičenju ponovo se našla Crvena zvezda, prvak Jugoslavije u sezoni 1956/57. Za razliku od prethodnog takmičenja, kada je dospela i u polufinale, u trećem Kupu Crvena zvezda je eliminisana u četvrtfinalu od engleskog šampiona Manchester junajteda. Posle utakmice u Beogradu između Crvene zvezde i Manchester junajteda, dogodila se 6. februara 1958. na minhenskom aerodromu velika avionska nesreća, u kojoj je poginulo više fudbalera Manchester junajteda i engleski novinari koji su pratili tim. Posle nesreće potekli su sa raznih strana predlozi da se dalje takmičenje za treći Kup evropskih šampiona prekine i da se Manchester junajted proglasi za počasnog pobjednika. Međutim, predstavnici engleskog šampiona su ovo kategorički odbili i nastavili da se takmiče u Kup. Naredne godine je Manchester junajtedu ipak ukazana počast na taj način što je tim, na predlog Fudbalskog saveza Jugoslavije, automatski uvršćen među šampione koji se bore za Kup.

U eliminacionom takmičenju Crvena zvezda je u Luksemburgu pobedila Didelanža sa 5:0, a u Beogradu sa 9:1.

U osmini finala Crvena zvezda se sastala sa Norčepingom. U prvoj utakmici u Norčepingu postigla je nerešen rezultat 2:2, a Beogradu pobedila sa 2:1.

U četvrtfinalu Crvenu zvezdu je eliminisao Manchester junajted. Prvu utakmicu Zvezda je u Manchesteru izgubila sa 1:2, a drugu, u Beogradu, igrala nerešeno (3:3). — Pobjednik Kupa bio je Real Madrid.

Četvrti Kup evropskih šampiona održan je 1958/59. U njemu je učestvovalo 28 timova, među kojima i Dinamo, kao prvak Jugoslavije u sezoni 1957/58. Već u prvom kolu jugoslovenski predstavnik je naišao na jakog protivnika, pa je eliminisan iz daljeg takmičenja.

U prvom kolu, na utakmici u Zagrebu, Dinamo je sa Duklom igrao 2:2, dok je u Pragu izgubio sa 1:2.

Pobjednik četvrtog Kupa bio je opet Real Madrid.

U *Petom Kup evropskih šampiona*, održanom 1959/60. učestvovalo je 26 timova. Jugoslaviju je po treći put predstavljala Crvena zvezda, kao prvak države u sezoni 1958/59. Ovoga puta start Crvene zvezde bio je, u odnosu na prethodna dva, najneuspešniji. Već u osmini finala Crvenu zvezdu je eliminisala renomirana ekipa Vulverhempton, prvaka Engleske. Finalnu utakmicu u Glazgovu između Real Madrida i prvaka Zapadne Nemačke Ajntrahta posmatrao je rekordan broj od 127 hiljada gledalaca, a prihod je iznosio 90 miliona dinara. Tom prilikom je zabeležen i rekord u broju golova na finalnoj utakmici: Real Madrid je pobedio sa 7:3. Raniji rekord u broju gledalaca na finalnoj utakmici zabeležen je 1958. u Madridu, kada je susret posmatralo 125 hiljada gledalaca.

U osmini finala Crvena zvezda je u Beogradu igrala nerešeno sa Vulverhemptonom 1:1, dok je u Vulverhemptonu izgubila sa 0:3.

Real Madrid je peti put uzastopno postao šampion Evrope.

U *Šestom Kup evropskih šampiona*, održanom 1960/1961, učestvovalo je 27 timova. Po četvrti put u takmičenje se uključila Crvena zvezda, kao prvak Jugoslavije u sezoni 1959/60. Međutim, i ovog puta je izostao neki veći uspeh. Već u prvom kolu jugoslovenski prvak dobio je za protivnika mađarskog prvaka Ujpešta.

U prvom kolu utakmicu u Beogradu Crvena zvezda je izgubila sa 1:2, a u Budimpešti sa 0:3.

Pobjednik šestog Kupa bio je portugalski šampion Benfika iz Lisabona.

U *Sedmom Kup evropskih šampiona*, koji je u toku, učestvuju najveći broj klubova otkako je kup osnovan: ukupno 29 timova iz svih evropskih zemalja, izuzev SSSR-a, Islanda i Albanije, koje nisu prijavile svoje nacionalne šampione, Jugoslaviju je predstavljao Partizan, kao prvak države u sezoni 1960/61.

Mada se takmičenje za sedmi Kup evropskih šampiona završava tek u proleće 1962, za jugoslovenskog predstavnika ono je završeno.

U prvoj utakmici, u Lisabonu, Partizan je igrao nerešeno sa Sportingom (1:1), a u Beogradu je pobedio sa 2:0.

U osmini finala Partizan se sastao sa Juventusom i obe utakmice izgubio: u Beogradu sa 1:2, a u Torinu sa 0:5.

Za sedam godina takmičenja u Kup evropskih šampiona jugoslovenski predstavnici su odigrali 26 utakmica:

Klub	Igrao	Dobio	Izgubio	Nerešeno	Dato i primljeno golova
Crvena zvezda	16	6	4	6	34 : 25
Partizan	8	3	2	3	15 : 17
Dinamo	2	0	1	1	3 : 4

Po broju dobijenih i izgubljenih utakmica bilans jugoslovenskih predstavnika je negativan. Međutim, ako se izdvoje rezultati utakmica s vrlo jakim protivnicima, onda se učešće jugoslovenskih timova u najvećem evropskom takmičenju može oceniti kao uspešno. Partizan je, na primer, u Beogradu pobedio petostrukog šampiona Evrope, tim Real Madrida, sa 3:0, dvaput je eliminisao šampiona Portugalije Sportinga iz Lisabona, dok je Crvena zvezda najvredniji rezultat postigla protiv šampiona Bugarske, tima CDNA, koji je eliminisala u drugom Kup šampiona.

KUP EVROPSKIH POBEDNIKA NACIONALNIH KUPOVA. Poput takmičenja nacionalnih prvaka, osnovano je i takmičenje nacionalnih pobjednika kupova. Na sastanku Komiteta Srednjoevropskog kupa u Beču, 14. februara 1960, donet je zaključak da se u sezoni 1960/61, po kup sistemu pored pobjednika nacionalnih kupova zemalja učesnica SE kupa: Jugoslavije, Italije, Mađarske, Čehoslovačke i Austrije, sastanu i pobjednici nacionalnih kupova Francuske, Švajcarske, Zapadne Nemačke, Istočne Nemačke, Engleske i Škotske. Jugoslovenski predstavnik u *Prvom Kup pobjednika nacionalnih kupova* bio je Dinamo, kao pobjednik Kupa Jugoslavije 1960.

U prvom kolu Dinamo je u Brnu igrao sa Rudom hvjezdom 0:0, a u Zagrebu je pobedio sa 2:0.

U drugom kolu Dinamo se sastao sa Fiorentinom. Prvu utakmicu u Firenci Dinamo je izgubio sa 0:3, a drugu, u Zagrebu, dobio sa 2:1, tako da se za dalje takmičenje kvalifikovala Fiorentina.

Takmičenje je steklo popularnost gotovo kao i Kup šampiona, pa su se za *Drugi Kup pobjednika nacionalnih kupova* u 1961/62. prijavila 23 pobjednika nacionalnih kupova, među kojima i Vardar kao pobjednik Kupa Jugoslavije 1961. Za prvog protivnika Vardar je dobio pobjednika Kupa Škotske, tim Damferlajn iz istoimenog mesta. Neočekivano visok poraz u Škotskoj doprineo je da jugoslovenski predstavnik u ovom takmičenju bude eliminisan već u prvom kolu.

U prvoj utakmici, u Damferlajnu, Vardar je izgubio sa 0:5, tako da mu pobjeda u Skopju od 2:0 nije bila dovoljna, pa se za drugo kolo kvalifikovao Damferlajn.

Ukupan bilans jugoslovenskih timova u prva dva takmičenja za Kup evropskih pobjednika nacionalnih kupova:

Klub	Igrao	Dobio	Izgubio	Nerešeno	Dato i primljeno golova
Dinamo	4	2	1	1	4:4
Vardar	2	1	0	1	2:5
Ukupno	6	3	1	2	6:9

Lj. O. — R. M.

STAVOVI JUGOSLAVIJE O POLITICI AKTIVNE MIROLJUBIVE KOEGZISTENCIJE

Aktivna miroljubiva koegzistencija među zemljama sa različitim društvenim sistemima je opšti princip međunarodnih odnosa u sadašnjoj etapi razvitka ljudskog društva. Ona predstavlja svetski proces koji obuhvata sve širi krug zemalja, antikolonijalnih i narodnooslobodilačkih pokreta. Njenu sadržinu čine »osnovni principi na kojima treba da počiva organizacija savremenog sveta« (Tito).

Aktivna miroljubiva koegzistencija odgovara potrebama savremenog čovečanstva da u miru živi, saraduje i dopunjava se. Ona je potvrda i dalja evolucija ideje miroljubive saradnje u svetu sa sve razvijenijom međunarodnom podelom rada i ekonomskom povezanošću i međuzavisnošću, ali koji nije klasno i društveno jedinstven.

Društveni koreni aktivne miroljubive koegzistencije leže u odnosima prelaznog perioda kroz koji prolazi savremeno čovečanstvo, u kome »uporedo žive, prepliću se i bore dva sveta: jedan kapitalistički i jedan socijalistički« (Kardelj) i u kome nijedna grupa zemalja nije prevazišla stadijum prelaznosti.

Politika aktivne miroljubive koegzistencije nije pasivna, već aktivna; nije statična, već dinamična; nije »politika nekog nerealističkog pacifizma, niti politika nekog bezbojnog neutralizma« (Kardelj). Ona nikako ne znači povlačenje i prepuštanje drugima da se brinu o međunarodnim odnosima. Ona ne predstavlja izolacionizam ni u kom vidu.

Govoreći na Rangunskom univerzitetu, 1955, predsednik Tito je rekao: »Šta znači princip koegzistencije? Mislim da nije potrebno da pred ovim forumom objašnjavam šta taj princip za nas ne znači — on ne znači nikakav neutralizam, pošto danas neutralizam ne bi u suštini mogao značiti ništa drugo do bjekstvo sa poprišta bitke za mir, dok koegzistencija, kako je mi shvatamo, znači najaktivniju borbu za mir i međunarodnu saradnju.«

U ekspozu pred Saveznom narodnom skupštinom 1955. predsednik Tito je istakao: »Politika koegzistencije po samoj svojoj prirodi, iako se to često ne shvata, jeste aktivna politika. To je politika aktivne i konstruktivne međunarodne saradnje u cilju pronalazjenja načina za rješavanje svih otvorenih međunarodnih problema i otklanjanja izvora međunarodne zategnutosti... Takva politika, s jedne strane, isključuje svaki pasivan ili ravnodušan stav neutralnosti prema međunarodnim zbivanjima i pokreće na kontakte, pregovore i sporazumno rješavanje problema sa svim zemljama, bez obzira na društveno uređenje ili pogled na svijet uopće.«

Odgovarajući na pitanja direktora pariskog ureda Junajted presa, 1956, predsednik Tito je izjavio da razlikuje pasivnu od aktivne koegzistencije, i da ona prva znači samo da živimo jedan kraj drugoga, da se uopšte ne bismo poboljšanju odnosa, o međusobnoj saradnji, itd., pa je dodao: »Aktivna koegzistencija, međutim, znači neprekidno pronalaziti puteve i načine za bolje međusobno razumijevanje, razgovarati, rješavati probleme mirnim putem i sredstvima, ne dozvoljavajući da se nagomila nešto što ubuduće može dovesti do zaoštrenih odnosa... Aktivna koegzistencija isključuje svaki pokušaj rješavanja problema oružanim sredstvima. Pasivna koegzistencija, međutim, ne isključuje jednog dana i oružanu intervenciju; ona je uvijek privremena, provizorna solucija.«

U svom govoru na Bandunškom univerzitetu, 1958, predsednik Tito je izneo: »To znači da je koegzistencija u suštini jedan dinamičan progresivni proces, u toku kojeg treba da dođe do smanjenja zategnutosti, do postepenog

prevazilaženja blokovskih okvira, do povećanja međunarodnog povjerenja i rješavanja razmimoilaženja pomoću miroljubivih sredstava.«

U svojoj knjizi »Socijalizam i rat«, E. Kardelj je napisao: »Ta aktivna uloga koju treba da imaju socijalističke i sve progresivne i miroljubive snage u uslovima koegzistencije u današnje vreme je prvi razlog što mi svoju politiku često nazivamo politikom aktivne miroljubive koegzistencije.«

OSNOVNI ASPEKTI POLITIKE AKTIVNE MIROLJUBIVE KOEGZISTENCIJE

Osnovni aspekti politike aktivne miroljubive koegzistencije između država i naroda s različitim društvenim sistemima su, prema shvatanju za koje se zalaže Jugoslavija u međunarodnim odnosima, sledeći:

1. Pred alternativom: rat ili mir, politika aktivne koegzistencije jeste jedina stvarna mirovna politika (Program SKJ). Ona predstavlja jedinu alternativu opštem svetskom ratu, koji bi u uslovima današnjeg razornog naoružanja značio opštu svetsku katastrofu. S obzirom na današnja sredstva za masovno uništavanje može biti samo pobeđenih. Danas je čovečanstvo stavljeno pred dilemu: ili koegzistencija u životu (aktivna koegzistencija), ili koegzistencija u smrti (rat). Stoga politika aktivne miroljubive koegzistencije nije samo jedna od mogućnosti, nego nužnost međunarodne zajednice u uslovima kad je usled strahovito razornog dejstva savremenog oružja rat postao anahronizam.

U svom govoru na Bandunškom univerzitetu, 1958, predsednik Tito je izneo: »Kao protivvrjednost politike hladnog rata, u svijetu sve više jača ideja da je miroljubiva i aktivna koegzistencija između država sa različitim društvenim sistemima jedina alternativa za postepeno i progresivno savladavanje mnogobrojnih problema savremenog svijeta, i da politika s pozicija sile, odnosno rat kao neizbežna posljednja konsekvencija te politike, ne može biti sredstvo za rješavanje spornih međunarodnih pitanja.«

Na XV zasjedanju Generalne skupštine UN, 1960, predsednik Tito je naglasio: »Prema tome, koegzistencija među narodima danas se sve više nameće ne samo kao praktična neophodnost, već i kao imperativ u sadašnjim uslovima. Druge alternative, naime, i nema, osim skoro konstantnog hladnog rata, osim kretanja na ivici rata, i najzad pravog rata, koji bi značio potpuno uništavanje — što mi svi ovdje moramo odbaciti.«

2. Politika aktivne koegzistencije je izraz opšte međuzavisnosti svih država sveta i ona odgovara savremenim ekonomskim potrebama svetske privrede kao celine (Program SKJ). Stabilizacija svetske privrede i njen dalji razvoj ne mogu se uopšte zamisliti bez ravnopravne i sve šire, normalne i slobodne svetske ekonomske saradnje na putu opšteg ekonomskog progressa sveta.

U Programu Saveza komunista Jugoslavije stoji: »Jedan od ciljeva socijalizma mora biti privredno jedinstvo sveta, ali takvo jedinstvo koje će prevazići kapitalističko-imperijalističke oblike međunarodne podele rada, koje će se zasnivati na intenzivnom privrednom razvoju svih zemalja sveta, koje će se temeljiti na sadržajno novim i mnogo intenzivnijim odnosima među svim nacionalnim privredama nego što je to bio slučaj u kapitalizmu.«

Predsednik Tito je u svom ekspozu u Saveznoj narodnoj skupštini, 1955, izjavio: »Politika aktivne koegzistencije zasniva se na priznanju činjenice da je svijet danas već postao jedna cjelina, da se u svijetu ne može dogoditi ništa značajnije što se ne bi odrazilo i na njegov drugi kraj — što znači da je mir nedjeljiv, ali ne samo u negativnom smislu, u tom smislu da svaka povreda mira može da ima teške posljedice, već isto tako i u pozitivnom smislu, to jest da se problem mira može rješavati samo zajedničkim naporima svih naroda i država. Danas nema ma i malo civilizovanog naroda kome bi bilo svejedno šta se u svijetu događa i koji ne bi bio svjestan toga da svaki sukob u svijetu može i njega da uvuče u svoj vrtlog.«

3. Politika aktivne koegzistencije stvara uslove za najbrži napredak socijalizma (Program SKJ). Ona ne znači očuvanje *status quo-a*, nego, naprotiv, stvara mogućnosti za njegovo menjanje, za slobodan razvoj društvenih snaga. Ona ne ovekovečava postojeće društvene formacije, nego deluje na njihovo prevazilaženje. Ona je revolucionarna, ne konzervativna, jer, u stvari, socijalističko se društvo ne može danas do kraja razviti ako se njegov razvoj bude kretao u uslovima hladnog rata i rata uopšte.

U Programu Saveza komunista Jugoslavije stoji: »Politika aktivne koegzistencije neminovno vodi u svakoj kapitalističkoj zemlji suzbijanju i slabljenju onih snaga koje koče napredak i koje, u isto vreme, predstavljaju potencijalnu opasnost od izazivanja novog svetskog rata; ona stavlja borbu protiv imperijalizma i kolonijalizma na širu bazu; smanjuje mogućnost hegemonističke politike; lomi podlogu na kojoj izrasta birokratizam i omogućava brži i bezbolniji razvitak socijalističkih zemalja. Prema tome, ta politika ne samo što ne ovekovečava postojeće društvene formacije, već, naprotiv, deluje u pravcu njihovog brzog menjanja.«

E. Kardelj je u svom govoru na VII kongresu SKJ izneo: »Ona (koegzistencija) postaje ne samo realna koncepcija mira, nego i aktivna parola borbe za dalje jačanje socijalizma. U uslovima popuštavanja međunarodne zategnutosti i mira, narodi se okreću licem prema sopstvenim društvenim problemima, a to znači da će neizbežno jačati i društvena uloga radničke klase i da će jačati snage socijalizma.«

A u svojoj knjizi »Socijalizam i rat«, E. Kardelj je napisao: »Međutim, u isto vreme koegzistencija i sama postaje faktor podsticanja i ubrzavanja svih tih procesa (unutrašnjeg društvenog razvika). Pošto je socijalizam postao ne samo politička snaga, već i moćan međunarodni ekonomski faktor, očito je da će ta njegova snaga i uloga uticati i da treba uticati ne samo na celokupni razvitak međunarodnih odnosa u smislu učvršćenja mira među narodima, već i na ubrzavanje svih revolucionarnih, demokratskih i opštepogresivnih procesa u društvenom životu svih naroda. Tek narodi oslobođeni pretnje svetskog rata okrenuće se celim svojim licem prema sopstvenim društvenim problemima.«

U svom govoru na V kongresu Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, 1960, predsednik Tito je rekao: »Principe koegzistencije u međunarodnim odnosima ne smijemo brkati sa unutrašnjim razvojem u pojedinim zemljama, sa društvenim promjenama, sa razvojem društva i odnosima među klasama. Svar je naroda pojedinih država da određuje na koji način i kojim putem treba da ide razvitak unutrašnjeg društvenog sistema u njihovim zemljama. I baš strogom primjenom principa koegzistencije između naroda i država i nemišanja u unutrašnja pitanja drugih, omogućuje se mirniji i bezbolniji proces društvenih promjena u pojedinim zemljama.«

Na XV zasjedanju Generalne skupštine UN, 1960, predsednik Tito je kazao: »Na drugoj strani, pogrešno je isto tako i shvatanje da bi trebalo da koegzistencija znači konzerviranje postojećih odnosa, na primjer u oblastima pod kolonijalnom kontrolom i u oblastima gdje su jači i razvijeniji izgradili privilegovane pozicije u slabijim i nerazvijenijim zemljama. Takvo shvatanje je u očiglednoj suprotnosti sa duhom i značenjem koegzistencije, koja ne može služiti zaustavljanju historijskih procesa u međunarodnom životu. Naprotiv, ona stimulira i olakšava te procese, pri čemu ne dovodi u pitanje svjetski mir, nego ga čini stabilnijim. Zbog takvog našeg gledanja na smisao koegzistencije, za nas je neprihvatljivo tumačenje po kome bi se ona, u sadašnjem svijetu, ograničila samo na obezbjeđenje koegzistencije postojećih grupacija. Razumije se, i među njima treba težiti koegzistenciji koja bi zamijenila sadašnju zategnutost i nepovjerenje, ali ne zato da bi se na takvoj koegzistenciji ostalo, nego zato da bi se i tu, polazeći od nje, išlo dalje ka aktivnijim odnosima plodnije, svestrane saradnje među svim državama i narodima, pa i među onima koji se danas nalaze na antagonističkim pozicijama.«

U svom govoru na Beogradskoj konferenciji, 1961, predsednik Tito je rekao: »Afirmacija politike koegzisten-

cije ne znači da se u savremenom društvu neće odvijati dalji progresivni procesi i promjene, jer je koegzistencija sastavni dio tih promjena koje su historijski neminovne. Ono što politika koegzistencije treba da obezbijedi, to je da se te promjene odvijaju bez ratova, uz jačanje demokratskih odnosa u svijetu, uz jačanje uloge najširih narodnih slojeva u rješavanju ekonomskih i društvenih problema.«

SADRŽINA POLITIKE AKTIVNE MIROLJUBIVE KOEGZISTENCIJE

Bitni elementi politike aktivne miroljubive koegzistencije jesu:

Poštovanje nezavisnosti, suvereniteta, ravnopravnosti, teritorijalnog integriteta i nemišanje u unutrašnje stvari drugih zemalja. Politika aktivne koegzistencije zahteva ravnopravnost u odnosima između država i naroda, jer gde nema ravnopravnosti tu su dominacija, hegemonija jednog naroda nad drugim, velikodržavna shvatanja, a ne koegzistencija. Poštovanje nezavisnosti, suvereniteta i teritorijalnog integriteta znači uzdržavanje od svake agresije i svakog agresivnog pritiska, uzdržavanje od svakog mešanja sa strane u unutrašnje poslove drugih. U politici koegzistencije sadržano je i pravo svake države na slobodan i nezavisan unutrašnji razvoj. To su načela koja su posle pobeđe antihitlerovske koalicije u drugom svetskom ratu i pod pritiskom svetskog javnog mnjenja uneta u Povelju UN.

Program Saveza komunista Jugoslavije, govoreći o istorijskom smislu borbe za nacionalnu nezavisnost, konstatuje: »Borba za učvršćenje nacionalne ravnopravnosti predstavlja u današnje vreme značajan faktor borbe za mir i društveni progres. Takva borba ne samo što nije u suprotnosti s razvojem najšire međunarodne saradnje, već je polazna tačka za sve veće zbližavanje među narodima, za dalji demokratski razvitak, za proces progresivnog povezivanja svih zemalja sveta u ekonomskom, političkom i kulturnom pogledu. Uspješna saradnja i najviši stepen razumevanja mogu se ostvariti samo među nezavisnim i ravnopravnim narodima.«

U svojoj poruci indijskom narodu, 1954, predsednik Tito je rekao: »Naše shvatanje koegzistencije znači... potvrđivanje prava svake zemlje na svoj vlastiti poredak i na svoj vlastiti razvitak.«

U svom govoru u Zagrebu, 1955, predsednik Tito je rekao: »Saradnja među ljudima može biti, ali oni moraju prihvatiti da svaki narod ima pravo da sam živi na svom tlu, da sam sobom upravlja i da niko nema prava da se miješa u njegove unutrašnje stvari... Narodi svih zemalja imaju i sposobnosti i mogućnosti da urede svoj život onako kako hoće. Zato mislim da bi radi koegzistencije bilo potrebno da se jedanput prekine s mišljanjem u unutrašnje probleme drugih, bilo posredno, bilo neposredno. Onda bi koegzistencija bila moguća. Ali ako neko još uvijek misli da dominira, koegzistencija nije moguća — i jednog dana mora doći do katastrofe.«

U zdravici u čast predsednika Sukarna, 1956, predsednik Tito je izjavio: »Mi smo uvjereni, a i razvoj događaja je u posljednje vrijeme pokazao, da se mir i opšti društveni napredak mogu jedino obezbijediti usvajanjem i sprovođenjem u život politike aktivne i miroljubive koegzistencije među narodima i državama, zasnovane na principima ravnopravnosti i poštovanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta, na nemišljanju u unutrašnje stvari i priznavanju prava svakom narodu i državi na samostalan razvoj, bez obzira na postojeće ideološke, društveno-ekonomske i druge razlike.«

Sporazumno rešavanje problema i odbacivanje upotrebe sile u međunarodnim odnosima. Aktivna koegzistencija predstavlja novi oblik rešavanja međunarodnih problema: ne putem vojne sile, niti sa pozicija pretnje silom ili putem dominacije i nametanja tuđe volje. Politika aktivne miroljubive koegzistencije znači aktivno zalaganje da se svi međunarodni problemi, pa i oni najosloženiji, najosetljiviji i najzaoštrljeniji, rešavaju mirnim putem, na miran način, putem pregovora, dogovora i sporazumevanja. Ona priznaje činjenicu da u svetu postoje razlike u društvenom i politič-

kom uređenju, ali odbacuje ideju da te razlike treba da postanu uzrok međunarodnim razmiricama koje dovode do opasnosti rata. Ona polazi od toga da je društveno i političko uređenje jedne zemlje rezultat njenog unutrašnjeg razvoja i da razlike u tome nužno postoje, jer su odraz različitih uslova pod kojima su se razne države razvijale. Te razlike ne samo da se ne mogu ukloniti, već njihovo uklanjanje nije ni potrebno za međunarodnu saradnju. Politika aktivne miroljubive koegzistencije odbacuje rat kao sredstvo za rešavanje međunarodnih sporova i za otklanjanje nagomilanih međunarodnih suprotnosti.

Predsednik Tito je na zboru u Ostrožnom, 1954, rekao: »Postoje u svijetu države s raznim sistemima. Treba li one sada da pođu u krstaški pohod jedna protiv druge i da ona koja bude jača nametne drugoj svoj sistem, ili treba da sarađuju u takvim uslovima kakvi postoje. Ja mislim da je jedini izlaz danas baš u toj koegzistenciji različitih sistema u svijetu. To je jedini način da se izbjegn timer sukobi, i baš takva koegzistencija zahtijeva da se prekine sa propagandističkom ideološkom borbom u razmjerama koje idu čak do prijetnje vojnom silom itd. Potrebna je i mogućna koegzistencija među ljudima, u tom smislu da sarađuju na onim pitanjima koja su u interesu i jednih i drugih. A nema nijedne zemlje, odnosno nema dvije zemlje u svijetu koje ne bi imale međusobne zajedničke interese na kojima bi mogle da sarađuju. Razumije se, to može da izgleda malo kao utopija, ako se pogleda kako se i na koji način danas vani događaji razvijaju. Ali to neće biti utopija kad ljudi shvate da je to jedini izlaz, da je to jedina mogućnost: koegzistencija, mirna saradnja i rad svim silama protiv agresije, protiv rata. To je danas naš zadatak i zadatak svih progresivnih ljudi.«

U svom govoru na Beogradskoj konferenciji, 1961, predsednik Tito je istakao: »Još uvijek je veoma rašireno gledište da su koegzistencija i hladni rat sastavni dio jednog trajnijeg stanja u međunarodnim odnosima, a naročito u odnosima među blokovima. Takva gledišta zatvaraju perspektivu sagledavanja pozitivnog izlaza iz stvorene situacije. Polazeći sa takvih pozicija, neki krugovi u svijetu smatraju da se može voditi politika sa pozicija sile i istupati za koegzistenciju. To su, međutim, dvije sasvim različite politike, koje jedna drugu isključuju.«

Odgovarajući na pitanja evropskog dopisnika japanskog lista »Asahi Šimbun«, 1961, predsednik Tito je izjavio: »Aktivna koegzistencija predviđa neodložno obustavljanje hladnog rata, sa njegovom štetnom propagandom, izvrtanjem činjenica i drugim. Jer, aktivne koegzistencije ne može biti ako se vodi hladni rat.«

*Razoružanje i zabrana nuklearnih proba.*¹ Razoružanje je ključni problem savremenog sveta, jer stalno naoružavanje predstavlja pretnju miru i iscrpljuje ogromna materijalna sredstva, koja bi se mogla upotrebiti za blagostanje naroda ne samo u zemljama koje posедуju i troše ta sredstva, već i u čitavom svetu. Potpuno i opšte razoružanje je jedino moguće trajno rešenje koje se mora naći, kako bi čovečanstvo pošlo novim putem u stvaranju boljih odnosa između naroda. Između stanja međunarodnih odnosa i situacije na polju razoružanja postoji nesumnjiva međuzavisnost. Kao što bi se svako poboljšanje međunarodnih odnosa pozitivno odrazilo na problem razoružanja, tako bi, obratno, svaki uspeh u pravcu razoružanja imao nesumnjivo dejstvo na povoljan razvoj međunarodnih odnosa.

U svom govoru povodom Nove godine, 1958, predsednik Tito je naglasio: »Postoji priličan broj odgovornih ljudi koji počinju priznavati njenu vrijednost, ali koji zamišljaju koegzistenciju pod sjenkom snažnog naoružanja. To je, međutim, apsurdno, jer aktivna koegzistencija ne može biti samo privremeno rješenje; ona predviđa razoružanje i zabranu nuklearnog oružja.«

¹ Vidi: »Stav i inicijative Jugoslavije u pitanju razoružanja«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 211—214 (29—32), »Stav Jugoslavije u vezi sa problemom eksperimentalnih eksplozivnih nuklearnih oružja«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 309—312 (39—42) i 1958, str. 235—237 (27—29).

Govoreći na XV zasjedanju Generalne skupštine, 1960, predsednik Tito je rekao: »Pogrešno je pri tom misliti da bi pri ostvarivanju međunarodnog razoružanja sve moglo ostati po starom — hladni rat, ratne pripreme i ostalo. Začarani krug bio bi probijen i međunarodni odnosi bi se mogli naći na pragu jedne nove ere. Razoružanje, u stvari, ako se posmatra iz dovoljno široke perspektive, znači svojevrsan oblik pozitivnog mijenjanja svijeta i odnosa u njemu. Prema tome, ono zahtijeva sposobnost da se ovo sagleda i spremnost na postavljanje međunarodnih odnosa na jednu novu osnovu.«

*Likvidacija kolonijalizma u svim njegovim oblicima.*² Kolonijalni problem predstavlja jedan od glavnih uzroka što je situacija u svetu danas tako teška i napeta. U svom istorijskom hodu, čovečanstvo je danas došlo do stepena na kome kolonijalizmu nema više mesta u ljudskom društvu. Zato oslobođenje naroda koji se još nalaze u kolonijalnoj zavisnosti znači otklanjanje jednog od najkrupnijih elemenata današnje zategnutosti u svetu i stalne opasnosti od izazivanja ratnih sukoba.

Govoreći u Generalnoj skupštini OUN, 1960, predsednik Tito je rekao: »Proces nacionalne, ekonomske, političke i kulturne emancipacije bivših kolonija predstavlja historijsku nužnost. Likvidacija preživjelih ekonomskih, socijalnih i nacionalnih odnosa, koji čine suštinu kolonijalizma u raznim njegovim varijantama, omogućava mnogim novim državama da se u međunarodnoj zajednici pojave kao konstruktivni članovi i aktivni činioци. Zato ti procesi, ne samo da ne smiju biti kočeni, već njima treba konstruktivno prilaziti i ohrabrivati pojavu tih novonovozavisnih naroda, pošto takvo likvidiranje raznih oblika kolonijalnih odnosa u savremenom svijetu predstavlja sastavni dio napora čitavog čovečanstva da ostvari opšti mir i progres.«

Na Beogradskoj konferenciji, 1961, predsednik Tito je podvukao: »Likvidacija kolonijalnih odnosa, i neokolonijalističkih pokušaja produžavanja njihove suštine u izmijenjenim okolnostima, danas je podjednako u interesu i kolonijalnih naroda i naroda metropola. Svestrana podrška narodima i zemljama koji se bore protiv kolonijalne dominacije, za svoja elementarna prava, u isto vrijeme je i jedan od osnovnih preduslova za efikasno uklanjanje ratnih žarišta i opasnosti koje prijete opštem miru.«

Predsednik Tito je u intervjuu dopisniku lista »Unita«, 1961, izjavio: »Kolonijalizam mora što je moguće prije da bude likvidiran. Ali, do sada je bila praksa da se likvidacija klasičnog kolonijalizma pretvara u neokolonijalizam, to jest u nastojanje da se zadrže izvjesne političke, ekonomske i druge pozicije. Nije bilo jedne definitivne likvidacije kolonijalizma. To vidimo, na primjer, u Tunis, u Maroku i u čitavom nizu zemalja Francuske, pa i Engleske zajednice naroda. Neokolonijalizam krije u sebi velike opasnosti. To nije nešto što će nestati samo po sebi, nego je to ostatak koji može ponovo u budućnosti da se razvije i zauzme pozicije kolonijalizma. A to, u izvjesnom vremenu, u ne dalekoj budućnosti, može dovesti dotle da, na primjer u Africi, dođe do sukoba i do cijepanja raznih integralnih teritorija na više državnica, da bi se na taj način, u novim formama i novim uslovima, zadržale pozicije.«

*Ekonomska pomoć nedovoljno razvijenim zemljama.*³ Razlike koje danas postoje između ekonomski nedovoljno razvijenih i visoko razvijenih područja sveta, predstavljaju jednu od glavnih suprotnosti savremene međunarodne zajednice. Ta suprotnost je uzrok mnogim sukobima i rada tendencije mešanja i nametanja uticaja sa strane. U ekonomski nedovoljno razvijenim zemljama živi danas većina čovečanstva, a i ogromna prirodna bogatstva nalaze se u ovim zemljama. Privredni razvoj tih zemalja jeste temelj njihove političke nezavisnosti i predstavlja materijalnu bazu za stvarnu jednakost u međunarodnom životu.

² Vidi: »Stav Jugoslavije o kolonijalnom pitanju«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 367—371 (45—49) i 1960, str. 541—544 (99—102).

³ Vidi: »Stav Jugoslavije o pomoći ekonomskom razvoju nerazvijenih zemalja«, »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 326—329 (36—39).

Program Saveza komunista Jugoslavije kaže: »Stoga je pružanje međunarodne pomoći nerazvijenim zemljama radi njihovog ekonomskog razvitka i u interesu celokupne svetske privrede. Međunarodna pomoć može služiti napretku samo ako se daje bez ikakvih vojnih i političkih uslova i na bazi demokratskih odnosa među zemljama. Otuda ogroman progresivni značaj međunarodne ekonomske pomoći putem kolektivne međunarodne akcije, a na osnovi poštovanja nezavisnosti i suverenih prava zainteresovanih naroda. Takva bi pomoć predstavljala element novoga u savremenim međunarodnim ekonomskim odnosima. Ona je, sem toga, u sadašnjim uslovima jedna od najvažnijih ekonomskih antiteza imperijalizmu, hegemonizmu i ratu.«

Govoreći na Bandunškom univerzitetu, 1958, predsednik Tito je o istom pitanju rekao: »Krupan i poseban problem u savremenom svijetu predstavlja neravnomernost u ekonomskom razvitku, jaz koji dijeli visoko razvijene zemlje od nedovoljno razvijenih zemalja... Uklanjanje te neravnomjernosti zahtijevaju i čisto ekonomski interesi čitave svjetske privrede, uključujući tu i interese visoko razvijenih zemalja. Ono je isto tako neophodno i iz političkih razloga i drugih međunarodnih potreba, jer, ako se ta neravnomjernost ne bude uklanjala, ne može biti ni stvarne ravnopravnosti ni trajnog mira. U savremenim uslovima to se može postići samo putem organizovane međunarodne ekonomske pomoći, prvenstveno kroz Ujedinjene nacije, a i u regionalnim i bilateralnim formama, pod uslovom da pružanje te pomoći ne sadrži nikakve obaveze političkog ili vojnog karaktera.«

Predsednik Tito je, govoreći na Beogradskoj konferenciji, 1961, rekao: »Problem saradnje razvijenih sa nerazvijenim zemljama postavlja se kao naročito hitan u Africi i Aziji, gdje ekonomska slabost i nerazvijenost ne samo što usporavaju emancipaciju i postizanje nezavisnosti kolonijalnih zemalja, nego i na razne načine ograničavaju nezavisan razvitak onih zemalja koje su formalno već ostvarile svoju nezavisnost, ali u kojima ekonomska zavisnost svodi često na najniži nivo političku nezavisnost zemlje. U tome i jeste suština neokolonijalizma — da održavanjem formalno oslobođene zemlje u ekonomskoj zavisnosti od metropole zadržati svoje ekonomske, a time i političke pozicije.«

Aktivna i svestrana međunarodna saradnja. Jedan od bitnih elemenata politike aktivne miroljubive koegzistencije je svestrana saradnja među narodima i državama celoga sveta. Kulturno povezivanje je ovde isto toliko važno koliko i ekonomsko i političko. Politika aktivne miroljubive koegzistencije predstavlja ostvarenje jedne konstruktivne, pozitivne i aktivne saradnje između svih zemalja, izražene u svim oblicima uzajamnih odnosa i veza.

Program Saveza komunista Jugoslavije govori u vezi sa međunarodnom saradnjom sledeće: »Savremena tehnika proizvodnje i razvitak proizvodnih snaga traže sve širu međusobnu vezu nacionalne privrede sa svetskom. Opšti progres pojedinih zemalja zavisi od slobodnog međunarodnog ekonomskog, tehničkog i naučnog zbližavanja i saradnje. Zatvaranje u nacionalne granice, autarhija, kao i diskriminacija koja potiče iz ideoloških ili političkih motiva, — suprotni su potrebama svetskog privrednog razvitka i nanose štetu ne samo pojedinim zemljama, nego i svetu u celini.«

Edvard Kardelj u svojoj knjizi »Socijalizam i rat« piše: »Treba se boriti da se između naroda razvijaju aktivne veze međusobne saradnje. Drugim rečima, stabilna koegzistencija moguća je samo na bazi aktivne i svestrane međunarodne saradnje. U krajnjem rezultatu, naravno, koegzistencija i mir biće utoliko stabilniji ukoliko budu aktivniji svi oni materijalni i subjektivni faktori savremenog društvenog progressa koji umnogostručuju oblike saradnje i povezivanja naroda čitavog sveta, i na taj način u sve većoj meri povezuju njihove interese u okviru svetske privrede i svetskog razvitka proizvodnih snaga.«

Na masovnom mitingu u Moskvi, 1956, predsednik Tito je izjavio: »Kad kažem aktivna koegzistencija, podrazumijevam pod tim pojmom neprekidan proces kontakata, saradnje i pronalazaženja raznih miroljubivih puteva za rje-

šavanje međusobnih sporova i raznih drugih međunarodnih problema. Jer, ako imamo jednu stagniranu koegzistenciju — tako da živimo uporedo, ali svako za sebe, i da samo po nevolji trpimo jedan drugog a da ništa ne činimo na zbliženju naroda — takvom koegzistencijom ne bismo ništa postigli.«

Odgovarajući na pitanja dopisnika lista »Unita«, 1961, predsednik Tito je o istom problemu izneo: »Htio bih da kažem i to da aktivna koegzistencija nije samo miroljubiva. Ona je nešto drugo. Mi možemo vegetirati jedan uz drugoga, ali ako se ne ide dalje, onda se u tome krije jedna latentna opasnost. Zato treba saradivati na ekonomskom, kulturnom i drugim poljima. Treba stalno unapređivati međusobnu razmjenu i svestranu saradnju. Jer, samo kroz aktivan proces stvarace se bolji uslovi za rješavanje postojećih problema. Zbog toga mi ističemo reč *aktivna koegzistencija*.«

Prevazilaženje blokovske podvojenosti. Podela sveta na blokove suprotna je ideji koegzistencije. Tendencije da se ceo svet podeli na blokove ometaju ostvarenje ideje koegzistencije i u suprotnosti su sa punom nezavisnošću i suverenitetom naroda i država. Blokovska podvojenost, pored toga, ometa širu kulturnu i drugu saradnju među narodima, te time doprinosi nepoverenju, nerazumevanju i netrpeljivosti.

U svom govoru povodom Nove godine, 1958, predsednik Tito je kazao: »Koegzistencija mora doći namjesto blokova, jer je podjela svijeta na blokove suprotna ideji koegzistencije, pošto današnji blokovi predstavljaju zapravo ideološku podjelu svijeta, i time, razumije se, dovode do još većeg zaoštavanja.«

U svom govoru na Bandunškom univerzitetu, 1958, predsednik Tito je izjavio: »Pogrešno je, dakle, gledati da je koegzistencija pitanje taktike, pitanje predaha i primirja, a ne jedna trajna potreba, potreba mira i plodne međunarodne saradnje. To je u stvari pogrešna koncepcija o mogućnosti koegzistencije među blokovima, polazeći od već stečenih blokovskih pozicija. Jasno je da je takvo shvatanje koegzistencije u suprotnosti sa samom suštinom koegzistencije. Takvo shvatanje koegzistencije ne može doprinijeti otklanjanju opasnosti od rata, niti može da pomaže razvoju u pravcu progressa. Koegzistencija ne može biti ono stanje u kome već godinama živimo, stanje u kome opasnost rata nije konačno uklonjena, niti je otvorena perspektiva obezbjeđenja mira.«

Govoreći na Beogradskoj konferenciji, 1961, predsednik Tito je izneo: »Postoji isto tako i shvatanje o mogućnosti mirne koegzistencije između blokova. Razumije se da je i to, kao kratkotrajno rješenje, da bi se izbjegao sukob, bolje nego rat. Ali, to više liči na primirje, jer smo takvu koegzistenciju imali i između dva svjetska rata. To je u Evropi trajalo skoro dvadeset godina, dok fašističke sile nisu uspjele da se do zuba naoružaju i da započnu drugi svjetski rat, koji je prouzrokovao ogromna razaranja i milione ljudskih žrtava.«

E. Kardelj je u svom delu »Socijalizam i rat« napisao: »Uvek smo bili mišljenja da politika koegzistencije neizbežno pretpostavlja upornu borbu da se blokovske pregrade postepeno prevaziđu što intenzivnijom međunarodnom bilateralnom i multilateralom saradnjom naroda jednog i drugog svetskog sistema. Prema tome, da bi mir postao stabilniji, potrebno je boriti se da svet ne bude koegzistencija naoružanih blokova, već koegzistencija naroda koji će intenzivno saradivati na svim područjima zajedničkih interesa.«

PRIMENA PRINCIPA AKTIVNE MIROLJUBIVE KOEGZISTENCIJE U SPOLJNOJ POLITICI FNRJ

Politika aktivne miroljubive koegzistencije jeste politika koja leži u osnovi celokupne međunarodne aktivnosti FNRJ. Ona predstavlja temelj spoljne politike Jugoslavije.

Predsednik Tito je u ekspozeu u Saveznoj narodnoj skupštini, 1955, rekao: »Naša zemlja se u svojoj politici rukovodila načelima aktivne koegzistencije, i to još prije nego što je sam taj izraz ušao u modu. Ta su načela, naime, u skladu sa opštim i stalnim postavkama na kojima se naša

spoljna politika zasnivala u svim promjenljivim uslovima u kojima je imala da djeluje. Ti principi aktivne koegzistencije s naročitošću su se jasnoćom ispoljili u našoj politici od trenutka kad su se počeli ocrtavati objektivni uslovi u kojima je takva politika postala realno mogućom. I naša evropska politika, i naš odnos sa zapadnim silama, i normalizacija odnosa sa zemljama Istočne Evrope, i naši stavovi o pojedinim pitanjima pred Ujedinjenim nacijama, i najzad naš put u Indiju i Burmu, sve je to na liniji aktivne konstruktivne međunarodne saradnje, na liniji smanjenja zategnutosti i učvršćenja mira.»

U ekspozeu o radu Saveznog izvršnog veća, 1958, predsjednik Tito je kazao: »U toku posljednje četiri godine Jugoslavija je na širem međunarodnom planu pružala punu i aktivnu podršku svim akcijama koje su vodile ublažavanju međunarodne zategnutosti, zalažući se za razvijanje miroljubive i ravnopravne međunarodne saradnje i za primjenu metoda sporazumijevanja u rješavanju međunarodnih sporova. Pored toga što smo se u sopstvenoj spoljnopoličkoj djelatnosti rukovodili politikom koegzistencije, mi smo činili i napore da se ta politika prihvati u širim međunarodnim razmjerama.«

Govoreći na V kongresu SSARNJ, 1960, predsjednik Tito je izneo: »Kad smo mi prije više godina, u jeku najžešćeg hladnog rata, govorili o nužnosti miroljubive i aktivne koegzistencije, malo je bilo ljudi i kod nas, a kamoli na strani, koji su shvatili sav značaj principa koegzistencije na današnjoj etapi razvitka. A danas je već reč koegzistencija postala pojam i ušla u međunarodni diplomatski rječnik. Principi koegzistencije dobijaju sve veću i širu afirmaciju i u praksi, u međunarodnim odnosima. I prvi ozbiljni koraci u tom pravcu su učinjeni. Postepeno se stvaraju sve šire perspektive za svestranu međunarodnu saradnju između naroda i država sa različitim društvenim sistemima. Iako sporo, ipak postepeno nestaje predrasuda straha i nepovjerenja.«

U cilju sprovođenja u praksi politike aktivne miroljubive koegzistencije i proširenja zone mira u svetu, predsjednik Tito je preduzeo niz putovanja po zemljama Azije i Afrike. Tako je on 1954/55. posetio Indiju i Burmu; 1955/56. Etiopiju i Egipat; 1958/59. Indiju, Indoneziju, Burmu, Cejlon, Etiopiju, Sudan i Ujedinjenu Arapsku Republiku, a 1961. Ganu, Togo, Liberiju, Gvineju, Mali, Maroko, Tunis i Ujedinjenu Arapsku Republiku.

Prvi međunarodni akt FNR Jugoslavije u kojem je politika aktivne miroljubive koegzistencije bila formulisana bila je zajednička izjava koju su u Nju Delhiju dali predsjednik Tito i premijer Nehru, 22. decembra 1954. U ovom dokumentu, predsjednik Tito i premijer Nehru su se složili u sledećem: »Predsednik Republike i Predsednik vlade žele da objave da politika neuključivanja u blokove koju su njihove vlade usvojile i koju sprovode, ne predstavlja »neutralnost« ili »neutralizam«, niti dakle pasivnost, kao što se poneki put tvrdi, nego aktivnu, pozitivnu i konstruktivnu politiku koja teži kolektivnom miru, na kome jedino može da počiva kolektivna bezbednost. — Predsednik Republike i Predsednik vlade žele da izjave kao svoje utvrđeno mišljenje, da se odnosi između njihove dve zemlje i vlade zasnivaju i moraju i dalje zasnivati na načelima međusobnog priznavanja suverenosti, nezavisnosti i integriteta, neagresije, ravnopravnosti, uzajamnog poštovanja i nemešanja u unutrašnje stvari druge strane ili drugih zemalja, kao i na postizanju, kako za njih same, tako i za ostali svet, shvatanja i uslova mirne koegzistencije. Tim osnovnim shvatanjem treba da se rukovode međunarodni odnosi, i ono treba da predstavlja glavni element politike i rada Ujedinjenih nacija. — Predsednik Republike i Predsednik vlade žele svečano da potvrde da nada u napredak naroda sveta, pa čak i dalji opstanak civilizacije, čine da prihvatanje nužnosti mirne koegzistencije predstavlja ne samo alternativu nego i nužnost.«

U nizu drugih zajedničkih saopštenja posle razgovora predsednika Tita sa rukovodiocima mnogih vanblokovskih

i drugih zemalja Azije i Afrike, nalaze se ista načela i ista potvrda principa i politike aktivne miroljubive koegzistencije između zemalja sa različitim društvenim sistemima.

E. Kardelj je prvi put na V zasjedanju Generalne skupštine OUN postavio problem koegzistencije. Na XII zasjedanju Generalne skupštine OUN, 1957, Jugoslavija je, zajedno sa Indijom i Švedskom, predložila Deklaraciju o miroljubivoj koegzistenciji koja je i usvojena.

Značajnu potvrdu dobio je princip aktivne koegzistencije na XV zasjedanju Generalne skupštine UN. Govoreći na mitingu po povratku u Beograd sa XV zasjedanja, 1960, predsjednik Tito je izneo: »Kad govorimo o mirnoj koegzistenciji, onda se može reći da je ona dobila svoju potvrdu u tome što ju je ogromna većina, naročito ekonomski nerazvijenih država, malih i većih, pozdravila kao jedini put da se čovječanstvo spase nove katastrofe. Kakva može biti koegzistencija u hladnom ratu, kad stalno prijeti opasnost da dođe do nove katastrofe? To nije koegzistencija, to je hladni rat, a politika koegzistencije zahtijeva da ljudi sjednu za sto, da se dogovore i saglase da neće rješavati međunarodne probleme sa pozicija sile, da rat kao sredstvo rješavanja međunarodnih problema proglaše nezakonitim u svijetu, i da počnemo rješavati na miran način probleme koji stoje pred nama.«

Ideja aktivne miroljubive koegzistencije dobila je u Deklaraciji Beogradske konferencije, koju su 6. septembra 1961. potpisali šefovi država i vlada 25 vanblokovskih zemalja, svoju svečanu potvrdu, preciznu razradu i platformu za dalji period. Pošto je konstatovala da potpuno iskorenjivanje uzroka sukobima u svetu znači, pored iskorenjivanja kolonijalizma u svim njegovim vidovima, prihvatanje i sprovođenje politike miroljubive koegzistencije, Deklaracija u svojem odeljku II kaže:

»Svet u kome živimo karakteriše postojanje različitih društvenih sistema. Zemlje učesnice ne smatraju da su te razlike nepremostiva smetnja za stabilizaciju mira, ukoliko budu isključene tendencije za dominacijom i mešanjem u unutrašnji razvoj drugih naroda i zemalja.

Probleme svog političkog, ekonomskog, društvenog i kulturnog sistema treba da rešava svaki narod, prema svojim sopstvenim uslovima, potrebama i mogućnostima.

Osim toga, svaki pokušaj da se narodima nametne ovaj ili onaj društveni ili politički sistem silom i spolja, neposredno ugrožava svetski mir.

Zemlje učesnice smatraju da su u takvim uslovima načela miroljubive koegzistencije jedina alternativa »hladnom ratu« i mogućnosti opšte nuklearne katastrofe, zato ta načela — koja uključuju pravo naroda na samoopredeljenje, na nezavisnost i na slobodno određivanje oblika i puteva ekonomskog, društvenog i kulturnog razvitka — moraju da budu jedina osnova svih međunarodnih odnosa.

Aktivna međunarodna saradnja u oblastima materijalne i kulturne razmene među narodima neophodno je sredstvo za učvršćenje poverenja u mogućnost miroljubive koegzistencije država sa različitim društvenim sistemima.

Učesnici Konferencije pri tom ističu da politika koegzistencije znači aktivni napor na otklanjanju istorijskih nepravdi i likvidaciji nacionalne potčinjenosti, uz obezbeđenje samostalnog razvitka svakog naroda.

Svesni da su ideološke razlike nužan atribut razvitka ljudskog društva, zemlje učesnice smatraju da narodi i vlade treba da se uzdrže od svakog korišćenja ideologije u cilju »hladnog rata«, pritiska ili nametanja svoje volje.«

IZVOR: Program SKJ, VII kongres SKJ, »Kultura«, Beograd, 1958; Kardelj — Povodom nacrtu Programa SKJ, VII kongres SKJ, »Kultura«, Beograd, 1958; Kardelj — Socijalizam i rat, »Kultura«, Beograd, 1960; Tito — Govori i članci, »Naprijed«, Zagreb, 1959—1960; Govori, izjave i intervjui predsjednika Tita, »Borba« od 25. decembra 1954, 27. decembra 1958, 19. aprila 1960, 23. septembra 1960, 13. oktobra 1960, 4. septembra 1961, 12. septembra 1961, i 26. oktobra 1961; Deklaracija Konferencije šefova država i vlada vanblokovskih zemalja od 6. septembra 1961, »Borba«, 6. septembar 1961.

B. P.

SASTANAK PREDSEDNIKA TITA, NASERA I NEHRUA U KAIRU

U Kairu je 19. novembra 1961. održan sastanak između predsednika Republike Josipa Broza Tita, predsednika UAR Gamala Abdela Namera i predsednika indijske vlade Džavaharlala Nehrua. U prijateljskoj i srdačnoj atmosferi dva predsednika i premijer izvršili su široku razmenu mišljenja o opštim međunarodnim problemima i o događajima i tendencijama u međunarodnoj situaciji do kojih je došlo u poslednje vreme, a naročito posle Konferencije šefova država i vlada neangažovanih zemalja.

Posle razgovora u Kairu objavljeno je zajedničko saopštenje u kome se kaže da su predsednici Tito i Naser i premijer Nehru »sa zabrinutošću konstatovali da međunarodna zategnutost još traje i da se čak proširuje na nova područja, uključujući pojačanu trku u naoružanju i obnavljanje nuklearnih proba«.

Dva predsednika i premijer saglasili su se, kaže se dalje u zajedničkom saopštenju, »da izvanredan tehnološki napredak, ostvaren poslednjih godina, postavlja pitanje rata ili mira kao alternativu između potpunog uništenja čovečanstva i ljudske civilizacije i obezbeđenja boljeg i srećnijeg života čitavog čovečanstva primenom tehnoloških dostignuća u miroljubive svrhe. Oni stoga potvrđuju svoju jedinstvenu rešenost da usredsrede svoje napore na očuvanje mira kao glavnog cilja svoje spoljne politike i da povećaju zajedničke napore i saradnju u interesu svetskog mira i napretka čovečanstva. U vezi s tim, oni podvlače hitnost opšteg i potpunog razoružanja i apeluju

na sve one na koje se to odnosi da ubrzaju zaključenje sporazuma o ovom problemu od životnog značaja«.

Predsednici Tito i Naser i premijer Nehru sa zadovoljstvom su konstatovali »da su naponi, a naročito naponi neangažovanih zemalja, uprkos postojanju zategnutosti i sukoba, doprineli izvesnom poboljšanju međunarodne situacije i omogućili konstruktivno prilaženje pitanjima kao što su naimenovanje vršioca dužnosti generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, rezolucija o moratorijumu nuklearnih eksplozija, Afrika kao bezatomna zona, neodložno okončanje štrajka gladu alžirskih rukovoilaca i drugih«.

»Dva predsednika i premijer su isto tako sa zadovoljstvom — kaže se dalje u saopštenju — učili znake da se u sporu oko Berlina nastoji da se postigne rešenje putem razgovora i oni se nadaju da će ova nastojanja uroditi plodom.«

Na kraju saopštenja konstatuje se da je u toku razgovora između predsednika Tita i Namera i premijera Nehrua poklanjana »odgovarajuća pažnja ekonomskim problemima u svetu, sa posebnim osvrtom na potrebu opšteg jačanja ekonomske saradnje i stalnog razvijanja ekonomskih odnosa između zemalja u razvoju, kao i između njih i svih drugih zemalja, uključujući i zemlje koje su pogođene zatvorenim ekonomskim grupacijama u svetuc«.

Po povratku u Beograd predsednik Tito je dao sledeću izjavu: »Vraćam se iz Kaira gdje sam imao susrete sa predsjednikom Ujedinjene Arapske Republike Naserom i predsjednikom indijske vlade Nehruom. Razgovarali smo o sadašnjoj situaciji, aktuelnim međunarodnim problemima i o tome kako da produžimo zajednički rad i nastavimo zajedničke akcije na učvršćenju mira u svijetu. Sa predsjednikom Naserom razgovarali smo i o našim bilateralnim odnosima. Mogu da kažem da smo u svim pitanjima veoma lako došli do zajedničkog gledišta. Nije bilo nikakvih razmimoilaženja. Na kraju želeo bih da izjavim da se zadovoljan vraćam kući.«

IZVOR: »Borba« od 16. do 21. novembra 1961.

M. G.

POSETA PREDSEDNIKA VLADE TANGANJIKE ĐULIUSA NJEREREA

Predsednik vlade Tanganjike Đulius Njerere boravio je u Jugoslaviji od 24. do 29. septembra 1961. kao gost Saveznog izvršnog veća.

Za vreme boravka u Jugoslaviji premijer Njerere vodio je razgovore sa predsednikom Republike J.B. Titom, potpredsednicima Saveznog izvršnog veća R. Čolakovićem i M. Todorovićem, članom SIV-a K. Crvenkovskim i drugima.

Na završetku posete izdato je zajedničko saopštenje u kome se konstatuje da su razgovori između predsednika Tita i premijera Njererea pružili priliku za korisnu razmenu mišljenja

o pitanjima koja su bila tretirana na Konferenciji šefova država i vlada neangažovanih zemalja u Beogradu, i o budućim bilateralnim odnosima između dve zemlje.

U saopštenju se takođe ističe da je u razgovorima »između državnika Tanganjike i Jugoslavije konstatovana puna saglasnost u ocenama glavnih međunarodnih pitanja«.

Na kraju saopštenja se kaže da obe strane smatraju »da poseta predsednika vlade Tanganjike Đuliusa Njererea i razgovori koji su vođeni predstavljaju konstruktivni prilog miru i miroljubivoj saradnji među narodima«. Obe strane razgovarale su i o pitanju uspostavljanja diplomatskih odnosa i tom prilikom se složile da Jugoslavija otvori diplomatsko predstavništvo u Tanganjiki čim ona postane nezavisna.

IZVOR: »Borba« od 25. do 30. septembra 1961.

M. G.

SADRŽAJ 1961.

20-GODIŠNJICA USTANKA NARODA JUGOSLAVIJE

Proslava 20-godišnjice ustan- ka naroda Jugoslavije ..	193—194	(1—2)
Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija u Jugoslaviji 1941—1945. ..	195—200	(3—8)

STANOVNIŠTVO

Prvi rezultati popisa stanov- ništva	203—208	(1—6)
Promene u strukturama stan- ovništva 1953—1961. ..	441—450	(7—16)

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Opšta politika Saveznog izvr- snog veća u 1960.	97—112	(13—28)
Organizacija i rad Saveznog izvršnog veća u 1960. ..	112—114	(28—30)
Sednice Saveznog izvršnog veća	120—122	(36—38)
	307—308	(65—66)
Izbori i sastav radničkih sa- veta i upravnih odbora ..	293—295	(51—53)
Normativna delatnost radnič- kih saveta	289—292	(47—50)
Statuti opština i srezova ..	345—347	(67—69)
Mesni uređi	145—147	(39—41)
Mesni odbori 1959—1961. ..	393—396	(73—76)
XII skupština Stalne konfe- rencije gradova	397—398	(77—78)
Služba društvenog knjigo- vodstva u 1960.	241—242	(45—46)
Inspekcijске-sluzbe u Srbiji ..	1—5	(1—5)
Zavod za javnu upravu	5—6	(5—6)
Organizacija privrednog pre- duzeća	49—54	(7—12)
Garađanski sporovi 1957— 1960.	147—148	(41—42)
Kretanje kriminaliteta i rad krivičnih sudova	347—350	(69—72)
Odlikovanja	201—202	(43—44)
Sednice Savezne narodne skupštine	114—116	(30—32)
	296—298	(54—56)
Sednice republičkih narodnih skupština	116—120	(32—36)
	298—306	(56—64)

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Savetovanje predstavnika ko- munističkih partija u Mo- skvi i Jugoslaviji	7—8	(1—2)
»Korak nazad« (izvodi iz re- ferata Veljka Vlahovića) ..	127—130	(15—18)
III plenum Centralnog komi- teta Saveza komunista Ju- goslavije	451—455	(41—45)
Članstvo Socijalističkog sa- veza radnog naroda Ju- goslavije	351	(33)
Sastav mesnih i opštinskih odbora SSRNJ	352	(34)
II plenum Saveznog odbora SSRNJ	123—124	(11—12)
Proširena sednica Izvršnog odbora Saveznog odbora SSRNJ	399—400	(37—38)
V kongres Socijalističkog sa- veza radnog naroda Slo- venije	125	(13)
Članstvo Saveza sindikata Jugoslavije	149	(21)
Međunarodna aktivnost jugo- slovenskih sindikata u 1960.	8—12	(2—6)
Sastav članstva i rukovod- stava Narodne omladine Jugoslavije	401—402	(39—40)
Lokalne radne akcije omla- dine u 1960.	131—132	(19—20)

Auto-put 1961.	455—458	(45—48)
Međunarodna saradnja Na- rodne omladine Jugoslavije	154—156	(26—28)
Konferencija za društvenu aktivnost žena	243—244	(29—30)
Međunarodne veze Saveza ženskih društava Jugosla- vije	156	(28)
Savet društava za staranje o deci i omladini Jugoslavije	245—246	(31—32)
Podmladak Jugoslovenskog crvenog krsta	353—354	(35—36)
Savez ratnih vojnih invalida Jugoslavije u 1960.	125—126	(13—14)
Savez novinara Jugoslavije 1957—1960.	55—58	(7—10)
Jugoslovenska liga za mir, nezavisnost i ravnoprav- nost naroda (1960—1961)	152—154	(24—26)
Matice iseljenika	150—151	(22—23)

PRIVREDA

Privreda Jugoslavije 1945— 1960.	157—162	(29—34)
Društveni proizvod i nacio- nalni dohodak 1956—1960.	403—407	(107—111)
Privreda u 1960.	59—65	(15—21)
Savezni društveni plan za 1961.	13—15	(1—4)
Sistem i politika cena u Ju- oslaviji	355—361	(81—87)
Regresi u privredi	313—316	(65—68)
Porast zaposlenosti 1957— 1960.	309—313	(61—65)
Novčana primanja i izdavanja privrednih organizacija ..	70—72	(26—28)
Poslovanje privrednih orga- nizacija 1959—1960.	372—376	(99—102)
Poslovanje privrednih organi- zacija u prvom polugodu 1961.	408—410	(112—114)
Industrijska preduzeća po ve- ličini	16—18	(4—6)
Nova proizvodnja Jugoslo- venske industrije	66—70	(22—26)
Smene u industriji	361—363	(87—89)
Dinamika mesečne proizvo- dne u industriji	459—465	(129—135)
Zaštita prava industrijske svojine u Jugoslaviji	469—472	(139—142)
Razvoj energetike	247—250	(51—54)
Olovo i cink	251—252	(55—56)
Razvoj rudarstva i indus- trije bakra 1957—1961. ..	465—468	(135—138)
Gradevinarstvo 1956—1960.	414—421	(118—125)
Farmaceutska industrija ..	167—170	(39—42)
Poljoprivredna dobra i zadru- ge u 1960.	410—414	(114—118)
Proizvodnja, potrošnja i izvoz šljiva	376—380	(102—106)
Stočarstvo 15. januara 1961.	170—172	(42—44)
Veterinarska služba	321—325	(73—77)
Potrošnja veštačkih đubriva	326—328	(78—80)
Šumsko bogatstvo i njegovo iskorišćavanje	364—372	(90—99)
Razvoj prevoza i organizacija jugoslovenskih železnica ..	253—256	(57—60)
Drumski saobraćaj 1957— 1960.	209—212	(45—48)
PTT saobraćaj 1957—1960. i nova organizacija JPTT	18—23	(6—11)
Izmene u spoljnotrgovinskom i deviznom sistemu	163—167	(35—39)
Nerobni devizni prihodi i rashodi	212—214	(48—50)
Modernizacija trgovinske mreže na malo	421—424	(125—128)
Potrošački krediti	22—26	(11—14)
Sprovođenje stambene re- forme	317—320	(69—72)

SOCIJALNA POLITIKA I NARODNO ZDRAVLJE

Zdravstvo u 1960.	133—134	(5—6)
Socijalno osiguranje 1959—1960.	215—216	(7—8)
Povrede na radu	383—384	(17—18)
Služba zapošljavanja radnika	381—383	(15—17)
Zapošljavanje i materijalno obezbeđivanje privremeno nezaposlenih 1957—1960.	260—262	(12—14)
Zaštita invalida rada	27—30	(1—4)
Radnička odmarališta 1957—1960.	257—259	(9—11)

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Prosveta i kultura u 1960.	135—138	(15—18)
Sistem finansiranja školstva ..	31—33	(1—3)
Vanredno studiranje	263—265	(31—33)
Doktorat nauka u 1959. i 1960.	73—80	(7—14)
Vojne škole	266—267	(34—35)
Ustanove i organizacije za obrazovanje odraslih	425—430	(47—52)
Stručni ispiti radnika	473—474	(57—58)
Radnički univerzitet »Đuro Salaj« u Beogradu	173—176	(19—22)
Radničko sveučilište »Moša Pijade« u Zagrebu	474—476	(58—60)
Primena nuklearne energije	268—270	(36—38)
Hidrometeorološka služba ..	177—179	(23—25)
Zaštita autorskih prava	217—219	(27—29)
Jugoslavenski prevodi dela V. I. Lenjina	329—332	(39—42)
Izdavačka delatnost, časopisi i štampa u JNA	33—35	(3—5)
Savremena jugoslovenska likovna umetnost	333—334	(43—44)
Hrvatsko narodno kazalište	431—434	(53—56)
VI jugoslovenske pozorišne igre »Sterijino pozorje« ..	219—220	(29—30)
Crtani film	35—35	(5—6)
Nagrade jugoslovenskim filmovima na međunarodnim festivalima u 1960.	180	(26)
Gostovanja jugoslovenskih kulturno-umetničkih društava u inostranstvu	335—336	(45—46)

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Jugoslavenski savez organizacija za fizičku kulturu	271—273	(23—25)
Jugoslavenski sportski rekordi u 1960.	37—38	(1—2)
Državna prvenstva u 1960.	85—88	(7—10)
Međunarodna takmičenja jugoslovenskih sportista u 1960.	139—142	(11—14)
Finansiranje fizičke kulture 1959—1960.	221—223	(19—21)
Fizičko vaspitanje u školama	435—438	(31—34)
Sportske sudije	183—184	(17—18)
Međunarodni susreti fudbalskih klubova Prve savezne lige (1945—1961.	477—482	(37—42)
Košarka	81—84	(3—6)
XII evropski šampionat u košarci	223—224	(21—22)
Boks	181—183	(15—17)
XVI evropski šampionat u boksu	274	(26)
Rukomet	337—340	(27—30)
XX balkanske atletske igre ..	439	(35)
Jubilarni šahovski turnir na Bledu	440	(36)

SPOLJNA POLITIKA

Stavovi Jugoslavije o politici aktivne miroljubive koegzistencije	483—487	(71—75)
--	---------	---------

Učešće Jugoslavije na XV zasjedanju Generalne skupštine UN	275—282	(45—52)
Jugoslavija na XVI zasjedanju Ekonomske komisije za Evropu (ECE)	238—239	(42—43)
Jugoslavija na XI zasjedanju Generalne konferencije UNESCO-a	92—93	(14—15)
Jugoslavija na Konferenciji Ujedinjenih nacija o diplomatskim odnosima i imunitetima	237—238	(41—42)
Poseta predsednika Tita nekim zemljama Zapadne i Severne Afrike	225—230	(29—34)
Odnosi sa zemljama Zapadne i Severne Afrike koje je predsednik Tito posetio 1961.	231—236	(35—40)
Stav Jugoslavije u vezi sa zaoštavanjem krize u Kongu	39—42	(1—4)
Stavovi Jugoslavije o dogadajima u Kongu	190—192	(26—28)
Stavovi Jugoslavije o pitanju Alžira	89—92	(11—14)
Pripreme za Konferenciju šefova vanblokovskih zemalja	283—284	(53—54)
Jugoslavija na Konferenciji šefova država i vlada vanblokovskih zemalja	385—388	(63—66)
Dokumenti Konferencije šefova država i vlada vanblokovskih zemalja	389—392	(67—70)
Trojni razgovori Tito—Sukarno—Keita	284	(54)
Sastanak predsednika Tita, Nasera i Nehrua u Kairu	488	(76)
Bilateralni odnosi u 1960.	143—144	(19—20)
Odnosi između Jugoslavije i Brazila	341—342	(59—60)
Jugoslovensko-albanski odnosi	185—190	(21—26)
Poseta predsednika Republike Gvineje Seku Turea ..	42—43	(4—5)
Poseta predsednika Pakistana Mohameda Ajuba Kana	44	(6)
Poseta predsednika Republike Indonezije Sukarna ..	285	(55)
Poseta ministra inostranih poslova Indonezije dr Subandrija	44	(6)
Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića Kanadi	144	(20)
Poseta predsednika Saveta ministara Kraljevine Laos Suvana Fume	192	(28)
Poseta potpredsednika SIV-a Aleksandra Rankovića Grčkoj	240	(44)
Poseta ministra inostranih poslova Republike Italije Antonija Senjija	344	(62)
Poseta predsednika Republike Mali Modiba Keite ..	285—286	(55—56)
Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića Holandiji	240	(44)
Poseta predsednika Republike Gane dr Kvame Nkrumah	343	(61)
Poseta državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića SSSR	343—344	(61—62)
Poseta predsednika vlade Tanganjike Džuliusa Njerere	488	(76)
Međunarodni ugovori zaključeni u drugoj polovini 1960.	45—48	(7—10)
Međunarodni ugovori zaključeni u prvoj polovini 1961.	286—288	(56—58)
Diplomatsko-konzularna predstavništva	93—96	(15—18)

»Jugoslovenski pregled« izlazi u mesečnim sveskama.
Godišnja pretplata 6.000 dinara / Redakcija: Moše Pijade 8 / tel. 33-610
Administracija: Ulica Kosmajaska 7 / tel. 22-778 / pošt. fah 62 / Beograd.

Tekući račun kod Narodne banke br. $\frac{101-14}{2-645}$

Štampa: Beogradski grafički zavod, Beograd.

